

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**MAHKEME SİCİLLERİNE GÖRE
19. YÜZYIL İLK ÇEYREĞİNDE
BURSA'DAKİ DİNÎ YAPILARIN ONARIMLARI**

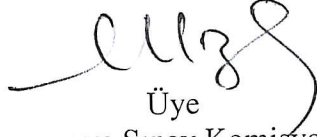
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Neslihan BOSTAN

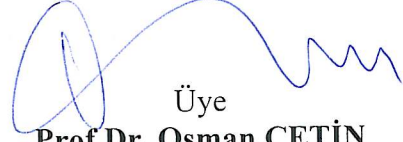
BURSA - 2011

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 700922007 numaralı **Neslihan BOSTAN**'ın hazırladığı "**Mahkeme Sicillerine Göre 19. Yüzyıl İlk Çeyreğinde Bursa'daki Dinî Yapıların Onarımları**" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 20 / 07 / 2011 günü 15:00 - 16:00 saatleri arasında yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof.Dr. Mefail HIZLI
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof.Dr. Osman ÇETİN
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç.Dr. Süleyman SAYAR
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**MAHKEME SİCİLLERİNE GÖRE
19. YÜZYIL İLK ÇEYREĞİNDE
BURSA'DAKİ DİNÎ YAPILARIN ONARIMLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Neslihan BOSTAN

**Danışman:
Prof.Dr. Mefail HIZLI**

BURSA - 2011

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Neslihan Bostan
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix + 160
Mezuniyet Tarihi : .. / .. / 2011
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mefail Hızlı

MAHKEME SİCİLLERİNE GÖRE 19. YÜZYIL İLK ÇEYREĞİNDE BURSA'DAKİ DİNİ YAPILARIN ONARIMLARI

Geçmişin bilgisini orijinal haliyle muhafaza eden, zamanın örf ve adetleri, kurumları, ictimâî, iktisâdî, kültürel, siyasî vb. unsurları hakkında son derece mühim, güvenilir ve detaylı içeriğe sahip olan arşivler milletlerin en değerli hazinesidir. Adaletli yönetim sistemi ve kurumlarıyla üç kıtada hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı Devleti, Türklerin eski dönemlerden beri devam ettirdikleri arşiv geleneğini aynı özeni göstererek sürdürmüştür. Osmanlı tarihi kaynakları arasında da “Mahkeme Sicilleri”nin son derece önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir.

Bu çalışmada öncelikle Bursa tarihinden ve Mahkeme Sicillerinden genel olarak bahsedildi. Ardından cami, türbe, medrese, zaviye ve imaret gibi dinî yapıların Osmanlı'da çok yaygın olan vakıf sistemiyle kurulmuş ve yürütülüyor olmaları sebebiyle vakıflara ve vakıf sistemine değinildi. Osmanlı Devleti'ne ait en eski defterlere sahip olan Bursa Mahkeme Sicillerinden 19. yüzyılın ilk çeyreğinde tutulan 87 defter bu araştırma kapsamında incelendi. Konu gereği Hicrî 1215-1240 yılları arasındaki kayıtlardan Bursa'daki dinî yapıların inşa, tamir ve restorasyonları ile ilgili görülen belgeler tespit edildi. Bu belgelerin transkripsiyonları yapıldı ve özellikle tamir işlerinde çalışanlar, kullanılan malzemeler, tamir edilmesi gereken yerlerle ilgili bir değerlendirme kısmı hazırlandı. Ayrıca belgeler ışığında bir lügatçe oluşturuldu. Çalıştığımız belgelerden ve daha önceki çalışmalardan istifade ederek de yapılarda oluşan hasarların nedenlerinden örnekler vererek bahsedildi.

Anahtar Sözcükler:

Yapı	Onarım	Osmanlı Arşivi	Tamir
Keşif	Termim		

ABSTRACT

Name and Surname : Neslihan BOSTAN
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : İslamic History and Art
Branch : İslamic History
Degree Awarded : Master
Page Number : ix + 160
Degree Date : / / 20.....
Supervisor : Prof.Dr. Mefail HIZLI

ACCORDING TO BURSA COURT RECORDS, RESTORATIONS OF THE RELIGIOUS BUILDINGS IN BURSA IN THE FIRST QUARTER OF THE XIX. CENTURY

Keeping the knowledge of the past in its originality and having the significant, reliable and detailed information on custom, establishments, social, economical, cultural and political issues of the time in question, archives is an important treasure of a nation. Ottoman Empire carried on keeping records as other Turkic states did. Between the sources of Ottoman history, it is well known that the “Law Court Registers” take very special place for their importance.

First of all, in this study, history of Bursa and “Law Court Registers” are studied in general. Then it is tried to mention mosques, tombs, madrasas, dervish lodges, the religious structures such as foundation system which was so spread in the Ottoman Empire and were established and carried out these foundations and the foundation system. In the first quarter of the 19th century Bursa “Law Court Registers” held 87 registers. These registers, which belong to the dates 1215-1240 AH, are studied. Documents related to the repair and restoration of the buildings are detected and selected. These documents are transliterated into modern Turkish. An evaluation has been made on restored buildings, repair workers and the materials used in restorations. In addition, a vocabulary has been created according to documents. Taking advantages of earlier studies as well, some inferences are made about the damages of the buildings and given some examples for them.

Keywords:

Building Repairing Ottoman Mending
Renovation Refit

ÖNSÖZ

Şeriyeye sicilleri, Osmanlı Devleti'nin siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki yapısını gün yüzüne çıkaran son derece mühim kaynaklardır. Çalışmamızın konusu olan XIX. yüzyıl ilk çeyreğine ait Bursa Mahkeme Sicilleri'nde de yaşamın her alanından kesitler bulmak mümkündür.

Geçmişe ayna tutan mahkeme defterlerinden hareketle yapılan bu çalışmada, Bursa'daki dinî yapıların korunmasına yönelik Osmanlı yaklaşımını tanıma imkânı bulduk. Tarihî değeri olan yapıların, tarihî mirasına son derece önem ve özen gösteren Osmanlı döneminde pek çok zorluğa rağmen ayakta nasıl tutulmaya çalışıldığının ipuçlarını yakalamaya çalıştık. Doğal afetler ve zamanın yıpratıcı faktörüyle onarım ihtiyacı duyulan hemen her yapının vakıf müessesesi imkânlarıyla tamir edildiği bilinmekle birlikte bunun hangi prosedürle gerçekleştiğine ilişkin bilgilerimizi bu çalışmayla daha da artırma şansı bulduğumuzu düşünüyoruz.

Araştırmamızda asıllarının fotokopi çıktılarıyla birlikte transkripsiyonlarını da verdiğimiz belgeler sayesinde Osmanlı'nın 19. yüzyıl ilk çeyreğinde en azından dinî yapıların hangi yöntemlerle onarıma tabi tutulduğuna dair değerlendirme yapabilmekteyiz. Günümüze ulaşan ya da ulaşamayan birçok tarihî yapıyla ilgili tamir kayıtlarına rastlanabildiği görülen Bursa Mahkeme Sicilleri'nin, özellikle sanat ve mimarlık tarihi araştırmalarında vazgeçilmez kaynaklar arasında olduğunun altı çizilmelidir. Günümüze ulaşan yapılardan onarım ihtiyacı bulunanların tamirinde, kaynaklarda adı geçen fakat varlığını yitiren yapıların tarihe yeniden kazandırılmasında, inşaat tekniği, mimarî özellikler ve sanat tarihi açısından yapılacak çalışmalara bu araştırmanın katkıda bulunacağı ve kaynaklık edecek veriler barındırdığı kanaatindeyiz.

Konu seçimimde beni teşvik eden, çalışmamın gerek araştırma gerekse yazım süreci boyunca maddi-manevî himmetini, desteğini ve zamanını esirgemeyen, çalışmalarından sıkça yararlandığım çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Mefail Hızlı'ya şükran dileklerimi sunmak isterim.

Bursa, 2011

Neslihan BOSTAN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	ix

GİRİŞ

1. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1
2. BURSA’NIN KISA TARİHÇESİ VE OSMANLI TARİHİNDEKİ YERİ.....	3
3. ŞERİYYE SİCİLLERİNİN ÖNEMİ VE TARİHİ DEĞERİ	8

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DİNİ YAPILARI

A. DİNÎ YAPILARA GENEL BİR BAKIŞ.....	17
1. İMARET	17
2. CAMİ – MESCİD	18
3. TÜRBE.....	20
4. MEKTEP-MEDRESE	21
5. TEKKE-ZÂVİYE.....	23
6. DİĞER HAYRÂT TÜRLERİ (MÜBERRÂT-I SÂİRE).....	25
B. VAKIF ESERLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	25
1. VAKFIN TARİFİ.....	25
2. VAKIFLARIN KURULUŞ ŞARTLARI	27
3. VAKFİYELER VE ŞARTLARI	29
4. GÖRDÜKLERİ HİZMET BAKIMINDAN VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	31
5. VAKIFLARIN OSMANLI TOPLUM HAYATINDAKİ YERİ	32

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI YAPILARININ ONARIMI

A. YAPILARIN HARAB OLMALARINA NEDEN OLAN ETKENLER.....	36
1. ZAMAN (MÜRÛR-İ EZMİNE)	36
2. YANGINLAR	37
3. DOĞAL AFETLER.....	39
5. İŞGAL VE İSYANLAR	42
B. TAMİR BELGELERİ İÇERİĞİ.....	43
1. TAMİR PROSEDÜRÜ VE İŞLEYİŞİ	43
2. TALEP, ONAY VE ONARIM SÜREÇLERİ	45
3. TAMİRDE TESPİT EDİLEN HASAR VE MASRAFLAR	47
4. TAMİR VE TERMİMDE ÇALIŞANLAR	48
5. TAMİR ESNASINDA KULLANILAN MALZEMELER	49
6. TAMİRE İHTİYAÇ DUYULAN MAHALLER.....	51
7. TAMİRAT ESNASINDA UYGULANAN İŞLEMLER.....	53
8. BÜTÇE AYRILAN DİĞER HUSUSLAR	54
C. MAHKEME SİCİLLERİNDEKİ TAMİR KAYITLARI	55
1. 19. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE AİT TAMİR BELGELERİNİN BULUNDUĞU MAHKEME SİCİLLERİNİN LİSTESİ	55
2. TAMİR BELGELERİNİN ÖZETİ.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TAMİR BELGELERİNİN TRANSKRİPSİYONU

AHMED PAŞA-YI VALÎ'NİN CAMİİ.....	65
HİSAR CAMİİ	67
UMUR BEY CAMİİ.....	68
ŞEHREKÜSDÜ CAMİİ VE TÜRBE.....	77
EBU İSHAK KAZERÛNÎ CAMİİ VE MÜBERRAT-I SAİRE	78
KAYGAN CAMİİ, MEYDANCIK CAMİİ, GAZZÂZOĞLU CAMİİ	80
ORHAN GAZİ CAMİİ, MABED, ŞADIRVAN, İMARET VE MEDRESE	83

VÂNÎ EFENDİ CAMİ, MEDRESE, TÜRBE, İMARET, HAN VE HAMAM	84
ALİ PAŞA CAMİİ	87
MUALLİMZÂDE AHMED EFENDİ CAMİİ	87
ÇELEBİ SULTAN MEHMED HÂN VE SULTAN MURAD HÂN CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE, İMARET VE MÜBERRÂT-I SAİRESİ	89
SULTAN MURAD HÂN-I SÂNÎ CAMİİ, TÜRBE, VE MÜBERRAT-I SAİRE.....	90
ÇELEBİ SULTAN MEHMED HÂN CAMİ, MEDRESE VE İMARET	95
ORUÇ BEY CAMİİ	101
KURŞUNLU CAMİİ, MEDRESE, İMARET VE MAHALL-İ SAİRE	107
ORHAN-I SÂNÎ CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE VE İMARET	110
MURAD HÂN-I SÂNÎ CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE VE İMARET	112
EMİR SULTAN İMARETİ	113
HAMZA BEY CAMİİ VE MEDRESESİ	114
ŞEHZADE SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ.....	119
ŞERAFEDDİN PAŞA CAMİİ	120
NAKŞİBENDİ ZAVİYESİ	123
ORHAN GAZİ TÜRBEŞİ.....	125
LÂLÂ ŞAHİN PAŞA MEDRESESİ.....	126
HATÛNİYE TÜRBEŞİ	130
BEDREDDİN PAŞA BEY CAMİİ VE TÜRBE.....	131
BALİBEY CAMİİ.....	133
YILDIRIM BAYEZİD HÂN CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE VE İMARET	135
YEŞİL İMARET	139
İVAZ PAŞA CAMİİ VE MEDRESE.....	141
SONUÇ	143
KAYNAKLAR.....	145
ÖZGEÇMİŞ	160

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
B.S.Ş.	Bursa Şer'iyeye Sicilleri
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
cev.	Ceviren
D.İ.A	TDV İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
m.	Miladî
md.	Madde
nu.	Numara
O.D.T.Ü	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.	Sayı
ss.	Sayfadan Sayfaya
s.	Sayfa
sy.	Sayı
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
U.Ü.	Uludağ Üniversitesi
vb.	Ve benzeri
vr.	Varak
vs.	Vesaire

GİRİŞ

1. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şeriyeye Sicilleri ihtiva ettiği konular itibariyle Osmanlı Devleti'nin hemen her alanında sayısız veri içeren hazineleridir. Osmanlı tarihinin aydınlatılmasında, sosyal, kültürel, ekonomik hayat, yerel yönetim ile merkez teşkilatın iletişimi, diplomatik ilişkiler, etnik gruplar ve farklı din mensupları arasındaki sosyal hayatın akış biçimi gibi daha pek çok konuda çeşitli sorunlarla birlikte kayıtlara geçen bilgiler son derece önemlidir.

Tarih araştırmalarında güvenilir kaynak ortaya konulacak gerçeklik açısından büyük önem taşımaktadır. Osmanlı 19. yüzyılı ilk çeyreği Bursa'sında dinî yapıların tamir ve retorasyonları ile ilgili Mahkeme Sicil Defterlerini taradığımız bu çalışmamızda ilk kaynağımız anlaşıldığı üzere Şeriyeye Sicilleri olmuştur. 1215-1240 yılları arasında tutulan 87 defterden 13 tanesinde dinî yapıların tamiratları ile ilgili belgelere rastlanmıştır. Özel mülkler ve su yolları, özellikle evler, dükkanlar, kahvehaneler, hanlar, hamamlar ve çarşılar gibi şehrin yapısını oluşturan diğer ünitelerle ilgili pek çok "keşf" belgesi de incelenen defterlerde mevcuttur. Fakat konumuz gereği biz yalnızca pek çoğu vakıf eseri olan dinî yapılarla ilgili belgeleri tezimize aldık.

Tezimizin ana kısmını oluşturan 13 ayrı defterden derlediğimiz 43 ayrı belgede cami, türbe, mescit, mabed, imaret, mektep, medrese, zaviye ve diğer hayır için yaptırılmış eserlerden bahsedilmektedir. Bazı belgelerde dinî yapıların bünyesinde bulunan şadırvan ve mezarlık gibi kısımların da tamirleri ile ilgili detaylar da bulunmaktadır. İncelediğimiz 43 belgenin tümü farklı yapılar hakkında değildir. Genellikle yapıların "keşf-i evvel" ve "keşf-i sâni" olarak kaydedilen, tamirata ihtiyacı olduğunun ve masraf tahmininin kaydedildiği ilk kayıt ile tamirat işlemleri bittikten sonra harcanan miktarın ve gereği gibi

tamir edilip edilmediğinin tespiti için yapı ziyaret edildiğinde kaydedilen ikinci rapor defterlerde mevcuttur. Tarihi sırayı gözettiğimiz çalışmamızda belgelerin özeti ve transkriplerinde en ilk kaydedilen belgeden en son kaydedilen belgeye doğru ilerledik. Ancak tezimizde aynı yapıdan bahseden belgeleri ardarda vermeyi daha uygun bulduk.

İncelenen belgelerin pek çoğu camilere aittir ve cami ile birlikte bünyesinde bulunan diğer eserlerin de tamirleri ile ilgili bilgi verilmektedir. Bazı belgelerde birden fazla caminin ya da yapının tamiri ve detayları birarada kaydedilmiştir. Farklı isimlerle bir belge içerisinde karşılaştığımızda bu belgeleri müstakil olarak tarihi sıraya göre vermeyi uygun bulduk.

Şeriyeye Sicilleri ile ilgili pek çok araştırma yapılmış olmasına rağmen Osmanlı devri yapıları tamir ve restorasyonlarını ele alan detaylı inceleme ve araştırmalar maalesef yeterli olmaktan çok uzaktır. Birkaç makale dışında yapıların bakım ve onarımlarının nasıl gerçekleştirildiği bilgisine ulaşmak neredeyse imkansızdır. Şeriyeye Sicillerindeki “keşf” kayıtları bu alandaki büyük boşluğu kapatacak düzeyde olmasına rağmen bugüne kadar dikkatleri çok da çekmediği görülmektedir.

Tez danışmanım Prof. Dr. Mefail Hızlı'nın bu alanda ele aldığı ve U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan vakıf eserlerinin tamir ve restorasyonları ile rakabe sistemini konu edindiği makaleler bu alanda çalışmak isteyenler için değerli bilgiler içermektedir. Ahmet Akgündüz ve Ziya Kazıcı gibi vakıf sahasında çalışmış olan isimlerin eserlerinde de kısmen rakabe ve eserlerin onarımları konusuna değinilmiştir. Vakıflar Dergisi'nde de birkaç sayıda eserlerin tamir ve restorasyonları ile ilgili makaleler bulunmaktadır.

Bu alandaki boşluğu muhtemeldir ki en çok Osmanlı mimarî yapısını incelemek isteyen inşaat, mimarî ve sanat tarihi alanındaki araştırmacılar farketmektedir. Son yıllarda bu alana ilginin arttığı ve mimarî sahadaki sempozyum ve benzeri oturumlarda sicillerdeki bilgiler ışığında yeni çalışmalar sunulduğu dikkat çekmektedir. O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Retorasyon Anabilim Dalı'nda çalışan Emre Madran'ın Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu'nda sunduğu, “*XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Restorasyon Etkinlikleri*” isimli bildiri ile Uluslararası Yapı & Yaşam Kongresi'nde inşaat mühendisliği alanında çalışan İbrahim Yılmaz ile Ümit Dikmen'in hazırladığı “*Osmanlı Döneminde*

Yapıların Onarım ve Restorasyonunda Tasarım ve Onay Süreci” isimli bildiriye örnek vermek mümkündür.

Özellikle vakıf eserlerinin “ebediyet” ilkesi üzere kurulmuş olduğu düşünüldüğünde varlıklarını muhafaza etmeleri ve mimarî detaylarını korumaları son derece önemli olmaktadır. Bugün restorasyon çalışmalarında tarihi verilerin değeri de yapının eski hali gözetilmek ve korunmak istendiğinden büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan Şerhiye Sicillerindeki ayrıntılı “keşf” belgelerinin gün yüzüne çıkartılması ve bu alanlarda çalışacaklara kazandırılması son derece faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

Araştırmamızın son bölümünde Bursa Mahkeme Sicilleri’nden dinî mimarîmize dair örneklerle ilgili tamir belgelerin transkripsiyonu sırasında bazılarının okunmasında tereddütler, bazılarında ise orijinaline ulaşamadığımızdan dolayı dijital ortamda mevcut siliklikler sebebiyle birtakım sıkıntıların yaşandığını itiraf etmeliyiz. Bu durumlarda şöyle bir yöntem uygulanmıştır: Okuduğumuz ama okuyuşumuzdan emin olamadığımız kelimelerin hemen sonrasına hiç ara vermeksizin parantez içinde bir soru işareti(?), hiç okunamayan ya da silik olması sebebiyle anlaşılamayan kelimelerden sonra ise parantez içinde üç nokta (...) konulmuştur.

2. BURSA’NIN KISA TARİHÇESİ VE OSMANLI TARİHİNDEKİ YERİ

Yapılan arkeolojik kazılarla birlikte tarihi çok önceki dönemlere giden Bursa oldukça eski bir yerleşim yeridir. Bursa ve çevresinde ilk yerleşimin, yapılan çalışmalar ve elde edilen kalıntılardan hareketle 8000 yıl öncesine uzanmakta olduğu görülür. Kentin kuruluşu için araştırmacıların birçoğu farklı sonuçlara ulaşmıştır. Bu sebeple herkesçe onaylanan kesin bir bilgi bütünü kurulamamıştır.

Bursa kenti büyük olasılıkla Bithynia Kralı Prusias I tarafından M.Ö. 187-186 yıllarında, dönemin bilim ve devlet adamı Hannibal’ın gözetimi, planlı yer seçimi ve denetimi doğrultusunda kurulmuştur.¹ O devirde yaygın olduğu üzere Prusias da İzmit’i kuran babası Nikomedes I gibi kurduğu yeni kentlere adını vermeye meyillidir. Olympus’un eteklerinde kurmuş olduğu diğer Prusa’dan ayırmak için bu kente “Prusa ad

¹ Tansel, Selahattin O, “Bursa (Kentın Kuruluşu)”, **Bursa Ansiklopedisi**, İstanbul 2002, c.I, s. 288.

Maare” “Deniz Üzerindeki Bursa” denilmiştir.² Şehrin şimdiki adının kuruluşunda Bithynia Kralı tarafından verilmiş olan Prusa’dan geldiği düşünülmektedir.

Prusias’ı yerleşimin olmadığı, ıssız bir ova ile sarp bir dağın birleştiği kayalık bir plato üzerinde yeni bir kent kurmaya iten sebepler genellikle siyasadır. Bu kent daha çok askeri bir üs, konaklama, yığınak ve ikmal merkezi statüsündedir. Ayrıca Bursa o zaman arkası dağa yaslanmış, önü yüksek ve aşılamaz bir uçurumla çevrili, iki yanı Cilimboz ve o sıralarda Hisar’ın doğu eteklerinden akan Gökdere akarsularıyla ovoidan kopartılan kayalık plato Hisar semti ile Bithynia askeri için stratejik konaklama açısından son derece uygundur.³

Son Bithynia kralı Nikomedes IV’ün ölümüyle vasiyeti doğrultusunda ülkesinin toprakları Roma’ya geçmiştir. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu döneminde Bursa zaman zaman Roma İmparatorluğu döneminde sahip olduğu refah ve görkemi yitirmiştir. Sahip olduğu göreceli özerkliği kaybetmesi, ayrıcalıklarının geri alınması, halkın sosyo-kültürel yaşamını belirleyen antik dinin terk edilmesi, Hristiyanlığın egemen oluşu, dışarıdan gelen yağma, saldırı ve kuşatmalar, Anadolu’da daima etkili olan büyük depremler Bursa’nın parlaklığını yitirmesinde etkili olmuştur.⁴ Ancak o dönemde siyasal, askeri ve dinsel bir etkinliği olmamasına karşın günümüzde Çekirge adıyla anılan Pythia’daki kaplıcaların Bizans kaynaklarında anıldığı ve değerinin zamanla ortaya çıktığı görülmektedir. Bursa’nın bugünkü şöhretinin temellerinde o eserlerde bahsedilen iyileştirici özelliği olan sıcak su kaynakları vardır.⁵ Bu kaplıcalar o zaman “Kral Kaplıcaları” (Basilika) olarak adlandırılmaktaydı. Yerden ateşle ısıtılmadan çıkan ve şifa özelliği bulunan bu sulara hayranlıktan ötürü bu ismin verildiği düşünülmektedir. Kaplıcalardan yararlanmak için farklı bölgelerden vatandaşların yanısıra kralların da geldiği bilinmektedir.⁶

Emevî halifeleri zamanında İstanbul’u fethetmek için gelen İslam ordularının Marmara havzasını işgal ettiğinden bahsedilmesine karşın Bursa’nın onların eline geçtiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Daha sonra Selçuklu Sultanı Süleyman Şah İznik

² Texier, Charles, **Küçük Asya Bithynia**, (çev. Raif Kaplanoğlu), İstanbul 1997, s.53.

³ Tansel, a.g.md., c.I, s. 290.

⁴ Kandes, Vasileios I, **Kuruluşundan 19. Yüzyıl Sonlarına Kadar Bursa**, (çev. İbrahim Kelağa Ahmet), Bursa 2008, s.65.

⁵ Albert, Gabriel, **Bir Türk Başkenti Bursa**, (çev. N. Er, H. Er, A. Kazancıgil), Paris 1958, c.I, s.4.

⁶ Texier, a.g.e., s.71.

fethinden sonra Marmara civarını aldığı sırada Bursa'yı fethetmiştir. Bizans ile mücadeleler sırasında ve Kılıç Arslan'ın ölümünü müteakip şehzadeler arasındaki anlaşmazlıklarda Bursa'nın yönetiminin yeniden Bizans'a geçtiği görülmektedir.⁷

Osman Bey 1315'te Bursa etrafına iki kale yaptırmıştır. İki kale arasında irtibat kurulmasını sağlamıştır. Böylelikle Bursa muhasara altına alınmış, 10 yıl kadar süren kuşatma sebebiyle yardım alamayan şehir perişan bir hale gelmiştir. Bu dönemde rahatsızlanan Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'i vekil yaptığı görülmektedir. Bursa alındıktan sonra oraya defnedilmesini vasiyet ettiğinden cesedi Bursa'ya nakledilip Hisar'da Saint Eli adına yapılmış olan Gümüşlü Künbed'e defnedilmiştir.⁸

Bursa alındıktan sonra halka adalet ve merhametle muamele edilmiştir. Bizans zamanında kale içinde kalan, dış mahalleleri pek az, çok ehemmiyet verilmeyen bu şehir zamanla İznik'in yerini almıştır. Marmara havzasının en büyük şehri sayılan İznik Bursa'nın yanında sönük kalmıştır. Yeni iskanlarla birlikte genişleyen şehir yavaş yavaş bugünkü Bursa'ya dönüşmüştür. Orhan Bey tarafından kale içindeki manastırın camiye dönüştürülmesinin yanında iki ayrı mescid de yaptırılmıştır.⁹ Osmanlı Beyliği'nin merkezi Bursa'ya alınmış, şehir camiler, çarşılar ve meydanlarla süslenmiştir. 1327'de ilk Osmanlı akçesi de burada kesilmiştir.¹⁰

Orhan Bey ve daha ziyade müteakip hükümdarlar zamanında gittikçe büyüyen, devrin ümera ve ulemalarıyla da zenginleşen Bursa 14. asrın sonlarında Anadolu'nun en büyük şehirleri arasına girmiştir. Farklı yerlerden Bursa'ya yerleşen alimleri ve şeyhleri ile kıymeti daha da artan bu şehir Konya Kayseri gibi şehirlerle boy ölçüşecek seviyeye ulaşmıştır. Sahip olduğu fakihlerin yanısıra mutasavvıfları ile de zenginleşen mirası bugün de tarihi ve kültürel açıdan oldukça değerlidir.

Birkaç asır payitahtlık konumunda kalan ve Anadolu'nun en mühim kültür merkezlerinin başında gelen Bursa, pek çok devlet eşrafına da ev sahipliği yapmıştır. Medreseleri, zaviyeleri ve bunların erkânları yanısıra ilk türk tarihçilerinden Neşrî ve pek çok tarihçi de Bursalıdır.

⁷ Yınanç, Mükrimin Halil, "Bursa", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1979, c.II, s.810.

⁸ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.I, s.113.

⁹ Yınanç, a.g.md., c.II, s.811.

¹⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., c.I, s.119.

Coğrafyacılar arasında Bursa'yı anlatan pek çok kimse olduğu gibi Evliya Çelebi'nin de Seyahatname'sinde çokça Bursa'dan bahsettiği bilinmektedir.¹¹ Bursa'ya ilk dönemlerden itibaren gelen seyyahlar şehri dünyanın belli başlı ipek pazarlarından biri olarak tanıtmışlardır. İran'dan başlayarak İstanbul'a uzanan ipek kervanları Osmanlı'nın kuruluşu ile birlikte yönlerini Bursa'ya çevirmişlerdir. XIV. Yüzyıldan itibaren İranlı tüccarlar bir İslam şehrinde İngiliz tüccarlar ile daha rahat ve güven içinde alışveriş yapıyorlardı. Bursa'da ipek ticaretinin hızla artması ve Bursa'nın dünyanın ipekli dokumacılıkta en merkezi yerlerinden biri haline gelmesi hususlarında Osmanlı'nın ipek sanayisini desteklemesinin büyük payı vardır. Nitekim ipek ticareti Osmanlı hazinesine bolca vergi kazandırmıştır. Doğu'dan ve Batı'dan gelen pek çok tüccar uzun süre Bursa'da kalmış getirdikleri ipekler ve ülkelerine götürdükleri ipekli kumaşlarla devlet hazinesine katkı sağlamışlardır. Ayrıca saray mensuplarının da ipekli kumaşlar talep ve tercih ettikleri bilinmektedir.¹²

Bursa 1453'te İstanbul fethedilene dek devletin merkezi olmayı sürdürmüştür. Kuruluş döneminin önemli yapılanma kararları burada alınmıştır. Osmanlı sultanları genellikle Bursa'da oturdukları gibi Edirne'de de zaman zaman kaldıkları ve yönetim işlerini sürdürdükleri olmuştur. Nitekim o dönemde devletin en mühim sorunları Balkanlarda yaşanmaktadır. Bu nedenle devlet merkezi Bursa olarak kalmış Edirne ise Balkanlar'da ortaya çıkan tehlikeler ve ve büyük seferler için kullanılan siyasal-askeri geçici bir merkez olarak kullanılmıştır.¹³

Devletin merkezi Bursa Osmanlı hâkimiyeti süresince Anadolu Eyaleti'ne bağlı olan Hüdavendigâr Sancağı'nın da merkezidir. İdari yapının eyaletler biçiminde düzenlendiği Osmanlı'da Hüdavendigâr Sancağı'nın Bursa ile birlikte otuz kadar kazası daha vardır. 1865'te Kütahya, Karesi, Karahisar gibi livalarla Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı olan Bursa valilik makamına da ev sahipliği yapmıştır.¹⁴

Bursa'nın bir yönetim merkezi oluşu vakıf kaynaklı yatırımların burada gerçekleştirilmesini sağladı. Vakıf eserleri ile birlikte şehrin çarşıları, esnaf üretim yerleri,

¹¹ Bkz. Günaydın, Nurşen - Kaplanoğlu, Raif, **Seyahatnamelerde Bursa**, Bursa 2000.

¹² Ergenç, Özer, **XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa**, Ankara 2006, s. 215.

¹³ Oğuzoğlu, Yusuf, "Bursa'nın Payitaht Olması", **Payitaht Bursa'da Kültür ve Sanat Sempozyumu**, Bursa 2006, s.58-59.

¹⁴ Hızlı, Mefail, "Hüdavendigâr Vilayeti İmar Defteri", **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.V, sy.5, Bursa 1993, s. 234.

hanları vb. üniteleri de zamanla tamamlanmış oldu. İmaretler de birer sosyal ve kültürel merkez olarak yerlerini aldılar. Devletin ilk yıllarında masraflar özellikle de savaş araç gereçleri çok büyük bütçeler gerektirmiyordu. Nitekim o dönemde ateşli silahlar kullanılmıyordu ve Osmanlı top gücüne dayalı ağır bir donanmaya da sahip değildi. Osmanlı sultanları da kendileri, şehzadeleri, valideleri yahut hanımları adına vakfedilmek üzere toprak gelirlerinden büyük paylar ayırabiliyorlardı. Ayrıca kentin düzensiz bir yapılaşmaya uğramasını engellemek üzere fermanlarla kırsal kesimin topraklarını terketmesine mani olunuyordu. Vakıf düzeninin mali kaynaklarına oldukça önem veriliyordu. Bursa'nın klasik kent dokusunun oluşumunda mimari altyapıdan da bahsetmek gerekir. Şehre geometri ilmine vakıf, nitelikli, işe yarar bir mühendis mimarbaşı olarak atanıyor ve marangozlar, taş ustaları, keresteciler vb. ustaların üzerinde görevlendiriliyordu.¹⁵

Şehrin tarihi ve kültürel dokusu, mimari çalışmalar sultanlar tarafından çok önemsenmiştir. Hisar içindeki kentin yeni yapısı camiler etrafında şekillenmiştir. Şehre kültürel şahsiyetlerin varlığı ve oluşturdukları çevre de önemli katkılar sağlamıştır. Bunlardan Emir Sultan gibi kentin manevî açıdan kalkınmasında büyük payı olan, Süleyman Çelebi gibi eserleri günümüzde hala vecd ile okunan, Somuncu Baba, Geyikli Baba, Molla Fenari, Abdal Murad, Hacı İvaz Paşa gibi daha pek çok isim zikredilebilir. Bu şahsiyetlerin kültürel kimliklerinin yanında kurdukları vakıf, cami, imaret ve medrese gibi yapıların da sosyal hayata büyük katkıları olmuştur.¹⁶ Ayrıca Bursa'nın fethi öncesinde Geyikli Baba, Musa Baba, Kumral Abdal gibi pek çok ismin halkı Allah için cihada teşvik ettiği, yalnız Bursa'nın değil genel bir İslam fütuhata için hazırlanmalarında manevi destek verdikleri bilinmektedir. Böylelikle Bursa'nın alınması yüzlerce maneviyat büyüğünün etkisiyle kolaylaşmıştır.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin temelleri maneviyat ve din aşkıyla Bursa'da atılmıştır. Bu kent için "Osmanlı tarihinin dibacesi" sözünü kullanan Tanpınar, "Şimdiye kadar gördüğüm şehirler içerisinde, Bursa kadar muayyen bir devir malı olan bir başkasını hatırlamıyorum. Fetihden 1453 senesine kadar geçen 130 sene, sade baştanbaşa ve iliklerine kadar bir Türk şehri olması yetmemiş, aynı zamanda onun manevi çehresini gelecek zaman için hiç

¹⁵ Oğuzoğlu, Yusuf, "Osmanlı Döneminde Bursa", **Bursa Ansiklopedisi**, İstanbul 2002, c.I, s.325-326.

¹⁶ Çetin, Atilla, "Payitaht Bursa'daki Ünlü Kültürel Şahsiyetler", **Payitaht Bursa'da Kültür ve Sanat Sempozyumu**, Bursa 2006, s.109-112.

¹⁷ Okyal, Rıfat, **Söğüt Bursa İznik Edirne Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, İstanbul 1996, s.52.

değişmeyecek şekilde tespit etmiştir. Uğradığı değişiklikler, felaketler ve ihmaller, kaydettiği ileri ve mesud merhaleler ne olursa olsun o, hep bu ilk kuruluş çağının havasını saklar, onun arasından bizimle konuşur.¹⁸ demiştir.

Osmanlı Devleti yeni bir etnik ve siyasi teşekkül olmamıştır. Mülkî, askerî, adlî vb. teşkilatı Anadolu Selçuklularının devamı niteliğindedir. Birtakım siyasi ve coğrafi amiller yanında Osmanlı hükümdarlarından özellikle Osman Gazi, Orhan Gazi ve Sultan Murad'ın devletin kuruluşunda, gelişmesinde ve sosyal hayatın tekâmülünde büyük payları olmuştur.¹⁹ Devletin kökleri Bursa'nın elverişli şartlarıyla oldukça sağlam atılmıştır.

3. ŞERİYYE SİCİLLERİNİN ÖNEMİ VE TARİHİ DEĞERİ

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti XIV. Asırdan XX. asra kadar 600 yıllık varlığını sürdürmüş köklü bir devlettir. İslam devletleri içerisinde en uzun ömürlü ve en geniş toprağa sahip olan Osmanlı Devleti Asya, Avrupa ve Afrika'nın da önemli bir kısmına yayılmıştır. Bugün onun mirası üzerinde yaşayan otuza yakın devletin 5 asırlık tarihi Osmanlı arşivlerinde bulunmaktadır. Özellikle sosyal, iktisadi ve demografik çalışmaların önem kazandığı günümüzde bu arşivlerin oldukça zengin bir muhtevaya sahip oldukları bilinmektedir. Bu kaynaklar bugün farklı devletlerin müstakil tarihleri bakımından taşıdıkları önemin yanısıra İslam tarihinin 5 asırlık umumi tarihinin aydınlatılmasında ve kapsamlı bir şekilde izahında da büyük öneme sahiptir. Osmanlı Devleti, Türklerin eski dönemlerden beri muhafaza ettikleri arşiv geleneğini savaflara, yangınlara, sel ve deprem gibi doğal afetlere rağmen büyük bir titizlikle sürdürmüşlerdir.

Geçmişin bilgisini muhafaza eden ve günümüze en sağlıklı biçimde intikalini sağlayan arşiv malzemeleri ait oldukları toplumun örf ve adetleri, kurumları, sosyal, kültürel ve ekonomik unsurları, ahlakî yapısı, ferd-devlet ilişkisi vs. hakkında önemli veriler taşır. Ulusların hem kendi tarih çalışmalarında güvenilir başvuru kaynağı hem de kendilerine yöneltilen haksız ithamlar karşısında kesin deliller içeren mühim bir savunma aracı konumundadırlar. Siyasi, askeri, idari, hukuki ve kültürel anlamda gündelik hayatın ayrıntılarının da kaynağıdır.

¹⁸ Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Beş Şehir**, İstanbul 1989, s.107.

¹⁹ Köprülü, Fuat, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara 1999, s. 109-110.

Kadı defteri, mahkeme defteri veya zabıta defteri olarak bilinen “Şer‘i Mahkeme Sicilleri”, kadıların kesinleşen hükümlerinin, resmîliği belirlenecek tüm işlemlerin, merkezden gelen ferman ve emirlerin “asl” (gerçek) oldukları saptandıktan sonra suretleri yahut özetlerinin başvuru ya da geliş sırasına göre kaydedildiği defterlerdir.²⁰ Kaydedilen belgeleri²¹ şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a. Kadılar tarafından verilen hükümler (ilâm²², hüccet²³),
- b. Herhangi bir olayı, bir şikâyeti, bir ikrarı, bir hibeyi, resmîyete geçmesi istenilen bir hususu zaptedenler,
- c. Devlet merkezinden gelen fermanlar²⁴, emirler ve beratlar²⁵ kadı tarafından incelenip doğru oldukları tespit edildikten sonra özetleri deftere yazılanlar.²⁶
- d. Vakfiyelerin²⁷ tanzim, tescil ve görevlilerin tayinleri,
- e. Günümüzde noterler tarafından gerçekleştirilen vekalet, kefalet, borçlanma vb. hususlar,
- f. Ticaret ve ceza davaları,
- g. Bugünkü belediyelerin görev alanına giren konuların kayıtları,
- h. Zabıta olayları, isyanlar,
- i. Muallim, müderris, imam-hatip ve müezzinleri nasb ve tayinleri,
- j. Tereke²⁸ kayıtları,
- k. Yangın, sel, deprem gibi doğal afetlerin kayıtları,
- l. Nikah akdi, boşanma ve mehir konularıyla ilgili kayıtlar,
- m. Dinî günler ile bayramların ilanlarına dair ferman ve tezkire suretleri,

²⁰ Özbilgen, Erol, **Osmanlı Hukukunun Yapısı**, İstanbul 1995, s.22.

²¹ Arşiv terimleri için bkz. Savran, Ahmet- Çögenli, M.Sadi, **Osmanlıca ve Arşiv Rehberi**, Erzurum 1989, s.61-63.

²² Kütükoğlu, Mübehat, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul 1998, s.345.

²³ Kütükoğlu, a.g.e., s.350.

²⁴ Kütükoğlu, a.g.e., s.99.

²⁵ Kütükoğlu, a.g.e., s.124.

²⁶ Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, “Şeri Mahkeme Sicilleri”, İstanbul 1971, c.III, s. 343.

²⁷ Yılmaz, Fehmi, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, İstanbul 2010, s. 678.

²⁸ Ölen kişinin bıraktığı mal varlığı. Bkz. Yılmaz, a.g.e., s. 642.

n. Devlete ait kale, sur vs. resmî binalar ile cami, medrese, türbe, zaviye vs. dinî yapıların binâ, inşâ, tamir ve restorasyonlarına dair keşf ve masrafları kayıtları.

Arşiv belgeleri arasında günümüzde yapılan tarih araştırmalarında birinci elden kaynak olarak kullanılan Şeriyye Sicilleri İstanbul, Ankara, Adana, Diyarbakır, Konya, Sinop, Tokat ve Bursa gibi illerde kütüphane ve müzelerde koruma altına alınmıştır. Kadı defterlerinin biçimi usûlüne uygun olarak genellikle uzunca ve dardır. Bazı sicillerde mahkemenin yahut hakimlerin seçimi doğrultusunda defterlerin ebatlarının farklı olduğu da görülmektedir. Yazı biçimleri de genelde talik kırmasıdır. Kullanılan kağıtların oldukça sağlam, mürekkebin de kağıt gibi günümüze değin parlaklığını koruyacak kadar kaliteli oluşu dikkat çekicidir. Defterlerin üstünde çoğunlukla kadının ismi yazılıdır.²⁹ Bu defterlerin sayısı on sekiz bin civarındadır. İstanbul defterlerinden sonra ikinci sırada yer alan Bursa Sicilleri³⁰ kazalar ve Söğüt'e ait 1000'den fazla defter ile Osmanlı arşivleri içinde müstesna bir yere sahiptir.³¹

Siciller kadılar ve naibleri³² tarafından tutulmuştur. Kadı "kâzî" kökünden gelir ve fiilin masdarı olan kazâ, ıstılah olarak, hüküm, karar, hakimlik manalarını ifade eder; kazî bundan ism-i fail olup "hakim" demektir. Hukukî uyuşmazlıkları ve davaları karara bağlamak üzere devletçe tayin edilen görevliye "kadı" denilir.³³ "Vaktiyle Türk medenî kanunu olan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'de hakim 'beynennas vuku bulan dava ve muhasamayı ahkâm-ı meşrûasına tevfiikan fasl ve hasm için, taraf-ı sultânîden nasb ve tayin olunan zâttır' şeklinde tarif edilmektedir."³⁴

İslam tarihinde fetihlerle birlikte genişleyen sınırlara paralel olarak "Taklid-i Kaza" yani kadılık vazifesinin halife adına başkası tarafından yürütülmesi usûlü benimsendikten sonra kadılar ve tuttukları defterlerin sayısı ve önemi de artmıştır.³⁵ Tarih boyunca İslam devletlerinin adalet konusuna büyük önem verdiklerini ve hemen her devirde güçlü bir adli teşkilatın var olduğu bilinmektedir. Abbasîler devrinden itibaren kadıların, yetkileri

²⁹ Akgündüz, Ahmet, **Şeriyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler I**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s.17.

³⁰ Bursa Sicilleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Pay, Salih, "Bursa Kadı Defterleri", **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.X, sy.II, s. 87-95.

³¹ Hızlı, Mefail, "Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi", **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.XII, sy.I, s.368.

³² Padişah, vali ve kadı gibi devlet adamlarının vekili, temsilcisi veya yardımcısı. Bkz. Yılmaz, a.g.e., s.492; Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2007, s.799.

³³ Atar, Fahrettin, DİA, "Kadı", İstanbul 2001, c.XXIV, s.66.

³⁴ Mardin, Ebü'lulâ, **İslam Ansiklopedisi**, "Kadı", İstanbul 1977, c.VI, s.43.

³⁵ Özdemir, Rıfat, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Ankara 1986, s.197'den naklen Süme, Mehmet, 42 Numaralı Develi Şeriyye Sicili, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993, s.22.

dâhilinde olan bütün olaylar hakkında aldıkları kararların not edildiği defterlere rastlanmaktadır. Ancak başlangıçta bu defterlerin kadıların elinde kalması, tarih boyunca devam eden savaşlar, istilalar, yangın, sel gibi doğal afetlerle birlikte birtakım ihmaller nedeniyle kaybolmuş, çürümüş nihayetinde yok olmuşlardır. Nitekim Selçuklular döneminden böyle bir defter günümüze intikal etmemiştir.³⁶

Fertler arasında ihtilafları çözüme kavuşturan bir adliye memuru olmanın yanında tüm mülkî işlerde merkezî idarenin görevlerini üstlenen kadılar idarî, malî, askerî hatta beledî birtakım vazifeler de yüklenmişlerdir. Bu açıdan Osmanlı tarihi boyunca kadıların güvenilir olması ve adaletle hükmetmesi için derin bir hukuk bilgisine sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Görev süreleri ve yerleri belirlenen ve kendilerinden beklenen vazifeler açıkça belirtilen kadı ve naibleri arasında nadir de olsa görevini suistimal edenlerin olduğu da bilinmektedir. Nitekim bu kimseler için de Padişahların “Adaletname” denilen, devletin otoritesini kendi çıkarları doğrultusunda halka karşı kullanarak, adaletle aykırı hareket edenler için üstün önlemler alan hükümler çıkardığı bilinmektedir.³⁷ Siciller adlî teşkilâtın yapısı ve mahkeme görevlileri ile onların kimliği ve hangi ölçüte göre seçildikleri hakkında mühim veriler taşır. Yine siciller ihtiva ettikleri merkez-taşra yazışmaları açısından da oldukça önemlidir. Nitekim divanda tutulan defter dizilerinden eksik olanları, merkezden gelen kayıtların kopyalandığı bu defterlerde bulunabilmektedir.³⁸

Şeriyeye Sicilleri ihtiva ettikleri konular itibariyle tarihimiz açısından son derece önemlidir. Belgelerde geçen yer adları, mühim olayların adları ve tarihleri geçmişin aydınlatılmasında, isyanlar, savaşlar, yerleşim alanları, ait oldukları bölgede yaşayan devlet adamları, mutasavvıflar, müderrisler, dönemin önemli yazar ve şairleri, âlimleri, sanatkâr ve mimarları hakkında bilgiler verir. Bu şahıslar hakkında yapılan yahut gelecekte yapılması planlanan biyografi çalışmalarına doğruluğu ile birinci elden kaynak olarak kullanılmaktadırlar.

Sicillerde kullanılan kelimeler, belgelerin uslûbü, anlatım metodları ve imla özellikleri sayesinde dönemin dil ve folklor özellikleri gün ışığına çıkmaktadır. Belgeler arasında tıp tarihi ve halk tababeti hususunda ilginç veriler de bulunmaktadır. Halkın

³⁶ Çetin, Osman, “Bursa Şer’î Mahkeme Sicillerinden Notlar”, **U.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.II, sy.II, Bursa 1987, s.60.

³⁷ İnalçık, Halil, **Osmanlı’da Devlet Hukuk Adalet**, İstanbul 2000, s. 106-110.

³⁸ Gedikli, Fethi, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.III, sy.V, 2005, s.190.

kullandığı eşyalar, kıyafetler, yaşadıkları yerlerin mimari özellikleri, gündelik yaşamda kullanılan araç ve gereçler ile yaşadıkları sorunlar ve çözümleri gibi pek çok alanda toplum yapısını yansıtan detayları ihtiva eden defterler halkın yaşantısına adeta ayna tutmaktadır.

Şeriyeye Sicilleri İslam Hukuku çalışmalarında da çok aydınlatıcı veriler taşımaktadır. Kadıların şeri kararları bu şekilde belgelenmektedir. Çok ilginç davalara yaklaşım biçimi, gayrimüslimlerin şeri mahkemelere başvurduğu durumlar, aile hukuku, toplumda nişan, evlilik ve özellikle boşanmalarla ilgili pek çok bilgiyi haiz bu defterler tarihin çok farklı alanlarında araştırmacılara fayda sağlamaktadır. Çalışmalar içinde Şeriyeye Sicillerinden en çok transkripsiyon ve değerlendirmeleri yapılan Konya ve Kayseri şehirleridir.³⁹ Bunun gibi farklı şehir ve kasabalara ait defterler kullanılarak yerleşim yerlerinin sosyo-ekonomik tarihi de gün yüzüne çıkmaktadır.

Sicillerde, tezimizin konusunu oluşturan, tarihi yapıların tamir ve restorasyonlarıyla ilgili keşif belgeleri de oldukça fazladır. Cami, türbe, mescid, medrese, imaret ve zaviye gibi pek çoğu vakıf sistemiyle hayata geçirilen ve halkın hizmetine sunulan dini yapılar hakkında sicillerdeki belgelerde önemli malumat bulunduğunu söylemek gerekir. Ayrıca mimarî sahasında yapılacak araştırmalar için pek çok menzil⁴⁰, odalar⁴¹, han⁴², hamam⁴³, kahvehane⁴⁴, değirmen⁴⁵, kaplıca binası⁴⁶ ve su mecraları⁴⁷ ile ilgili çeşitli keşif belgeleri de mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde kuruluş ve yükseliş dönemlerinde toplumun ihtiyaç duyduğu hemen hemen bütün alanlarda hizmet veren vakıflar bu medeniyeti ayakta tutan müesseselerin başında gelir. Maddi bir beklenti olmaksızın, tamamen diğerlerine yardım amacı taşıyan, son derece insanî bir düşünüş ve uygulamanın neticesi olarak ortaya çıkan ve yüzyıllarca varlığını devam ettiren vakıflar Osmanlı sosyo-ekonomik hayatında büyük bir yere sahiptir. Yalnız Anadolu'da değil bütün İslam coğrafyasında insanların adeta birbirleriyle yarışmasına kurdukları vakıflar İslam dininin emir ve hükümleriyle de örtüşen bir yapıya sahiptir. Bu denli yaygın ve işlevsel oluşlarının önemli bir sebebi de

³⁹ Aygün, Sevgi, **692 Nolu Balıkesir Şeriyeye Sicil Defteri (Transkripsiyonu ve Değerlendirme)**, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2005, s.19.

⁴⁰ BŞŞ, B 297/526 17a, 23b; B 334/581 15a; B 76/277 45a, 30a, 51b.

⁴¹ BŞŞ, B 297/526 14b, 21b,

⁴² BŞŞ, B 297/526 25a.

⁴³ BŞŞ, A 183/ 564 29b.

⁴⁴ BŞŞ, A 183/564 47b.

⁴⁵ BŞŞ, B 297/526 21a.

⁴⁶ BŞŞ, C 38/598 19b.

⁴⁷ BŞŞ, B 275/504 88b, 92a; A 183/564 10a; B 85/287 22b; B 325/571 21a.

budur.⁴⁸ Sosyal hayatın son derece mühim alanlarında hizmet veren dini yapıların günümüze intikalini sağlamak çok da kolay olmamıştır. Bu eserlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması düşüncesi vakfın amaçlarından biri olarak görülmektedir. Eserlerin inşası ve hizmete açılması kadar onların yüzyıllar sürecek bir tarihe sahip olmaları ve sağlıklı bir biçimde ayakta kalmaları için Türk imar tarihinde bakım ve onarım olgusunun rolü büyüktür.⁴⁹

Osmanlı Devleti uzun yıllar varlığını sürdüren yapılara sahip olmuştur. Bu yapıların korunması elbette çok kolay değildir. Eski yapıların tarihi değeri göz önünde tutulmadan “bilinçsizce” tahrip edilmeleri tarihte sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca ekonomik sebeplerden dolayı bazı yapıların bakım ve onarımlarının gerektiği zamanda ve biçimde yapılamadığı da olmuştur. Genellikle vakıf sistemindeki bozulmaların baş gösterdiği dönemde finansman sıkıntısıyla hizmet veremeyen yahut varlığını yitiren yapıların varlığı bilinmektedir. Bütün bunların örnekleri, binaların tahribat nedenleriyle birlikte ayrıntısıyla anlatıldığı sicillerdeki tamir kayıtlarında mevcuttur. Geçmişin bilgisine her açıdan tanıklık eden kadı defterleri, binaların yapım, onarım ve restorasyonları ile ilgili verilere aship olmaları bakımından mimârî sahası için de büyük önem taşımaktadır. Pek çok yapı için plan ve projelerinin günümüze aktarılamadığı düşünülürse sicillerdeki bilgilerin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Şeriyeye Sicilleri’nde XVI. yüzyıl ve sonrasına ait dini yapıların tamirleri ile ilgili belgelerden hizmet binalarının ve inceleyeceğimiz dinî yapıların nasıl vücut bulduğunu, geçirdiği bürokratik safhaları, zamanla onarıma ihtiyaç duyan eserlerin harap oluş sebeplerini ve tamirat usüllerini, konuların sicillere yansıyış biçimini ayrıntılarına öğrenmek mümkündür.⁵⁰ Nitekim bu bilgiler günümüz restorasyon çalışmalarının aslına uygun gerçekleştirilmesinde, yapıların mimarî ve tarihî özelliklerini korumada, geçmişin izlerini yakalayıp yaşatmada oldukça önemlidir.

Osmanlı vakıf eserlerinin varlığını sürdürmeleri çoğu zaman eserlerin harap olduğu ve onarıma ihtiyaç duyduğu dönemde uygulanan “rakabe” sistemine dayanmaktadır. XV. Yüzyılın ikinci yarısından XVII. yüzyıl yarısına kadar Bursa Mahkeme Sicillerinde bu kavram sıkça geçer. Bizim incelediğimiz zaman diliminde her ne kadar rastlayabileceğimiz

⁴⁸ Kazıcı, Ziya, **İslâm Medeniyet ve Müesseseleri Tarihi**, İstanbul 1999, s. 271.

⁴⁹ Hızlı, Mefail, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 1993, c.V, sy.V, s.220.

⁵⁰ Hızlı, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları”, a.g.m., s.221.

bir tabir değilse de vakıf eserleri tamir ve inşasında oldukça önemli bir uygulama olduğundan çalışmamızda bu konuya da değinme ihtiyacı hissettik.

“Sahip olma, tasarruf hakkı, köle, esir” gibi anlamlarının yanısıra asıl manasıyla “rakabe”, “beklemek, korumak, muhafaza etmek, murakabe, koruyuculuk, gözeticilik” demektir. “Bir şey üzerinde kontrol hakkı, bir vakfın gelirini sermayesine katmak”⁵¹ anlamlarına da gelen bu uygulamanın belli dönemlerde vakıf kurumu içinde bir alt müessese haline gelmiştir. Hem Osmanlı düşünce yapısının inceliğini kavrama noktasında hem de İslam Hukuku açısından kaynaklarda yer edinmesi ve önem verilmesi ile uygulamadaki örnekleriyle dönem hakkında düşündürücü bilgiler verecek bir husustur.⁵²

Vakfedilen eserin tamiri, İslam hukukçularının ittifakıyla vakıf mütevellileri tarafından yaptırılabilir. Tamir işleri, o vakıftan amaçlanan bütün hayır işlerinden önce gelir. Vakıf şartlarında tamir ile ilgili herhangi bir beyanın bulunması da şart değildir. Vakıf tamire muhtaç bir halde ise vakfın gelirleri onarım masraflarına aktarılır. Bu durumda tamir için gerekli finansmana sahip olunmadığında vakıf görevlileri maaşlarını almaz ve tüm gelir onarım için kullanılır. Tek istisna mütevellinin ücretidir.

Belgelerde tamir için hep aynı usûlün uygulandığı görülmektedir. Müteveli yahut tamire muhtaç yapıyı kullanan cemaat ihtiyaç duyulan onarım için mahkemeye bildirir. Mahkeme durumu “âsitâne-i saadete” haber verir. Yapılan araştırma sonucunda vakfın geliri tamir ve termim için yeterli gelmiyorsa rakabeye gidilir. Rakabe emrinde mütevelliden özellikle dikkatli olması, manevi mesuliyeti unutmaması ve en az masrafla tamiri yaptırması beklenirdi. Ayrıca tamiratın her safhasının kontrol edileceği beyan edilirdi. Onarımın süresi eserlerdeki zararın büyüklüğü ile vakfın gelirine göre birkaç ay ile altı yıla varan süreleri bulabiliyordu. Mahkeme sicillerindeki örneklerde zamanla rakabe sisteminin vakıf personeline verdiği zararı önlemek için birtakım alternatif usûllere gidildiğine dair bilgilere de rastlanmaktadır. Bazı vakıflarda tamir dönemlerinde kullanılmak üzere bir fon oluşturulmuştur. Bazılarında ise vakfın diğer ünitelerinde var olan eşlerden bir kısmı satılarak onarım masrafları karşılanmıştır. Tamir masrafları karşılandıktan sonra rakabe süresi sona ermekte ve eski düzene dönülmektedir. Durum

⁵¹ Yılmaz, a.g.e., “Rakabe”, s.536.

⁵² Hızlı, Mefail, “Osmanlı Vakıf Sisteminde ‘Rakabe’”, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 1994, c.VI, sy.VI, s.55.

mahkemeye bildirilmekte ve mütevellî, görevlilerin maaşlarını vermeye devam etmektedir.⁵³

Daha önce de değindiğimiz gibi XIX. yüzyılda rakabe sistemine rastlanmamaktadır. Tamir prosedürü ile ilgili büyük bir değışikliğin olmadığı bu dönemde tamir masraflarının teminini devlet “Evkâf-ı Hümâyûn” sağlamaktadır.

⁵³ Hızlı, “Osmanlı Vakıf Sisteminde ‘Rakabe’ “, a.g.m., s.66-69.

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DİNÎ YAPILARI

A. DİNÎ YAPILARA GENEL BİR BAKIŞ

1. İMARET

İmaretin sözlük anlamı “imar edilmiş, inşa edilmiş” demektir. Cami, mescid, medrese, tabhane, darüşşifa, aşevi, kervansaray gibi birimlerin tamamı için kullanılan bir terimdir. Aynı zamanda bazı vesikalarda imarethane olarak geçen bu kelime “yoksullara yiyecek dağıtma amacıyla kurulan hayır evi”⁵⁴ manasına da gelmektedir.

İmaret için aşevi statüsünden ziyade, bir şehrin ya da yerleşim bölgesinin nüvesini teşkil eden külliyelerdir denilebilir. Bu müessesenin kapsamına cami, medrese, mektep, bimarhane, kervansaray, kütüphane vb. halka faydalı birimler girmektedir. Bu tesisler vakıfların imkanlarına göre şekillenmektedir.⁵⁵

Tüm imaretlerde her şeyden önce mektep ve medreselerin öğrencilerinin ihtiyaçları karşılanmaktadır. Öğrencilerin imareten nasıl yararlanacakları, imarete girişleri, nerede ve nasıl oturacaklarına kadar tüm ayrıntılar, imaretin vâkîfın şartları doğrultusunda hazırlanan nizamnamesinde belirlenmiştir. Talebelerin dışında da imaretlerde çalışan görevlilere, fakir ve muhtaç kimselere, son olarak da imarete gelen misafirlere yemek verilmektedir.⁵⁶ Ayrıca yemeklerin kaliteli olmasına da dikkat edilmektedir. Nitekim dönem dönem kayıtlara geçen belgelerden anlaşıldığı üzere imaretlerin yemekleri şikayet edilmiş ve gerekli önlemler alınmıştır.⁵⁷ İmaretler uzun yolculuklar yaparak güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşan yolcular için de hiçbir ücret ödmeden üç güne kadar kalabilecekleri misafirhane niteliğindedir.⁵⁸

⁵⁴ Develioğlu, “İmaret”, a.g.e., s.433; Yılmaz, “İmaret”, a.g.e., s.280.

⁵⁵ Singer, Amy, “İmarethaneler”, (çev. Alim Yılmaz), **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, c. X, s.484-485.

⁵⁶ Ergin, Osman Nuri, **Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi**, İstanbul 1939, s. 23.

⁵⁷ Kazıcı, Ziya, **İslamî ve Sosyal Açından Vakıflar**, İstanbul 1985, s.117.

⁵⁸ Ergenç, a.g.e., s.73.

İmaretlerden istifade eden bir başka grup daha vardır ki bunun örneğine başka yerde rastlamak pek mümkün değildir. Hayvanları besleme ve koruma için kurulan pek çok vakfın yanında imaretlerin kuşları besleme için bulduğu çözüm son derece orjinaldir. İmaretlerde artan yemekler “vuhuş-ı tuyûr”a verilmektedir.⁵⁹

Osmanlı'nın uzun dönem başkenti olan Bursa'da da pek çok imaret mevcuttur. Bunların en büyükleri Orhan, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım, Çelebi Mehmed ve II. Murat imaretleridir. Bu müesseselerin hesapları ve genel durumları devamlı yönetim tarafından kontrol edilmektedir.⁶⁰

İmaret sisteminin ilk müessisi de İznik'te kurduğu imaretle Orhan Bey'dir. Bu imaretin açılışında bizzat kendisi muhtaçlara hizmet etmiş, çorba dağıtmış ve kandilleri yakmıştır.⁶¹ Orhan Gazi'nin Bursa'da inşa ettirdiği imaret de geliri en fazla ve en işlek Bursa imaretlerinden biridir. Ayrıca Bursa'da önemli devlet erkânının da imaretler yaptırdıkları ve bu tesislerin uzun yıllar hizmetlerini sürdürdükleri bilinmektedir.⁶²

2. CAMİ – MESCİD

İslam toplumunun gelişmesinde önemli bir rolü bulunan camiler, mimari yapı olarak dinî eserlerin başında gelirler. İbadet, eğitim ve şura gibi toplantıların merkezi olarak inşa edilen camilerin tamamı için vakıflarla hayat buldukları söylenilebilir.⁶³ Bu yapılar genellikle yüksek dereceli devlet görevlilerinin, devrin önde gelen paşalarının tesis ettikleri vakıflarla desteklenmektedir.⁶⁴

Mescid ve cami kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Mescid, daha ziyade bir işyerinin, özel ya da resmî bir kurumun yahut sadece bir mahalle halkının namaz kıldığı, minberi bulunmayan ve Cuma namazı kılınmayan küçük mekanlara, cami ise içerisinde topluca vakit namazlar ile Cuma ve bayram namazlarının kılındığı, mihrab ve minberi mevcut, alan itibariyle mescidden daha büyük olan ibadethanelere verilen addır.

⁵⁹ Kazıcı, **İslâm Medeniyet ve Müesseseleri Tarihi**, a.g.e., s.303-304.

⁶⁰ Ergenç, a.g.e., s.74.

⁶¹ Aşıkpaşazade, **Tevârih-i Al-i Osman**, İstanbul 1332, s.42'den naklen Kazıcı, **İslamî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, a.g.e., s.118.

⁶² Ergenç, a.g.e., 75.

⁶³ Kazıcı, **İslamî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, a.g.e., s.104.

⁶⁴ Ergenç, a.g.e., s.72.

Arapça “sücûd”⁶⁵ kelimesinden gelen mescidin kelime manası “secde edilen yer”dir. Cami de Arapça “toplayan, bir araya getiren” anlamına gelmektedir. İslamda bazı ibadetler ferdî olarak yapıldığı gibi bazı ibadetlerin de toplu olarak yapılması emredilmiştir. Vakit namazlar için Cuma namazı gibi toplu kılınma şartı yoksa da cemaatle kılınması teşvik edilmiştir. Toplu ibadetin birincil mekanı olarak camilerin ruhî ve psikolojik açıdan pek çok faydaya ev sahipliği yaptığı yadsınamaz bir gerçektir.

İbadetler dinlere göre farklılık gösterdiği gibi ibadet edilen yer olarak mabedler de şeklen inanç ve kültür yapısına göre farklılıklar taşır. Caminin ilk şekli Medine’ye hicretten sonraki dönemde Araplarda ortaya çıkmış, daha sonra diğer müslüman milletler kendi mimarîlerine ve iklim şartlarına bağlı olarak farklı biçimler türetmişlerdir. İlk cami şekli, ortada bir avlu ve etrafında sütunlarla yapılmış üstü örtülü revaklardan oluşmuştur. Eyyûbîlere kadar şeklini koruyan camiler özellikle Türklerden sonra büsbütün değişmiştir. İran camileriyle benzerlik gösteren Selçuklu camilerinin yanında, Selçuklu medreselerini andıran Osmanlı camilerinin varlığını söylemek gerekir. Nitekim İstanbul’un fethiyle birlikte Osmanlı camilerinin de şekli bir hayli değişmiştir.⁶⁶

İslam’ın ilk yıllarında müslümanlar mescidin vazifesi anlayışını çok geniş tutmuşlardır. Bir ibadet mekanı olmasının yanında camiler birer ilmî, fikrî, siyasî ve askerî müessese olarak kullanılmıştır.⁶⁷ Ordu karargâhı, elçilerin kabul yeri ve hatta çok nadiren de olsa bir “hapishane”⁶⁸ olarak kullanılan camiler İslam müesseseleri içinde müstesna bir yere sahiptir.

Devlet erkânı yahut varlıklı kişilerin inşa ettirdiği camilerin masrafları, tamir ve onarımları, görevlilerin maaşları tamamıyla camiye yaptıranların kurduğu vakıflarca karşılanmaktadır. Bu kişiler tüm bu masraflara tahsis edilmek üzere mal varlığından bir kısmını vakfetmektedir. Osmanlı belgelerinde bu şekilde geliri cami ve görevlilerine tahsis edilmiş pek çok vakıf örneği mevcuttur. Bugün maaşları devlet bütçesinden ödenen ve geçimini bu şekilde sağlayan pek çok kimse, Osmanlı vakıf sistemi sayesinde devlet bütçesine yük olmadan geçinmekteydi. Başta imam olmak üzere vaiz, müezzin, hatip,

⁶⁵ Secde etme, namazda alını, el ayaklarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan vaziyet. Devellioğlu, “Sücûd”, a.g.e., s.967.

⁶⁶ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s.105.

⁶⁷ Kara, Mustafa, “Mabet Psikolojisi ve Ulucami”, **Bursa’nın Kalbi Ulucami**, İstanbul 2009, s.83.

⁶⁸ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s.104.

kayyım, ferraş, naat-han, bevvâb, buhurî, devir-han, muhaddis, hafız-ı kütüb, hafız-ı seccade ve mahyacı bunlardan bazılarıdır.⁶⁹

İnşa edilen cami binaları etrafında hayır kurumlarının da yapılmasına vesile olmuştur. Osmanlı-Türk şehrinde cami merkezli mahalle modeli yaygındır. Cami etrafına yapılan medrese, han, darü’ş-şifa ve çarşı gibi unsurlar ile oluşan yapılar topluluğu şehirlerin planının ana öğelerini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu yapılaşmanın çevresi yerleşmeyi de özendirecek biçimde arastalar, kapalıçarşılar ve su tesisatları ile zenginleştirilmektedir. Böylece birbirinden uzak ve şehrin silüetine hâkim yerlere kurulan bu tesis-varî dokunun araları da doldurularak şehrin klasik yapısı tamamlanmış olmaktadır.⁷⁰

3. TÜRBE

İslam kültüründe saygın ve ünlü kişilerin mezarları için yaptırılan anıtlara türbe denilmektedir. Türbelerin temizlik işleriyle ilgilenen bekçiliğini yapan kişilere de türbedâr denilir.⁷¹ Osmanlı Türk şehrinin fizikî dokusunu oluşturan genellikle sultanların ve devlet ileri gelenlerinin vakıfları olan büyük manzumelerde türbeler de ana unsurlardan biri olagelmıştır.

Erken dönem İslam mimarisinde çok sık karşılaşılmayan ancak Türkler tarafından zengin bir denemeye tabi tutulan yapılardır. Ölünün mezarını simgeleştirme düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkan bu yapılar değişik planları ve güçlü bezeme düzenleriyle dikkatleri çeker. Osmanlı dönemi türbeleri belirli bir plan içinde oluşmuştur. Genellikle çokgen gövdeli, üstü kubbeyle örtülüdür ve önlerinde revakları bulunur. Açık türbelere de rastlanmaktadır.⁷²

Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Osmanlı sultanlarının türbeleri Bursa’da yapılmıştır. Tophane’de Osman ve Orhan Gazi türbelerinin en eski hallerini muhafaza edemedikleri ve günümüze geldiği şekliyle 1563’te Abdülaziz tarafından yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Murad Hudâvendigâr türbesi de aynı şekilde ilk halini muhafaza edememiştir. Bursa türbelerinden orijinal halini koruyan ilk türbe Yıldırım Bayezid’in

⁶⁹ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s.109.

⁷⁰ Ergenç, a.g.e., s.68.

⁷¹ Yılmaz, “Türbe”, “Türbedâr”, a.g.e., s.663.

⁷² Sözen, Metin, **Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul 1975, s.7.

türbesidir. Karamanlıların tahribine ve 1855 depremine maruz kaldığında hasar görmüş fakat aslına uygun şekilde tamir edilmiştir.⁷³

XIV. Yüzyılda İznik ve Bursa’da kubbeli ve dört kemerli açık türbeler gelişmiştir. Bu asrın sonlarından Bursa Lala Şahin Paşa Türbesi ve Devlet Hatun Türbesi piramit külahlı kümbetler şeklinde Selçuklu geleneğini sürdüren bir görüntü sergilemektedir. Yeşil Cami ve Çelebi Sultan Mehmed Han’ın türbeleri de çinileri açısından oldukça dikkat çeker. Türk çini sanatını ve yeni renk ilaveleriyle natüralist üslubun gelişmesi açısından oldukça önemlidir.⁷⁴

XVI. Yüzyıl sonuna kadar Osmanlılar, paşa ve vezir türbelerinde dört, altı, sekiz kenar; sultan türbelerinde de iç ve dış koridorlar ekledikleri çokgen planlı türbeler yapmışlardır. XVII. yüzyıla gelindiğinde türbelerde birtakım değişiklikler görülmüştür. Türbelerdeki değişikliğe , “Kadızedeliler Olayı” olarak bilinen, Peygamberin ölümünden sonra ortaya çıkan tekke, türbe gibi (bidat) yapıların kaldırılması gerektiğini ileri süren tutucu akımın etki ettiği söylenilebilir.⁷⁵

XVIII. Yüzyıla gelindiğinde diğer mimarî sahaya nazaran türbe mimarisinde kurallara bağlı kalındığı görülmektedir. Türbelerin çoğu o dönemde çok kenarlı gövdeler, iki katlı pencereler ve kasnağa oturan kubbelerden müteşekkildir.⁷⁶ Hem mimarî açıdan hem de önemli bir kültür mirası olarak türbelerin mevcudiyetlerini muhafaza etmek son derece önemlidir. Nitekim Anadolu’nun pek çok yerinde Bursa’da olduğu gibi, zamanında gerekli bakım ve onarımı yapılarak günümüzde varlığını sürdüren birçok türbe bulunmaktadır.

4. MEKTEP-MEDRESE

İslam dünyasında eğitim-öğretim başlangıçtan beri bilhassa önem verilen konulardan biridir. Ancak eğitim sayesinde toplumun ıslahı ve istenilen biçimde yetişmesi mümkün olabilir. Bu sebeple Osmanlı Devleti’nde de eğitim-öğretim kurumları olarak karşımıza çıkan mektep ve medreselerin önemi büyüktür. Ülke yönetimini sağlayan

⁷³ Aslanapa, Oktay, **Türk Sanatı**, İstanbul 1999, s.285.

⁷⁴ Aslanapa, a.g.e., s.286.

⁷⁵ Sözen, a.g.e., s.264-266.

⁷⁶ Sözen, a.g.e., s.288.

kişilerin, devlet memurlarının, dinî, hukukî, ilmî sahalarda görevlendirilecek kişilerin yetişmesinde medreseler büyük rol oynamaktadır.⁷⁷

İlk Osmanlı medresesi İznik'te Orhan Gazi tarafından kurulmuştur. Müderrisi de ünlü bilginlerden Davud-ı Kayserî'dir.⁷⁸ Sonraki dönemlerde de Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Bursa'da da birçok medrese ve mektep kurulmuştur.

Osmanlı'da eğitimin Sıbyan Mektepleri⁷⁹ ve Medreseler⁸⁰ olmak üzere iki bölümde yürütüldüğü bilinmektedir. Diğer vakıf eserlerinde olduğu gibi sıbyan mektepleri de hayırsever kimseler tarafından inşa ettirilmiştir. Mektep inşalarında müthiş bir incelikte diğer eğitim-öğretim binalarından farklı olarak çocukların psikolojileri ve pedagojik birtakım kaygıların dikkate alındığı görülmektedir. Sıbyan mekteplerinin iç mimarisi pek çok bakımdan eve yakındır. Bunun sebebi çocukların eğitim esnasınca içinde buldukları mekanın onlara bir rahatlık vermesini sağlamaktır. Ayrıca mekteplerin iki katlı inşa edilerek derslerin üst katta, dışarının gürültüsünden uzak ve daha uygun bir aydınlatma imkanıyla hizmete sunulmaları eğitimde kaliteyi artırmaya yönelik çabalarlardır.⁸¹

Medrese ve mektepler mimarî ve bezeme özellikleriyle de sürekli ve tutarlı bir gelişme gösteren yapıların başındadır. Anadolu medreseleri genellikle dört veya iki eyvanlı ana şemaya uygun yapılmıştır. Bazılarında orta kısımlar kubbe ya da tonozla örtülmüştür. Birtakım değişiklikler zamanla görülmüş olsa da kaynak daima dört veya iki eyvanlı plan olmuştur. Kubbe ve tonozlu yapılarda orta kısımların üstünde genellikle bir açıklık ve altında havuz bulunmaktadır. Kapalı ve açık medreseler olarak ele alınabilecek yapılarda genellikle bir tıp medresesi, şifahane ve gözlemevi de bulunmaktadır. İçeride dönük bir mimarinin tercih edildiği yapılarda daima bir ana eyvan mevcuttur ve genellikle bu kısım mescit olarak kullanılmıştır. Eyvanın bir yanında türbe diğer yanında genellikle dersane bulunur.⁸² Medrese ve mektep inşasını, eğitim-öğretim müesseseleri olmaları sebebiyle ibadet telakki eden Osmanlılar, medresenin önemli bir unsuru olan dersaneyi kible

⁷⁷ Hızlı, "Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış", **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 1998, c.VII, sy.VII, s.187.

⁷⁸ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı**, Ankara 1988, s.1.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hızlı, Mefail, "Osmanlılarda İlköğretim Tarihi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.VI, sy.XII, 2008.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hızlı, Mefail, "Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.II, sy.IV, 2004.

⁸¹ Hızlı, "Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış", a.g.m., s.186.

⁸² Sözen, a.g.e., s.85-95.

tarafına gelecek biçimde dizayn etmişlerdir. Bu husus onların medrese ve mektep gibi kurumlara duydukları manevî yakınlığı ortaya koymaktadır.⁸³

Devlet erkanının yoğun bir şekilde yapım çalışmalarına yöneldikleri dönemde büyük külliyele içinde yerini alan medreseler değişik denemelerle karşılaşmışsa da yapıların genel medrese şemasını yaşattığı görülmektedir. XVI. Yüzyıl medreseleri çoğu kez anıtsal cami ile aynı avluda ya da büyük bir külliye birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. XVI. Yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılda külliyelerin merkezine medrese olduğu görülmektedir. Diğer yapılarla bütünleşen ve külliye kompozisyonunun ana unsuru olarak beliren medreselerin etkisinin güçlendiği bilinmektedir.⁸⁴

5. TEKKE-ZÂVİYE

Aynı tarikat mensuplarının bir araya geldikleri, şeyhleriyle birlikte ibadet ettikleri özel yerlere tekke denilir. Dergah, zaviye, hângâh ve asitane de aynı anlamdadır.⁸⁵ İslam kültür tarihi açısından tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin insanlara ulaştırılması, inceliklerinin yaşatılması ve tasavvufî anlayışın derinleştirilmesi açısından tekke ve zaviyelerin önemi büyüktür. Tekkelerde asıl amaçlanan, insanların dünya mihnetinden sıyrılmalarını ve gönüllerine huzur verecek bir dinlenmeye dalmalarını sağlamaktır.

İlk tekke Remle’de Hâce Abdullah Ensârî tarafından kurulmuştur. Kısa bir müddet sonra tekkelerin sayısı hızla artmış ve Türklerin İslama girmelerinde de büyük rol oynamışlardır. Anadolu’nun İslamlaştırılması ve Osmanlı’nın fetihlerinde de tekke ve zaviyeler büyük bir öneme sahiptir. Osmanoğulları ile birlikte Anadolu’ya gelen ve özellikle boş araziler üzerine yerleşen pek çok derviş olmuştur. Dervişler öğrencileriyle birlikte boş alanları imar etmiş, çevrelerinde yeni bir düzenin kurulmasını sağlamışlardır.⁸⁶

Dervişler gittikleri köylerde gençlik ocaklarını nüfuzları altına almış, tarikat anlayış ve usulünü aktarmış, köy halkının her anlamda gelişmesine ve köyün kalkınmasına destek vermişlerdir. Osmanlı yönetimi de tekke sisteminin istikrarla devamı için çaba sarf etmiş, daha önceki müslüman devletlerin tekke ve zaviyelerinde şeyh olanları koruma

⁸³ Hızlı, Mefail, “Osmanlı Dönemi Bursa’ında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış”, a.g.m., s.188.

⁸⁴ Sözen, a.g.e., s. 266.

⁸⁵ Yılmaz, “Tekke”, a.g.e., s.638.

⁸⁶ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s. 111.

zihniyetinde olmuşlardır. Böylece tasavvufî düşünce hem sistemli bir biçimde tekkelerle hem de manevî bağılıklarla cemiyete aktarılmıştır.⁸⁷

Tekke ve zaviyelerin bir kısmı devlet tarafından özel bölgelerde kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin toprakları çok geniş olduğundan merkeze uzak olan bölgelerde otoriteyi sağlamak ve sürdürmek zaman zaman zorlaşmış, birtakım isyanlar çıkmıştır. Bu topraklarda özel askerî önlemler almak yerine, genellikle tekke ve zaviyelerin kurulması tercih edilmiştir. Böylelikle sıkıntıların terbiye edici ellerle çözülmesi sağlanmıştır. Yine devlet eliyle tekkelerin bir kısmı da yolculuklarda tehlikeli olabilecek yerlere kurulmuştur. Birer jandarma karakolu vazifesi gören bu tekkeler askerî sevk ve idâreyi kolaylaştırdığı gibi ticaretle uğraşanlar için de eşkıya ve yol kesicilerden halî bir yolculuk güvenliği sağlıyorlardı.⁸⁸ Ayrıca tekkelerde dervişlerin irşad ve telkin yoluyla insanların ruh ve sinir hastalıklarıyla ilgili sıkıntılarını giderdikleri de bilinmektedir. Bu anlamda bir tedavi merkezi mesabesinde olduğu ve toplumun yaralarını sarmada önemli bir rol üstlendiği açıktır.⁸⁹

Tekkeler, insanlara birtakım hizmetler sunan bir yer olduğu gibi dervişlerin de devamlı ikamet ettikleri yapılardır. Ayrıca tarikata mensup olanların toplu ibadetlerini gerçekleştirdikleri, zikir çektikleri bir araya geldikleri mekanlardır. Tekkelerin mimarî yapısı da tüm bu ihtiyaçlar gözönünde tutularak oluşturulmuştur. Genellikle tekkeler; semahane, türbe-çilehane, derviş odaları, selamlık, harem, matbah-kiler ve kahve ocağı gibi kısımlardan müteşekkildir.⁹⁰

Osmanlı erken dönem yapıları içinde de zaviyelerin dikkat çeken bir yönü olmuştur. XIV. Ve XV. Yüzyıllarda tarikatların toplum yapısında etkin bir rol oynadığına dair güzel bir kesit olarak dönemin zaviyeli-tabhaneli camileri önemlidir. İbadetin yanısıra camilerin oturulacak ve içinde yaşanılacak bir tarzda inşa edildiği bu dönemde aynı zamanda sultanların politik amaçlarına uygun bir biçim de oluşmuştur. Değişik amaçlı yapılarda genellikle karşılaşılan mimari üslup; avlulu, dört eyvanlı şema zaviyelerde de kendini göstermiştir.⁹¹ 1925'te çıkarılan kanunla tümü kapatılan tekke ve zaviyeler o

⁸⁷ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., 112.

⁸⁸ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s. 114.

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, Mustafa, **Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul 1999, s.120-128.

⁹⁰ Kazıcı, **İslam Medeniyet ve Müesseseleri Tarihi**, a.g.e., s. 301.

⁹¹ Sözen, a.g.e., s.52.

döneme kadar varlıklarını sürdürmüş ve halkın özellikle manevî ihtiyaçlarına cevap veren kurumlardan biri olmuştur.

6. DİĞER HAYRÂT TÜRLERİ (MÜBERRÂT-I SÂİRE)

Osmanlı Devleti'nde hayırsever kimseler, sultanlar, ileri gelen devlet adamları, şehzadeler gibi pek çok kimse tarafından farklı alanlarda insanların hizmetine sunulmak üzere pek çok eser yaptırılmıştır. Bunlardan konumuz itibariyle dinî yapıları ayrıntısıyla incelediğimiz için diğer yapılardan sadece ismen bahsetmek istiyoruz. Çok çeşitli alanlarda hizmet veren, çoğu vakıf olan eserlerden han, hamam, kervansaray, bedesten, köprü, kale, darüşşifa, sebil, çeşme, şadırvan, kemer ve kütüphaneler zikredilebilir.

B. VAKIF ESERLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. VAKFIN TARİFİ

Sözlükte “durma, durak, duruş” gibi pek çok anlama gelen “vakıf” (Arapça ve-ka-fe mazî sigasından masdar) kelimesine çeşitli istilahî manalar da verilmiştir. Bu manaların tamamı birbirine çok benzemekte ve ihtiva ettikleri anlam da hemen hemen aynı kimliği taşımaktadır. Ortak bir tanım olarak denilebilir ki vakıflar, sadece Allah rızasını kazanmak için, zengin kimseler tarafından maddi bir değer ifade eden arazi, bina, para, mal gibi bir ‘ayn’ın menfaatinin tamamıyla ihtiyaç içinde bulunanlara tahsis edildiği müesseselerdir.⁹² Böyle bir girişimde bulunan kimse daha önce sahip olduğu mülkü tamamen elinden çıkarmış demektir. Vakıflarda devamlılık şartı bulunduğundan mülkün sahibi bir süre sonra kararından vazgeçemez ve mülkü geri alamaz. Vakfedilen maldan daha sonrası için bir geri alma düşüncesinin olmayışı vakıflarının devamlılığının sağlanmasında önemli bir etken olmuştur.

Vakıflar başlangıçta ferdî ihtiyaçların giderilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde toplumun sosyo-kültürel yapısı, ihtiyaçları, eğilimleri ve zenginlikleri vakıfların da yapısını etkilemiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde vakıflar hem ferdi hem devleti ilgilendiren hayatın her safhasında yer alan bir yaşam biçimi halini almıştır.

⁹² Akgündüz, Ahmet, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara 1988, s.29.

İnsanları vakıf kurmaya yönelten etmenlerin başında, dünya hayatının gelip geçici, ömrün kısa oluşu gibi maneviyatı güçlendirmeye yönelik zihniyet ve dünya algısı vardır. Dünya ve ahiret mutluluğu için yaşayan insan, dünyadaki zenginliğini paylaştığı takdirde Allah rızasını kazanır ve muhtaç durumdaki kimseler de bu sayede mutluluğa dünyada da kavuşmanın hazzını yaşar. Toplumun geneline sirayet eden bu psikolojik durumla birlikte birtakım maddi amillerin de vakıf yapımına etki ettiğini söylemek mümkündür. Kazanılan servetin müsadere yahut miras yoluyla parçalanmasını önleyerek evlada intikalini sağlama düşüncesi de vakıf sistemini ayakta tutmuştur. Ayrıca vakıf kurmada özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde önemli bir etkenden daha söz edilmelidir. İslam dinini daha çok insana ulaştırma ve kabulünü sağlama, dünyanın yeniden imar ve ihyasını sağlama fikri oldukça güçlüdür. Nitekim bu anlayış fethedilecek ülkelere ordulardan önce dervişlerin gönderilmesini, inşa edilen zaviyeler ile o toprakları manevi yönden kazanılmasını sağlamıştır. Böylelikle vakıfta esas olan amaca, halka hizmetle Hakk’a gitme gayesine ulaşmanın en güzel yolu olmuştur.⁹³

Vakıfların tarih boyunca insanlığın hizmetine sunduğu eserlere bakıldığında oldukça çeşitli oldukları görülmektedir. “Cami, mescid, namazgâh gibi mabedlerin; mektep, medrese, külliye ve öğrenci yurtları gibi ilim ve irfan yuvalarının; han, hankah, ribat ve kervansaray gibi ictimâî ve ticarî tesislerin; dârüşşifa, daruttıb, bîmarhane, hastane gibi sağlık kurumlarının; imarethane, tabhane, yetimhane, düşkün ve dul evleri gibi sosyal müesseselerin; tekke, zaviye ve dergâh gibi tasavvufî terbiye ile ahlakî eğitimi simgeleyen manevî mekânların; su yolu, bend, kemer, çeşme, şadırvan, hamam ve benzeri hayatî önem arz eden su tesislerinin; oda, ev, menzil, meşrutahane, köşk, otel ve benzeri sosyal konutların; yol, kaldırım ve köprü gibi ulaşım hizmeti veren yapı ve yerlerin; kitap, kitaplık ve kütüphane gibi ilmî kaynaklarla bilgi belgelerini bünyesinde bulunduran eserlerin; mezarlık, hazire, türbe ve kümbet gibi ebedî istirahatgahların; bağ, bahçe, tarla, çiftlik ve zeytinlik gibi tarım arazisi ve işletmelerin; dükkân, arasta, işhanı ve çarşı gibi işyerlerinin ve daha nicelerinin binlercesini”⁹⁴, bir vakıf cenneti denilebilecek Osmanlı medeniyetinin hemen her yerinde görmek mümkündür.

⁹³ Öztürk, Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara 1995, 20.

⁹⁴ Ateş, İbrahim, “Vakıf Eserlerinin Onarım ve Restorasyonu ile İlgili Vakfiye Şartlarına Genel Bir Bakış”, **Vakıflar Dergisi**, sy.23, s.162.

2. VAKIFLARIN KURULUŞ ŞARTLARI

Vakıflar farklı maksatlarla yapılmakta ve her vâkif, vakfı üzerinde arzu ve iradesinin devamını istemektedir. Nitekim uzun yılların emeği neticesinde kazanılmış bir mülk üzerinde vakfeden kişinin, ölümünden sonra da, tescil ettirdiği şartları taşımasını istemesi son derece doğaldır. Bu sayededir ki eğitim sahası, iktisâdî alan ve sosyal yaşamda vakıfların sürdürdüğü pek çok hizmet asırlarca devam edebilmiştir.

Vakıf işleminin meydana gelebilmesi ve bu müessesenin sağlıklı bir şekilde mevcudiyetini sürdürebilmesi için bazı şartların bulunması gerekmektedir. İslam hukukçuları vakfın dört unsurunu; vakfeden, vakfedilen mal, vakıftan yararlananlar ve irade beyanı olarak sıralamışlardır.⁹⁵ Hanefî fikhî vakfın kurucu unsuru olarak irade beyanını kabul ettiğinden ilk üç unsur için aranan şartlar sıhhat şartları olarak kabul edilmiştir.⁹⁶

a. Vakfedene Ait Şartlar

Vakfın kurucusuna vâkif denilmektedir. İlk olarak vakfın gerçekleşmesi ve kesinliği için vâkifin “âkıl” yani temyiz kudreti tam olmalıdır. “Kâsır” yani ehliyetsizlerin (gayr-i mümeyyiz küçükler, akıl hastaları, akli zayıf olanlar ile sarhoşluk halinde bulunanlar) vakıf muameleri sahih kabul edilmemektedir.⁹⁷

Âkıl kimse için ikinci şart ergenliğe girmiş olmasıdır. Bu durum fizikî ve psikolojik olgunluk olarak açıklanabilir. Bülûğ yaşı İslam hukukçuları tarafından tartışmalı bir husustur. Ebu Hanife 18’dir derken diğerleri genel olarak 15’i kabul etmişlerdir.⁹⁸ Bülûğa eren çocuk için bir de rüşd sahibi olması şartı vardır. Reşid olma, malını muhafaza hususunda itinalı davranabilme ve saçıp savurmaktan, gereksiz harcamalardan sakınmayı başarabilmeyi gerektirir. Reşid sayıldığı takdirde o kişi vakıf da dahil her türlü hukukî muameleyi yapabilir.⁹⁹

⁹⁵ Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar Hükümleri ve Çeşitleri”, **Türkler X**, (Edt. H. Celal Güzel ve diğerleri), Ankara 2000, s. 449.

⁹⁶ Akgündüz, a.g.e., s.114.

⁹⁷ Akgündüz, a.g.e., s.116.

⁹⁸ Akgündüz, a.g.e., s.118.

⁹⁹ Akgündüz, a.g.e., s.119.

Sefâhet sebebiyle mahcûr olanlar, vasiyet yoluyla üçte birlik nisabı aşmayacak derecede vakıf yapabilirler.¹⁰⁰ Borçlu olmanın bir hacr sebebi olarak görülüp görülmeyeceği hususu da bu noktada önemlidir. Borçlu kimsenin hacr kararından önceki vakıfları geçerlidir. Hacr kararından sonra ise borca batık durumdalarsa geçerli olmaz.¹⁰¹

Kölelerin yaptıkları vakıflar sahih olmaz. Vakıf kurucusunun sıhhat şartlarından biri de hür olmasıdır. Ancak Osmanlı Devleti'nde pek çok kölenin azad edildikten sonra vakıflar kurdukları da bilinmektedir.

b. Konu (Mevkuf) İle İlgili Şartlar

Vakfın konusu ile ilgili en önemli şart mütekavvim mal olmasıdır. Mütekavvim kelime manası olarak dayanıklı demektir. “İnsanın zilyetliğinde bulunan ve şer‘an kendisiyle intifa mübah olan maldır.”¹⁰²

Bir kimsenin bir malı vakfedebilmesi için o malın sahibi olması gerekir. Zira başkasına ait bir mülk vakfedilemez. Vakfın konusu olan mal, sonradan meydana gelebilecek anlaşmazlıkları önleyebilecek derecede açık, belirgin olmalıdır. Vakıftan yararlanan kimselerin mevcut olamadığı inkıtaa uğradığı durumlarda gelirler fakirlere dağıtılır ve vakıf sahih olmaya devam eder. Mevkuf Hanefî hukukçularına göre meşgul olabilir. Yani ekili tarla yahut içinde eşya bulunan ev ve dükkân vakfedilebilir. Aynı zamanda bir başkasına rehin yahut kiraya verilmiş bir mülk de vakfedilebilir.¹⁰³ Yalnız mahiyeti icabı vakfın konusunu teşkil edebilecek nitelikte akar veya vakfiyeti örfen kabul edilen menkul bir mal olmalıdır.

c. Vakıftan Yararlananlar ve Gayeye Ait Şartlar

Vakfın gelirinin tahsis edildiği cihet bir hayır ciheti olmalıdır. Vakfın asıl gayesi vakfeden kişinin sevabını devam ettirmesidir. Hanefî hukukçularına göre vakfın mutlaka sadaka olabilecek bir cihete yapılması ve vakfın gelirlerinin sevap ve ibadet kabilinden fiillere tahsis edilmesi gerekmektedir. İslam ve Osmanlı hukukunda vakıflara bakıldığında diğer diğer hukuk sistemleri ile arasındaki en büyük farkın gaye farkı olduğu görülür.

¹⁰⁰ Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar Hükümleri ve Çeşitleri”, a.g.m., s.449.

¹⁰¹ Geniş bilgi için bkz. Akgündüz, a.g.e., s.120.

¹⁰² Akgündüz, a.g.e., s.126.

¹⁰³ Akgündüz, a.g.e., s.136.

Mülkünü vakfeden kişi Allah'a yakınlaşmayı arzu ettiğinden ve kendisi adına sürekli tasaddukta bulunan bir faaliyetle bu arzusunu gerçekleştirir.

Vakıftan yararlanan kimseler vakfın çeşidine göre değişiklik gösterir. Çoğunlukla vakıftan kimlerin yararlanacağını belirtmenin zorunlu olmadığı düşünülmüştür. Nitekim yol, köprü, han, cami gibi vakıf eserlerinde yararlanan kimseler zengin veya fakir olabilmektedir. Nitekim diğer vakıflar için gelirin fakirlere yönelik kullanılacağı beyana gerek duyulmayacak derecede açıktır.¹⁰⁴

3. VAKFİYELER VE ŞARTLARI

Çoğunlukla vâkıf tarafından hazırlanan, kimlerin vakıftan yararlanacağı, gelirin nasıl dağıtılacağı, vakfın idaresinin nasıl sağlanacağı gibi konuları ihtiva eden nizamnamelere “vakfiye” denilmektedir. Onayı alınıp, kadılık siciline işlendikten sonra kesinleşirler ve onlara “vakfiye-i müseccele” denilir.¹⁰⁵

Tarihî açıdan büyük bir öneme sahip olan vakfiyeler, ait oldukları vakfın işleyişi, yöneticisi, idare biçimi gibi hususlarda verdiği mühim bilgiler yanında, ait olduğu dönemin gündelik hayatına, kültürüne, iktisâdî ve sosyal yapısına kadar pek çok alanda da içerdiği bilgilerle dönemi bizzat müşahede etme imkânı sağlamaktadırlar.

Vakfiyelerin içlerinde defter gibi oldukça geniş ve hacimli yahut rulo şeklinde uzun ve kalın varaklardan oluşanlar da vardır. Bazı vakfiyeler ise kısa tutulmuştur. Ancak her vakfiye mahiyeti açısından üç bölümden oluşur. Dibâce (giriş) kısmında ayet ve hadislerle birlikte vakfi kurmanın gayesinden bahsedilen bölümdür. Vakfın hizmet şartlarını, gelir giderlerini anlatan ikinci bölüm en uzun kısımdır. Sonuç bölümünde de müessesenin hukuka uygun bir şekilde kurulduğundan ve kimsenin bu vakfa müdahale edemeyeceğinden bahsedilir. Tarih ve şahitlerin imzalarıyla vakfiye son bulur.¹⁰⁶

Vakfiyelerde “dua” kısmı oldukça dikkat çekicidir. Her vakfiyede bulunmamakla birlikte genelde başta yahut sonda vakfın devamlılığı için çaba gösteren iyi niyet sahibi yönetici ve çalışanlarına hayır dua, vakfi kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ya da ortadan kaldırmaya yönelik hareket edenlere beddua edilmektedir. Vakfın ana prensibi sayılan ebedîlik ilkesi doğrultusunda düşünüldüğünde bu tavır oldukça haklı

¹⁰⁴ Akgündüz, a.g.e., s.174-176.

¹⁰⁵ Yılmaz, “Vakfiyye”, a.g.e., s.678.

¹⁰⁶ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s.39.

karşılmalıdır. Ancak iyi niyetli kimseler ve çabaları sayesinde vakfın hizmetleri kesintiye uğramadan ve yok olmadan devam edebilir.¹⁰⁷

Vakfiyelerde vakfın asıl amacını muhafaza etmesi, hizmetin devamlılığının sağlanması için gelir kaynaklarının korunması ve binaların sıhhati hususuna oldukça önem verildiği görülmektedir. Bu sebeple akar ve hayrat yapılarının tamir ve termim (onarım ve restorasyon) şartı hemen her vakfiyede bulunmaktadır. Vakıf binalarının inşası ne kadar önemsenmişse gerekli zamanlarda tamir ve bakımlarının yapılmasına da aynı derece önem verilmiştir. Bu hususlar için ayrılan bütçe vakfın kurucularının belirlediği hizmet alanları ve vakıfların hacmi ile ilgili olarak değişiklik göstermektedir. Bazı vakfiyelerde tamiratın gerekli olduğu durumlarda her şeyden evvel onarımın yapılması şart koşulduğundan var olan gelir, direk olarak tamirat masraflarına aktarılmıştır. Bazılarında ise, onarım işleri için vakfın günlük gelirinden bir miktar ayrılarak mütevellî eliyle bir fon oluşturulması şart koşulmuştur. Bu durumda tamirat ihtiyacı hissedildiğinde sıkıntı yaşanmadan biriktirilen miktar kullanılmıştır. Bazı vakıflarda ise vakfiyedeki şarta uygun olarak görevlilerin ücretleri ve hizmetlerin ifası sonrasında geriye kalan bütün gelirin tamir ve termim için ayrıldığı görülmektedir.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti'nde XVIII. Yüzyıl sonlarına kadar vakıfların kuruluşu ve işleyişi ile mütevellîler ilgilenmiş devletin genel bir gözetiminin dışında bir müdahalesi olmamıştır. Ancak mütevellîler yerine idarede babu's-saade ağları yetkili olunca birtakım menfaat teminine yönelik adam kayırmalara gidildiği görülmüştür. Vakfın idaresinde görülen bozulmalar yeni vakıfların kuruluşunda da kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bazı kişiler çocuklarını yahut akrabalarını askerlikten muaf tutabilmek için cami, mescid, zaviye gibi vakıf eserleri yaptırmış ve yakınlarına bu yerlerin şeyhlik ya da hitabetini vermiştir. Fakat bu vakıfların giderleri zamanla karşılanamaz hale gelmiş, görevlilerin ücretleri ödenememiş, tamirata ihtiyaç duyduğu dönemde oldukça sıkıntı yaşanmıştır. Bu masrafları karşılamak Evkâf ve Haremeyn nezaretleri hazinelerine kalmıştır. Bu durum üzerine vakıf yönetimlerine devletin el atması kaçınılmaz hale gelmiştir.¹⁰⁹

XIX. Yüzyılda devletin pek çok yönden yaşadığı sıkıntılı durumlar önceki dönemlerdeki gibi geniş çok amaçlı ve zengin vakıfların kurulmasına pek imkân

¹⁰⁷ Ateş, a.g.m., s.161.

¹⁰⁸ Ateş, a.g.m., s.161.

¹⁰⁹ Öztürk, a.g.e., s.32.

vermemiştir. Ayrıca vakıf sistemindeki bozulmaları önlemek amacıyla getirilen yeni uygulamalar da birtakım kısıtlamalar getirince hayırseverler de var olan diğer vakıflara destek olmayı, ihtiyacı bulunan bir vakıf eserinin bakım ve onarım masraflarını karşılamayı, cami, mescid, zaviye gibi hayır kurumlarının ısınma, aydınlanma gibi ihtiyaçlarını karşılamayı, çalışanların ücretlerine katkı sağlamayı ve sosyal haklarını iyileştirmeyi tercih etmişlerdir.¹¹⁰

4. GÖRDÜKLERİ HİZMET BAKIMINDAN VAKIF ÇEŞİTLERİ

Halkın her alandaki ihtiyacına binaen imkânlar dâhilinde kurulan vakıflar oldukça çeşitlidir. Oldukça geniş olan hizmet sahası içerisinde vakıfları dinî, ictimâî ve iktisadi olmak üzere üç kısımda incelemek mümkündür.

Dinî hizmetin ifası için yapılmış vakıflara camiler, mescidler, tekke ve namazgâhlar örnek olarak gösterilebilir. Vakıfların dinî yönü her şeyden daha ağır basmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadisleri Müslümanları yardıma muhtaç kimselere her türlü destek olmaları için teşvik etmiştir. Bu sebeple Müslümanlar hem cami, mescid, tekke gibi dinî vecibelerde kullanılmak üzere hem de gayrimüslimlerin doğru yolu bulup Müslüman olmalarına imkân verecek vakıflar kurmuşlardır.¹¹¹

Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıl vakıflarının vakfiyeleri incelendiğinde dinî hizmetler amacıyla kurulan vakıfların oranının giderek arttığı görülmektedir. Bu durum o yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bunalımla yakından ilişkilidir. Nitekim o dönemlerde vakıf kurucuları sosyal hayatın akışından ziyade öbür dünyanın kazanılması zihniyetini taşımaktaydılar. Bu sebeple vakıf kurarken dünya için değil ölümden sonraki beklentilerine yönelik hareket etmişlerdir.¹¹²

Sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan vakıfları günlük yaşamın her karesinde görmek mümkündür. Nitekim dinî hizmet sahasında olan vakıfların da aslında toplumsal bir yönü bulunduğu aşikârdır. Ayrıca zengin fakir ayrımı olmaksızın bütün insanlığın hizmetine sunulan hastaneler, hanlar, bedestenler, çarşılar, çeşmeler, hamamlar, suyolları, kaplıcalar, kervansaraylar, imaretler vs. pek çok vakıftan söz edilebilir.

¹¹⁰ Öztürk, a.g.e., s.33.

¹¹¹ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, a.g.e., s.83.

¹¹² Öztürk, a.g.e., s.41.

Osmanlı eğitim ve kültür hayatına olduğu kadar şehircilik ve iskân konusuna da katkısı büyük olan Daru'l-Hadisler, Daru'l-Kurrallar gibi diğer medrese, kütüphane, külliye gibi eğitim kurumları sayesinde Türk İslam şehirleri bir hüviyet de kazanmıştır. XIX. Asırda askerî ve teknik okullar dışındaki eğitim kurumlarının pek çoğu vakıftır.¹¹³ Camilerin de bir dönem eğitim öğretim mekânı vasfı gördükleri düşünülürse külliyeler ve camiler etrafında oluşan şehir tipi daha rahat anlaşılacaktır.¹¹⁴

Camilerin yanında dergâh ve zaviyeler de XIX. yüzyılın önemli eğitim kurumları olmuştur. Bir tarikat ekolüne mensup olan dergâhlarda sözlü anlatımla eğitim verilmekteydi. Aynı zamanda misafirlere ziyafetler verilmekteydi. Bu hizmetlerde görevli kimselere de aylık ödenmekteydi.¹¹⁵

Vakıfların bir diğer önemli tarafı da ekonomik bir mahiyet taşımalarıdır. Vakıflar hem gelir getiren hem de bu gelirin azalmaması için tedbirler alan bir kurum olmuştur. Toplumun sahip olduğu serveti yine toplum yararına uygun biçimde kullanan vakıflar böylelikle maddî sıkıntıların giderilmesini de sağlamışlardır. Ayrıca amme hizmetlerinin vakıflar tarafından karşılandığı bazı bölgelerde devletin orası için ayırması gereken bütçe farklı alanlarda değerlendirilmiş, devlet hazinesine bu şekilde katkı sağlanmıştır.¹¹⁶

Vakıflar en başta dinî birtakım gayelerle kurulmuş olsalar da maddî-manevî hemen her alanda toplumun ihtiyaçlarını karşılamış ve devletin ekonomisine, bayındırlık hususlarına, eğitim öğretim sahasına ve daha pek çok alana katkılarıyla toplum ve devlet bazında kalkınmada rolü çok büyük olmuştur.

5. VAKIFLARIN OSMANLI TOPLUM HAYATINDAKİ YERİ

İslamî yardımlaşma prensibinin bir sonucu olarak İslam ülkelerinin hemen tamamında önemli hizmetler ifa eden vakıflar sayılamayacak kadar çoktur. Hz. Peygamber ve ve halifelerin arkasından zengin Müslümanlarla birlikte devlet büyüklerinin de vakıflar için harekete geçtiği görülmektedir. Emevîler döneminde vakıflarla ilgili olarak yeni bir uygulama da getirildi. Velid bin Abdülmelik tarafından Ümeyye Camii için ilk kez köy ve mezraalar gelir getiren birer kaynak olarak vakfedildi. Vakıf sahasındaki gelişmeler

¹¹³ Öztürk, a.g.e., s.42.

¹¹⁴ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s. 81.

¹¹⁵ Öztürk, a.g.e., s.43.

¹¹⁶ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, a.g.e., s. 86.

Abbasîler döneminde Selçukluların katkılarıyla hız kazanmıştır. Pek çok müessese yanında özellikle medreselerin sayısı artmıştır. Büyük bir malî güce sahip olan Selçuklu sultanları, şehzadeleri ve devlet adamları vakıf kurmada adeta birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir.¹¹⁷ İslam dünyasında vakıf müessesesinin temeli idarecilerin kurduğu vakıflarla oluşmuştur. Bu açıdan vakıfların terakkisinde devletlerin siyasi durumu son derece önemli olmuştur.¹¹⁸

Osmanlı tarih ve teşkilatını kendisinden önceki Müslüman Türk yaşam tarzından tamamıyla ayrı düşünmek mümkün değildir. Nitekim Osmanlı devleti zengin bir kültürel mirası teşkilat ve müesseseleri ile birlikte devralmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde daha ilk beyler zamanında başlayan, devletin siyasî ve ekonomik durumuna paralel olarak gelişen vakıfların ilki Osman Gazi'nin Kumral Baba Zaviyesi için vakfettiği fetih arazileridir.¹¹⁹ Fakat bu vakfın vakfiyesi ve gelir kaynakları günümüze ulaşmadığı için bazı kaynaklarda Orhan Gazi Osmanlı Devleti vakıflarının ilk müessisi kabul edilir.¹²⁰

Osmanlı padişahları vakıf yapmakla yetinmeyip aynı zamanda başkaları tarafından yapılan vakıflara malî yardımlarda da bulunmuşlardır. Padişahın yanısıra vezirler, emirler ve zengin kesim de pek çok vakıf kurmuştur.

Ziraî işletmecilik, imalat sanayi, ticaret merkezleri, konut sektörü gibi birçok alanın yanında yolculuklarda güvenin sağlanması, vakıflarda çalışacak kişiler bakımından istihdam, fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi, borçlulara yardım edilmesi, sağlık alanındaki hizmetler gibi pek çok hususta son derece etkin bir role sahip olan vakıflar Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyabileceği her alanda hizmet sunan müesseseler olmuştur.

Osmanlı Devleti vakıf sisteminde dikkatleri en çok celb eden alanlardan biri de eğitim sahasıdır. Bu alanda faaliyet gösteren birçok vakıf sayesinde oldukça ileri bir seviyede eğitim verildiğini söylemek mümkündür. Sıbyan mektepleri¹²¹ ve umumî medreseleri mahallelerden köylere ülkenin her yanına yayılmıştır. İhtisas medreseleri de Dâru'l-hadisler, Dâru'l-kurrâlar ve Tıp medreseleri olmak üzere büyük şehirlerde

¹¹⁷ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, a.g.e., s.54.

¹¹⁸ Güler, Mustafa, **Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI.-XVII. Yüzyıllar)**, İstanbul 2002, s.14.

¹¹⁹ İbn-i Kemal, **Tevarih-i Âl-i Osman**, I. Defter (yay.Şerafettin Turan), Ankara 1992, s.92'den naklen Güler, a.g.e., s.16.

¹²⁰ Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, a.g.e., s.57.

¹²¹ Geniş bilgi için bkz. Hızlı, Mefail, **Bursa Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Sıbyan Mektepleri**, Bursa 2008, s.42-46.

açılmışlardır.¹²² Bursa’da klasik dönemde inşa edilen medreselerin sayısı 50’dir. Sonraki yüzyıllarda yapılanlarla birlikte sayının 70 civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1907’de yayınlanan Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi’ne göre eğitimin devam ettiği medrese sayısı 38, öğrenim görenlerin sayısı 1.219’dur.¹²³ Medreselerde eğitim öğretim ücretsiz yapıldığı gibi öğrencilere iki öğün yemek ve en az bir din görevlisinin yevmiyesi tutarında burs da verilmektedir.¹²⁴ Öğretmenler ve misafirler için de imarette pişen yemek ücretsizdir. Ayrıca tüm kütüphaneler de vakıftır. Bugün kütüphanelerde bulunan yazma eserler, ücretlerini vakıf gelirlerinden alan kâtipler tarafından yazılmıştır.

Medrese ve mektepler gibi mescid-camî, tekke-zaviye ve mabet gibi müesseseler vakıf kanalıyla eğitim alanında hizmet vermektedir. Konumuz itibariyle de dinî yapılar arasında saydığımız bu kurumlarla birlikte han, haman, pazar, çarşı ve kütüphane gibi birimlerden oluşan sosyal alt yapı Osmanlı’nın şehir iskânının sağlıklı bir biçimde oturmasını sağlamıştır. Özellikle dinî yapılar üzerinde hayat bulan güzel sanatlardan çinicilik, oymacılık, kakmacılık, tezhip, vitray ve hat sanatının güzide örnekleri vakıflar olmadan düşünülemezler.¹²⁵

Toplumların medeniyet seviyesinin bir göstergesi sayılan iskân ve şehirleşme hizmetleri hususunda vakıflar aracılığıyla başta Bursa, İstanbul ve Edirne olmak üzere Amasya, Manisa gibi pek çok şehrin muntazam bir şekilde imar edildikleri bilinmektedir. Nitekim uygulanan yerleşim politikası gereği her biri ayrı bir tepeye inşa edilen külliyeler, mahalleden uzak sakin bir yerde kurulan zaviyeler etrafında zamanla yerleşimin başlaması, evler, çarşılar, mescid, han ve hamamlar ile şehrin genişlemesi v gelişmesi sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar XVIII. Asrın sonlarına kadar birçok Anadolu ve Rumeli şehrinde mahalle adlarının, o mahallenin teşekkülünde öncülük eden dinî bir yapıdan geldiğini göstermektedir.¹²⁶

¹²² Öztürk, Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler**, c.X, s.442.

¹²³ Hudâvendigâr Sâlnâme-i Resmîsi (1325), s.336’den naklen Hızlı, Mefail, “Osmanlı Dönemi Bursa’ında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış, a.g.m., s.185.

¹²⁴ Hızlı, “Osmanlı Dönemi Bursa’ında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış”, a.g.m., s. 188.

¹²⁵ Öztürk, a.g.e., s.30.

¹²⁶ Öztürk, a.g.e., s.30.

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI YAPILARININ ONARIMI

A. YAPILARIN HARAB OLMALARINA NEDEN OLAN ETKENLER

1. ZAMAN (MÜRÛR-İ EZMİNE)

Şeriyeye Sicillerinde pek çok tamir kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan yapıları harab eden unsurların neler olduğu öğrenilebilmektedir. Kayıtlarda sıkça geçen unsurlardan ilki zaman, “mürûr-ı ezmine”dir. Bu ifade yapının uzun zaman geçmesi nedeniyle harab olduğu ve onarıma ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Bursa Şeriyeye Sicillerindeki bir belgeye göre Bursa’da bulunan Hafsa Sultan Mescid-i Şerifi mütevellisi mescidin “mürur-ı eyyam ile kubbeleri ve bazı mevazı’ı harâb olub”¹²⁷ tamire ihtiyacı bulunduğunu mahkemeye bildirmiştir. Tamir prosedürü gereği mescide keşfe gidilmiş tamire ihtiyacı olana yerler tesbit edilmiştir. Onarım masrafları hesap edilerek mütevelliyeye verilen hüccet ile gereğinin yapılmasına izin verilmiştir. “Mürûr-ı eyyâm” zaman mefhumunun neden olduğu durumlarda en sık kullanılan ifade biçimidir.¹²⁸

Uzun zamanın geçmesini ifade eden “mürûr-ı ezmine”, “mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı a’vâm”, “der-i eyyâm”, “müddet-i vâfire” gibi deyimlerin ne kadarlık bir zamanı kapsadığını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak sicillerden elde edilen bazı ipuçları sayesinde bu sürenin yüz yılı dahi aşabildiği görülmektedir. “Mahrûse-i Bursa’da Maksem mahallesinde vâki’ tarîk-i Rufâ’iyeden merhûm ‘Abdümü’min Efendi zâviyesi bundan akdem muhtâc-ı ta’mîr olduğu hâlde cennet-mekân firdevs-âşiyân Sultân Selim Hân -tâbe serâhû- hazretlerinin vâlideleri Sultân-ı ‘aliyyetü’ş-şân hazretleri taraflarından kethüdâları merhûm Yusuf Ağa ma’rifetiyle ta’mîr ve termîm olunmuş ve ta’mîr olunması kırk seneyi tecâvüz etmiş olub el-hâletü hâzihi zâviye-i mezkûre semâ-hânesinin sakfi ve tavan ve döşeme tahtaları köhne-pezîr olmuş ve civârında kâin türbe-i şerîfenin dîvârları inhidâme meyl itmiş ve şeyh olanlara mahsûs bir bâb kebîr meydan odası ve üç bâb hücrâtı muhtâc-ı ta’mîr olub ve zâviye-i mezkûrenin dâhiliyesinde kâin üç bâb fevkânî odaları bi’l-külliyeye harâb olarak derûnlarında iskân ‘adîmü’l-imbân olmağla müceddeden ta’mîre

¹²⁷ BSS, B 297/526 10b.

¹²⁸ Konuyla ilgili örnekler için bkz. B 297/526 10a, 11b, 17b.

eşedd-ü ihtiyâc ile muhtâc olduğunu¹²⁹ ifade eden tamir örneğinde kırk yılı aşkın bir süreden bahsedilmektedir.

Arşivdeki bazı belgelerde yapıların harap olma nedenleri belirtilmeden yalnızca tamire ihtiyaçları olduğu ifade edilmiş ve gereğinin yapılması istenmiştir. “Mahrûse-i Bursa’da Koca Nâib mahallesinde kâin kâr-gîr câmi’-i şerîf ve türbe-i münîfe eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta’mîr olub ahâl-i mahallenin taleb ve iltimâslarına mebnî nâzır-ı mu’accelât sa’âdetlü Süleyman Ağanın inzımâm-ı ma’rifetleriyle cânib-i şer’den mürsel ümenâ ve kâim-makâmı mi’mâr-ı hassa ve kurşunciyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile câmi’-i şerîfin ve türbe-i münîfe-i mezkûrenin muhtâc-ı ta’mîr olan mahalleri lede’l-mu’âyene ve’l-keşf ketb u tahrîr ve tahmîn olunan mesârifi defteridir¹³⁰ şeklinde tamir kaydı yapılan Koca Naib mahallesi camii ve türbe-i şerif için harap olma nedeni belirtilmemiştir. Harap olduğu ifade edilen fakat nedeni belirtilmeyen pek çok dini yapı tamir kaydı örneği sicil defterlerinde mevcuttur.¹³¹

Farklı bir belgede de yine uzun zaman geçmesiyle birlikte harap olan bir suyolunun “âb-ı lezîzin bazı tarîki hayli müddetten beru ta’mîr ve termîm olunmayub harâb olmağla tarîk-i mezkûre eşedd-ü ihtiyac ile muhtâc-ı ta’mîr olmuş olduğu”¹³² şeklinde ifade edilerek tamiri için gerekli prosedürün uygulanması talep edilmektedir.

2. YANGINLAR

Şeriyye Sicillerinde yangınla ilgili belgeler genellikle vakfedilen bir mülkün yandığı ve ardından tamiri için talepte bulunulması ve onarım sonrası süreç ile ilgilidir. Belgelerde tarihlerin de yazılı oluşu yangınların zamanlarının da saptanmasını sağlamaktadır. Belli bir tarihte çıkan yangının hangi eserleri tahrip ettiğinden ve o eserlerin bulunduğu mahalle isimlerinden yola çıkılarak yangının şiddeti ve büyüklüğü hakkında da bilgi edinmek mümkün olmaktadır.¹³³

Yapılara en geniş çapta zarar veren felaket yangınlar olmuştur. Belgelerde “ihrâk-ı azîm”, “harîk-i kebîr”, “harîk-i azîm” gibi terimlerle ifade edilen büyük yangınlar binalarda tamiri oldukça güç bir hale getiren zararlara yol açmıştır. Yanan bir binanın

¹²⁹ BŞŞ, B 291/519 5a.

¹³⁰ BŞŞ, B 82/283 8b.

¹³¹ Konuyla ilgili örnekler için bkz. BŞŞ, C 24/584 63b, B 297/526 11b, B 297/526 22a, B 82/283 11b.

¹³² BŞŞ, B 291/519 6a.

¹³³ Baykal, Kazım, **Tarihte Bursa Yangınları**, Bursa 1948, s. 5.

aslına uygun bir biçimde tamiratı diğer sebeplerle harap olan yapılara oranla çok daha zor olmuştur.¹³⁴

Yangınların sebeplerine bakıldığında özellikle Bursa için rüzgarın (Iodos) etkisinin büyük olduğu görülmektedir. İleride değineceğimiz üzere rüzgar tek başına da yapıları harap eden unsurlardan biridir. Sicillerdeki belgeler incelendiğinde yangınların genellikle güz mevsiminde veya kışın çıktığı görülür. Bahar ve yaz aylarında pek az yangın bilgisine rastlanır. Bu durum, doğu rüzgarının çıkan yangınlara etkisini göstermesi açısından oldukça mühim bir tespittir.¹³⁵

Yangınların bir diğer sebebi ise belli zamanlarda kundakçılar tarafından şehrin farklı yerlerinde çıkarılan yangınlardır. Bunlarla ilgili de arşivde pek çok kayda rastlamak mümkündür. Aynı zamanda şehirde çıkan isyanlar esnasında ateşe verilen yapıların varlığı da bilinmektedir.¹³⁶ Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında yabancılar tarafından şehrin istilası neticesinde çıkarılan yangınlara ilgili bazı kaynaklarda bilgiler bulunmasına karşın o dönemlerin mahkeme kayıtlarına ulaşamadığından kesin verilerden bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Yangınların yapılara verdiği zararlara bir örnek olarak, Bursa'da 1764 yılında çıkan yangında mahkeme kayıtlarına geçen Ebu İshak Kazerûnî Zâviyesi hakkında geniş bilgiye ulaşmak mümkündür.¹³⁷ Söz konusu kayıttaki bilgilerden anlaşıldığı üzere yangın önce Kaygan çarşısında başlamış ve etrafındaki evlere birlikte zâviyeye sıçramıştır. Zâviyede ahşap mahallerin yanmasının yanında camların, sıvaların ve hatta duvarların da zarar görmesine sebep olmuştur. Ayrıca imarette bulunan bakır eşyalar ve yiyecek kapları, kazanlar da kullanılamaz hale gelmiştir. Tamirat için çıkarılan masraflardan anlaşıldığı üzere söz konusu zâviyenin yeniden eski haline döndürülmesi büyük bir harcamayı gerektirmiştir.

Bir örnek vermek gerekirse Bursa'nın geçirdiği büyük yangın felaketlerinden biri 19. yüzyıl başında pek çok mahallenin yanmasına neden olan “harîk-i kebîr” olarak anılan yangındır. Bu yangın Hisar içinde Yeşil Türbe civarında bir evde çıkmıştır. Doğuya doğru uzanan yangın Üftâde Camiine, batıya doğru yayılan alevler de Alâattin mahallesine dek

¹³⁴ Hızlı, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları”, a.g.m., s.223.

¹³⁵ Baykal, a.g.e., s.7.

¹³⁶ Baykal, a.g.e., s.8.

¹³⁷ BSS, B 117/351 12ab.

ulaşmıştır. Büyük bir hızla yayılan yangında pek çok mahallede ne varsa yanmıştır. Bu depremin arkasından pek çok konu mahkemeye taşınmış, bu depremin izlerine yönelik pek çok husus mahkeme sicillerine işlenmiştir.¹³⁸ Bu yangında Ulucami de kısmen zarar görmüştür. Şehirde harap olan yapıların tamiratları yerel yöneticiler ve hayır sahibi kimseler tarafından üstlenilmiştir.¹³⁹ Yine 1889'da yaşanan bir yangın felaketi Ulucami'nin zarar görmesine sebep olmuştur. Bu felaket sonunda da yine Ulucami bir tamirat görmüştür.¹⁴⁰

Setbaşı'na kadar uzanan bu büyük yangında evlerin enkazı birbirine karışmıştır. Bunun yanısıra yanan vakıf eserleri de olmuştur. Özel mülklerle ilgili olduğu kadar vakıf eserleriyle ilgili olarak da mahkemeye başvurulmuştur. Bu yangınla ilgili olarak sicillerde dikkatleri celb eden bir başka husus da gayr-i müslimlerin tutumlarıdır. Pek çok gayr-i müslim şahsî malları için kadılara başvurmuşlardır. Yine bu yangın ile ilgili kayıtlardan anlaşıldığı üzere yangında hasar gören ibadethanelerinin tamiri için de kadılara başvurmuşlardır. Mahkeme tarafından aslına uygun şekilde tamirine izin verilen sinagog, kilise ve ruhban evleri kontrol edilmiş ve tescilleri yapılmıştır.¹⁴¹

Nitekim verilen örnekte de görüldüğü gib yangınlar özellikle yapıların ahşap olduğu yerlerde çok çabuk yayılabilmektedir. Dönemin yangın söndürme imkan ve teşkilatları da yetersiz olduğundan bir yerde çıkan yangının hızla ilerlemesi kaçınılmazdır. İtfaiye teşkilatında görülen bozulmalar, tulumbacıların söndürme işinden ziyade talan peşinde oldukları bilgileri eşliğinde tarihte çıkan büyük yangınların sebep ve sonuçları da açıklık kazanmaktadır.

3. DOĞAL AFETLER

Bursa tarih boyunca pek çok kez deprem felaketini yaşamıştır. Yapıların fiziksel olarak en çok zarar gördükleri afetlerden biri olan depremler, binaların duvarlarının yıkılmasına, merdivenlerin çökmesine ve hatta bazen yapının tamamen varlığını yitirmesine sebep olmuştur. Ahşap binalarda depremlerin akabinde çıkan yangınlar ikinci bir felaketle şehrin bütün yapısını bozmaktadır.

¹³⁸ Baykal, a.g.e., s. 34.

¹³⁹ Yediyıldız, M.Asım, "Ulucami'nin Tarihçesi", **Bursa'nın Kalbi Ulucami**, İstanbul 2009, s. 37.

¹⁴⁰ Yediyıldız, "Ulucami'nin Tarihçesi", a.g.m., s.39.

¹⁴¹ BSS, B 80 s.38'den naklen Baykal, a.g.e., s.35.

Mahkeme sicillerinde rastlanılan bilgiler sayesinde depremlerin şiddeti ve bıraktığı hasar ile ilgili verilere ulaşmak mümkündür. Yapıların sarsıntı ile en çok zarar gören kısımları, yapılması gereken tamir işlemleri ile ilgili ayrıntılı hususlar, onarımı gerçekleştirmede gerekli miktar gibi pek çok veri içeren kayıtlar sosyo-ekonomik alanda olduğu kadar dönemin mimarî yapısı hakkında da detaylı ve mühim bilgiler içerir.

Bursa Osmanlı Devleti'nin merkezî olarak her bakımdan gelişmeye devam eden bir şehir olmuştur. Özellikle XVII. yüzyılda şehrin fizikî bakımdan ve nüfus yönünden oldukça iyi bir seviyeye geldiği görülmüştür. Ancak bu dönemden sonra gelişmesi eskisi kadar hızlı ve başarılı olamamıştır. 1854 depremi şehri harap etmiştir.¹⁴² Bursa tarihinin en büyük depremi olarak bilinen sarsıntı 1271 senesi Cemaziyelahir ayında gerçekleşmiştir. Bu depremde hayatını kaybedenlerin sayısı bilinmemektedir.¹⁴³ 1861'de Bursa'ya gelen Perrot'un aktardığı bilgilere göre şehrin nüfusu 35.000 civarındadır. Ancak şehir depremin üzerinden yaklaşık yedi sene geçmesine rağmen hala harap bir vaziyettedir.¹⁴⁴

Bu büyük depremin izleri uzun süre silinememiş ve hasarlarla ilgili pek çok kayıt mahkeme sicillerinde mevcuttur. Nitekim bu deprem sonunda özel mülkler kadar camiler, imaretler, medreseler gibi halkın hizmetine sunulan dinî yapılar da çok zarar görmüştür. Ulucami'nin kubbelerinden ikisi hariç hepsi çökmüştür. Caminin dış duvarları ilk olarak bu yangından sonra sıvanmış ve tezyinatları da yenilenmiştir. Onarımlar Sultan Abdülmecid Han'ın emriyle hazineden karşılanmıştır.¹⁴⁵

Araştırmamızın konusu olan cami, medrese, türbe gibi dinî yapıların harap olmalarına neden olan doğal afetlerden bir diğeri de su baskınları ve sellerdir. Şiddetli yağmurun etkili olduğu zamanlarda yaşanan su baskınları yapılara zarar vermiştir. Ayrıca kar yağışının etkili olduğu senelerde benzer zararlarla karşılaşmış ve yapılar tamire muhtaç hale gelmiştir. Dolu yağması da bir diğer unsur olarak sayılabilir. “Sâika-i azîme isâbeti” denilen yıldırım düşmesi de eserlere zarar veren bir başka unsur olarak sicillerde yer almaktadır. “Bundan akdem vâki olan sâika-i azîme isâbet ve külliyyen münhedim ve üç adet kemer ayakları rahnedâr” şeklinde ifade edilen yıldırım düşmesinde Yeşil Camii ve minaresinin gördüğü zarar sicillere işlenmiştir.¹⁴⁶

¹⁴² İnalçık, Halil, “Bursa”, **DİA**, İstanbul 1992, c.VI, s.447.

¹⁴³ Baykal, a.g.e., s.37.

¹⁴⁴ İnalçık, a.g.md., s.447.

¹⁴⁵ Yediyıldız, “Ulucami'nin Tarihçesi”, a.g.m., s.39.

¹⁴⁶ BSS, B 207/431 12a.

1. ŞİDDETLİ RÜZGAR

Anadolu'nun pek çok yerinde rüzgarın şiddetinden ötürü yapıların zarar görebildikleri bilinmektedir. Bu husus özellikle Bursa'da çok rüzgar alan bir yerleşim yeri olduğu için daha da etkili bir sebep olmuştur.¹⁴⁷ “Bursa'da rüzgar demek lodos demektir” yazısını bir yerde okuduğunu ve çok yerinde bir söz olduğunu düşünen Kazım Baykal'a göre Busalılar lodosu, yapılarına zarar veren bu meşhur rüzgarı tanır ve iyi bilirler.¹⁴⁸

Sonbahar ve kışın etkisini tam olarak gösteren rüzgardan dolayı yapıların genellikle çatı kısımları zarar görmektedir. Kısmî gibi gözükken zarar belgelerden anlaşıldığı üzere tedbir alınmadığı takdirde genişlemekte ve onarım için daha fazla masraf çıkmaktadır. Zarar gören kısımların üzerinden uzun zamanın geçmesi yapıyı daha büyük çapta sıkıntıya sokmaktadır. Bu şekilde harap olan yapılarla ilgili kayıtlarda “mürûr-ı ezmine” deyimine de rastlanmaktadır.¹⁴⁹

Rüzgar tek başına yapıların özellikle çatı kısımları ve kubbelerin kurşunları ile ilgili zararlara neden olmakla birlikte yangınların büyümesinde de oldukça etkili bir faktördür. Pek çok yangın kaydında, rüzgarın etkisiyle kontrol edilemeyen alevlerle yangının geniş bir alana yayıldığına ve büyüdüğüne dair notlar vardır. Yapıların tamire muhtaç hale gelmelerinde yangınların rolünü anlatırken de değindiğimiz gibi geniş çaplı yangınlar genellikle sonbahar ve kış mevsimlerinde yaşanmıştır. Yazın ve bahardaki yangınların az olduğu ve küçük alanlarda meydana gelip kolayca söndürüldüğü göz önüne alındığında rüzgarın etkisi açıkça görülmüş olur.¹⁵⁰

Dinî yapıların çatı ve kubbelerinde rüzgarın verdiği zarar kimi zaman o dereceye ulaşmıştır ki yapıların kubbelerinden yağmur suyunu içeri akmıştır. Özellikle camilerle ilgili kayıtlarda cemaat, namaz kılamayacakları kadar kullanılmaz bir hale gelen camilerinin onarılması için mahkemeye başvurmuşlardır. XIX. Yüzyıl ortalarında Ulucamii'de de benzer bir durum yaşanmış, uzun zaman önce kubbe üzerine yerleştirilen kurşun eskimiş ve rüzgarın etkisiyle daha da yıpranmıştır. Bu sebeple eğer tamiri

¹⁴⁷ BŞŞ, B 117/351 104b, C10/310 120a.

¹⁴⁸ Baykal, a.g.e., s.7.

¹⁴⁹ Hızlı, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları”, a.g.m., s.223-224.

¹⁵⁰ Baykal, a.g.e., s.7.

yapılmazsa kışın içeriye yağmur ve kar suyu alacağı mahkemeye bildirilerek tamir olunması istenmiştir.¹⁵¹

4. İŞGAL VE İSYANLAR

Vakıf eserlerine farklı dönemlerde yaşanan isyan ve işgallerin de oldukça zarar verdiği bilinmektedir. Nitekim Anadolu'nun pek çok bölgesinde olduğu gibi Bursa'da da zaman zaman yaşanan isyanlar ve savaşlarda eserlerin harap olduklarına dair kayıtlar mevcuttur.

1607 yılında “Celâli Baskını” diye anılan Kalenderoğlu, Kınalıoğlu ve Deli Hasan gibi eşkiyaların birleşerek Bursa'nın üstüne geldiği ve şehre çok zarar verdiği yağmanın ardından, Tatarlar Köprüsü'nden Şhreküstü, Setbaşı, Yeşil ve diğer mahalleri çarşılarla birlikte kuşatacak biçimde şehrin üç tarafını koruyacak biçimde “Aşağı Kale” adıyla bir kale yaptırılmıştır.¹⁵² Mahalleler arasında pek çok kapı vardır ve geçişlere o dönem özellikle dikkat edilmiştir. Bu kale sayesinde eşkiyanın şehre vereceği zarar önlenmeye çalışılmıştır.

Bursa için tarihte üç büyük yağmadan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Yıldırım Bayezid'in Timur'a esir düştükten sonra Timur ordularının Bursa'ya ve Bursa halkına yaptıklarıdır. Önerine gelen yapıyı yıkmış ve ateşe vermişlerdir. Şehrin ileri gelenlerine de oldukça kötü davranmış büyük saygısızlıklarda bulunmuşlardır. Ulucami'daki saygısızlıkları da kayıtlara geçmiştir. Böyle bir yağma sonunda şehrin maddi ve manevi hasar gördüğü gayet açıktır. Tâcu't-Tevârih'te “Bu ülkenin direkleri harağ edildi, çardaklarının üzerine duvarlar yıkıldı” beyitinin ne anlama geldiği Bursa halkına bu yağma ile kavratıldığı, nice medrese ve camilerin hayvanlar için ahır olarak kullanıldığından bahsedilmektedir.¹⁵³

İkinci yağmayı Yıldırım'ın oğlu İsa Çelebi yapmıştır. Şehir ahalisi içinde fitne çıkarmaya çalışan İsa Çelebi'nin kötü niyetinin farkına varan ileri gelenler halkın kalenin

¹⁵¹ BŞŞ, B351/663 19a.

¹⁵² Abdülkadir, Mülâzım, **Bursa Tarihi Kılavuzu**, İstanbul 2008, s.182; Kepecioğlu, Kamil, **Bursa Kütüğü**, İstanbul 2009, c.III, s.36.

¹⁵³ Bilgi için bkz. Hoca Sa'deddin Efendi, **Tâcu't-Tevârih**, İstanbul 1279, c.I, s.187.

içinde güvende olmasını sağlayarak kalenin girişlerini kapatmışlardır. Bunun üzerine İsa Çelebi kale dışını yağmalamıştır.¹⁵⁴

Bursa’da yaşanan bir diğer yağma Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından yapılmıştır. Bursa’yı sıkıştırdığında Hacı İvaz Bey kaleyi vermemek için uzun süre direnmiştir. Kale içinde kalan halk bu dönemde epeyce sıkıntı yaşamıştır. Karamanoğlu da kaçıp şehri terk ederken her yeri ateşe vermiştir. Kaynaklardaki bilgilere göre Orhan Camii de bu yangında zarar görmüş ve sonrasında onarımı yapılmıştır.¹⁵⁵

Halkı ve yöneticileri her defasında sıkıntıya sokan isyan ve işgaller şehrin fizikî dokusunda yarattıkları hasarlar sebebiyle de mühimdir. Can güvenliği sağlama hususunda olduğu kadar yaşam şartlarını, mevcut yapı kültürünü ve kültürel miras olarak özellikle dinî yapıların dokusunu korumayı amaçlayan bir zihniyetin ürünü olarak şehirlerde kalelerin oluşturulduğu görülmektedir. Nitekim tüm çabalara rağmen çıkan bazı olaylar sonucunda yapıların yanması, yıkılması ve zarar görmeleri engellenememiştir.

B. TAMİR BELGELERİ İÇERİĞİ

1. TAMİR PROSEDÜRÜ VE İŞLEYİŞİ

Mahkeme sicillerindeki kayıtlarda “mürur-ı eyyâm”, “şiddet-i rüzgar”, “harîk-i kebîr” gibi sebeplerle dinî yapının tamire ihtiyacı olduğunda onarımlarının nasıl gerçekleştiğini yine kayıtların bizzat kendisinden öğrenmekteyiz. Araştırmamızda ilk çeyreğini ele aldığımız 19. yüzyıl yapıları ile ilgili rastladığımız tamir belgelerini latinize ederek sunacağımızdan dolayı çok daha eski bir belgeden örnekle uygulamanın basamaklarını göstermeye çalışacağız.

Öncelikle tamir kayıtlarında bir yapının gördüğü zararlar ilgili olarak mahkemenin bilgilendirildiği görülmektedir. 1024/1615 yılına ait bir kayıtta Bursa’da Hamza Bey ismindeki merhumun vakıflar tesis ettiği ve bu vakıflara dönemin kanunları gereği evladından Hamza Bey’in müteveli olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakitten sonra vakfin işleyişinde birtakım bozulmalar ile görevi suistimallerle karşılaşmış ve vakfa ait yapıların harab oldukları görülmüş, durum davaya konu olmuştur. Merhum Hamza Bey’in bir imaret, bir medrese, beş türbe, bir cami ve bir de muallim hanenin idaresine ayırdığı

¹⁵⁴ Abdülkadir, a.g.e., s.131.

¹⁵⁵ Abdülkadir, a.g.e., s.132.

evkafi, mütevellî olan Hamza Bey tarafından kendi çıkarına kullanılarak harap edilmiştir. Mahalle sakinleri, mürtezika, bu ünitelerde maaşla görev yapanlar şikâyetlerini, “Hamza Bey mâl-ı vakfı ekl ü bel‘ idüb evkâf-ı mezbûreyi ve mütevellîsi olduğu nice evkâfı bi’l-külliye harâb itdüğünü”¹⁵⁶ sultan sarayına, İstanbul’a bildirmiştir.

Gelen fetvada adı geçen yerlerin vaziyetlerinin tespit edilmesi ve gerekli tamir ve tazminin yapılması emredilmiştir. Bu emir üzerine imareten başlanılarak mahalle sakinlerinin bilgilerine de başvurularak adeta ayrıntılı bir rapor çıkarılmıştır. “Vâkıf-ı mûmâileyh evkâfından olub mahrûse-i mezbûrede cami‘ ve ‘imâret ve medrese ve türbe ve mu‘allim-haneleri üzerine varılub keşf olunub evvela ‘imâret-i mezbûreye nazar olundukda ekserî mevâzı‘ı harâb olduğundan” ifadesinden anlaşıldığı üzere bahsedilen yere gidilerek durumun anlatıldığı gibi olup olmadığına bakılmıştır. Yapıların kapıları kilitli bir şekilde bulunması üzere “ahâlî-i mahalleden suâl olundukda evvel ma‘mûr ve âbâdân idi lakîn mezbûr Hamza Bey mütevellî olalı bu minvâl üzre harâb olub nice zamandır ki hâlî ve mu‘attal” olduğuna dair bilgiler alınmıştır. Cami, türbe, medrese ve muallimhane tek tek kontrol edilmiş ve tümünün aynı şekilde harap olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu tespitler rapor edilerek gerekli makamlara gönderilmiş ve söz edilen vakfin tamiratının son derece gerekli olduğu da bildirilmiştir.

Yukarıdaki belgede bir örneğini gördüğümüz gibi herhangi bir eserde meydana gelen zararın ilk olarak mahkemeye bildirilmesi gerekmektedir. Bunun ardından mahkeme keşif için görevliler yollamakta ve durumun şikâyet edildiği ölçüde olup olmadığını tespit ederek gerekli işlemlerin yapılmasını onaylamaktadır. Bu noktada dikkatleri çeken husus toplumdaki “eserleri koruma kaygısı”dır. Bu kaygıyı doğuran nedenlerden ilki dinî değer yargılarıdır.

Osmanlı Devleti gibi yaşamın her alanında İslam düşüncesi ve ana kaynak Kur’an-ı Kerim ile şekillenen bir toplum ve devlet düzenine sahip bir coğrafyada insanlığın hizmetine sunulan özellikle de dinî birtakım misyonları olan yapıların korunması ibadet telakki edilmiştir. Günde beş vakit namazını ihya ettiği cami ya da mescidin zarar görmesi bir müslümanı vicdanen rahatsız etmektedir. “Adalet” düşüncesinin son derece önemli olduğu bir inanç sisteminde Allah rızası için vakfedilen bir mülkün birilerinin çıkarı

¹⁵⁶ BSS, B 31/225, 12a.

doğrultusunda kullanılması ya da sorumlularca ihmal edilmesi son derece tepki almaktadır.¹⁵⁷

Ayrıca Osmanlı toplumunda eski yapılara “ata yadigarı” düşüncesiyle önem verildiği de bilinmektedir. Geçmişte zorluklar içerisinde meydana getirilen eserlere duyulacak saygı ve bağlılık atalarına duydukları saygıyla bağdaştıran zihniyet yapıların korunma kaygılarından bir diğeridir. Aynı zamanda bahsi geçen eserler halkın gündelik yaşamında yer etmiş, sosyal ve ekonomik işleve sahip yapılardır. Bu yapıların kullanılmaz bir duruma gelmeleri halkın yakınmasına ve bir çaresini bulmak için harekete geçmesine neden olmaktadır. Belgelerde tamire ihtiyaç duyan pek çok cami için “ta‘mîre eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olmakdan nâşî derûnunda edâ-i salât-ı farîza mümkün olmamağla câmi‘-i şerîf-i mezkûr mu‘attal kalub”¹⁵⁸ gibi ifadelerle caminin hasarından dolayı içerisinde namaz kılınmadığı, artık insanların o müesseseden yararlanamadıkları bildirilmiştir.

Vakıf eserlerinin tümünde olduğu gibi cami, medrese, türbe gibi dinî yapılarında tamirleriyle ilgili olarak izlenen belli bir yöntem vardır. Birtakım değişiklikler olsa da prosedür genellikle aynı olmuştur.¹⁵⁹

2. TALEP, ONAY VE ONARIM SÜREÇLERİ

Pek çoğu vakıf eseri olan ve korunmaları için özel bir çaba gösterilen cami, türbe, medrese gibi dinî yapılarda birtakım sebeplerle hasar meydana gelmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere farklı hasar sebeplerine bağlı olarak yapıların hasar düzeyleri ve onarım türleri de değişmektedir.

Osmanlı döneminde eserlerin onarımları için, tamir ihtiyacının ortaya çıkması ile başlayarak yapının yeniden kullanılabilir duruma gelmesine kadarki süreç “onarım öncesi süreç, onarım süreci ve onarım sonrası süreç” olmak üzere üç ana bölüme ayrılır.¹⁶⁰

Onarım öncesi süreç, yapıda duyulan tamir ihtiyacı ile birlikte onarıma yönelik talep ve bu talebin değerlendirilme sürecidir. Bir anlamda onarım öncesi süreç “onay” sürecidir. Hasar gören ve gerekli tamir işlemlerinin yapılması gereken yapının mütevellisi,

¹⁵⁷ Madran, Emre, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Restorasyon Etkinlikleri”, **Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri**, Ankara 1996, s.126.

¹⁵⁸ BSS, B 334/581 16b.

¹⁵⁹ Hızlı, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları”, a.g.m., s.229.

¹⁶⁰ Yılmaz, İbrahim – Dikmen, Ümit, “Osmanlı Döneminde Yapıların Onarım ve Restorasyonunda Tasarım ve Onay Süreci”, **23. Uluslar arası Yapı & Yaşam Kongresi Bildiriler**, Bursa 2011, s.170.

bazen müderris, mürtezika-i vakf ve bazen mahalle sakinleri ya da cami cemaati mahkemeye gelerek binanın durumuyla ilgili bilgi vermektedir. Yapının ciddi biçimde tamire ihtiyacı olduğunu, tadilat ya da ilaveler yapılması gerektiğini bildirerek gelip durumun tespitinin yapılmasını talep etmektedir.¹⁶¹

Mahkeme bu talep üzerine kadıyı temsil etmek üzere vekillerinden olan bir nâib, “hasa mimarlar”, “ehl-i hibre üstadlar” ve “ehl-i vukûf kimesneler” ile birlikte yapı işlerinden anlayan “bî-garaz müslimîn”den oluşan bir grubu görevlendirmektedir. Bu heyet binayı yerinde tespit ederek yapıdaki hasarın miktarını, nasıl bir işlem göreceğini, hangi malzemelere ihtiyaç duyulacağını, malzemelerin yaklaşık olarak miktarını ve ücretini, usta, neccar, ırgad gibi tamiratta görevlendirilecek kişileri ve onlara ödenecek ücretleri tahmin edilen toplam masraf ile birlikte ayrıntılarıyla yazarak bir rapor oluşturulmaktadır. Bu rapor sonrasında mahkeme Âsitâne-i Saadet’ten de izin alarak tamirin yapılmasına onay vermektedir.¹⁶²

Yapının tamiri için tespit edilen hususlar ve çıkarılan ayrıntılı raporda piyasada geçerli olan rayiç fiyatlar esas alınmaktadır. Tamiratın yaklaşık maliyetinin hesaplanması onarımın türüne göre farklılık gösterebilmektedir. Malzemeler için gerekli ücretlerle birlikte işçilik masrafları da ayrıca hesaplanmaktadır. Hasarın büyüklüğüne göre masrafların da aynı oranda arttığı görülmektedir.¹⁶³

Keşif esnasında tutulan raporlar mahkeme tarafından sicil defterlerine işlendikten sonra onay için İstanbul’a gönderilmektedir. Mimar ve kadı tarafından onaylanan tutanaklar öncelikle hasa mimarlar ocağı Mimar Ağa’sına ve gerekli işlemler sonunda onayın kesin kararı verilmesi için Divan-ı Hümayun’a iletilmektedir. Onaylanan tamir işlemi kadıya gönderildiğinde onay süreci sona ermektedir. Tamirin kim tarafından üstlenileceği, onarımın dikkatli ve özenle yapılması gereği, masraflarda israfı gidilmeyerek en uygun biçimde harcama yapılmasına dikkat edilmesi gibi pek çok uyarıcı ifade ile tamire onay verilmektedir.¹⁶⁴

Tamirine izin verilen yapının onarımı bittikten sonra kullanıma hazır hale geldiğinde tıpkı hasar tespitinde olduğu gibi yeniden bilir kişiler tarafından kontrol edildiği

¹⁶¹ Yılmaz, İbrahim - Dikmen, Ümit, a.g.m., s.171.

¹⁶² Hızlı, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa Tamir ve Retorasyonları”, a.g.m., s.229.

¹⁶³ Yılmaz, İbrahim - Dikmen, Ümit, a.g.m., s.172.

¹⁶⁴ Yılmaz, İbrahim - Dikmen, Ümit, a.g.m., s.172.

görülmektedir. Özellikle keşif defterlerinde bahsedilen hususlara dikkat edilip edilmediği incelenmektedir. Usullere uygun gerçekleştirildiği bilgisi ya da bu noktada sıkıntı görülen hususlar yeniden mahkemeye bildirilmektedir. Onay öncesinde gösterilen titizlik tamir ve sonrasında da aynıyla kendini hissettirmektedir.¹⁶⁵

3. TAMİRDE TESPİT EDİLEN HASAR VE MASRAFLAR

Tamire ihtiyaç duyan yapılarda tamir masraflarının birbirinden oldukça farklı olduğu görülebilmektedir. Hasara neden olan sebep farklılaştıkça tamiratın biçimi ve masrafı da değişmektedir. Rüzgardan dolayı kubbesinin kurşunları değiştirilen yapılarda duvarlar ve binanın içiyle ilgili ciddi tamir masrafları çıkmamasına karşın yangın sebebiyle harap olan yapılarda binanın tümünde meydana gelen zararı gidermek çok daha pahalıya mal olmaktadır.

Yapılarda zamana bağlı olarak kullanılan malzemenin eskimesi, iklimsel birtakım sebeplerle yapıların genellikle çatı-kubbe kısımlarındaki hasarlar, rüzgardan uçan kiremitler ya da eskiyen kurşun sonrasında yapının içine yağmur suyu ve kar girmesiyle oluşan hasarların tamirleri basit onarımlar sınıfına girmektedir ve masrafları da bu oranda çok yüksek olmamaktadır. Deprem, yangın ve savaşlar gibi binanın büyük bir kısmında bir yıkıma neden olan felaketler sonrasında gerçekleştiren onarımlar ise esaslı onarım sınıfına girmektedir.¹⁶⁶

Çalışmamızda tespit ettiğimiz 19. yüzyıl ilk çeyreğindeki kırk üç tamir kaydında onarım için gerekli olan miktarlar oldukça farklıdır. Yapıların aldıkları hasara göre masrafların arttığı veya azaldığı açıkça görülmektedir. Bu belgeler arasında Yıldırım Bayezid Han'ın Camii, türbe, medrese ve imaretinin tamirinde hazırlanan raporda 23.447 kuruşluk bir masraf çıkarılmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken hasara sebebiyet veren faktörün “mürûr-ı ezmine” olarak gösterilmesine rağmen en yüksek masrafın bu belgede çıkmış olmasıdır. Elbette bu belgede camiyle birlikte onarımı yapılan birkaç yapının daha olması, bir külliye niteliğindeki ünitelerin tamir edilmiş olmaları masrafı artırmış durumdadır.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Hızlı, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa Tamir ve Retorasyonları”, a.g.m., s.230.

¹⁶⁶ Yılmaz, İbrahim - Dikmen, Ümit, a.g.m., s.172.

¹⁶⁷ BŞŞ, B86/288 35a.

4. TAMİR VE TERMİMDE ÇALIŞANLAR

Dinî yapıların çeşitlerine ve özellikle yapı malzemesine göre tamiratta ihtiyaç duyulan ustalar ve görevleri de çeşitlilik göstermiştir. Rüzgarın sebep olduğu hasarlar genellikle kubbe ve çatılarla ilgili olduğundan çatı tamirlerinde “kurşuncıyan” tabirini sıkça görmek mümkündür. Zira “ahşabdan mebnî” denildiğinde sıvacılardan ziyade “neccar”ların ismi geçmektedir. Kısaca tamir işlerinde çalışanları şu şekilde sıralayabiliriz:

Usta: Bir zanaatı kendi başına yapabilecek derecede kendini yetirmiş kimse¹⁶⁸ anlamında kullanılan tabir belgelerde genellikle çalışanların ücretleri hesaplanırken karşımıza çıkmaktadır. Usta yevmiyeleri zaman ve çalıştıkları esere göre değişmektedir. Genellikle bir ustanın yevmiyesi rençberin yevmiyesinin iki katı olmaktadır.

Rençber: Renc; Farsça “sıkıntı”, ber; “çeken” olarak “sıkıntı çeken” anlamına gelen rençber kelimesi ağır ve meşakkatli işlerde bulunan kimseler için meslek adı olarak kullanılmaktadır.¹⁶⁹

Dülger: Yapılarda kapı ve pencere gibi doğrama kısımların dışında kuşaklama, çatı döşeme, tavan ve merdiven gibi kaba ahşap kısımların yapımıyla uğraşan sanatkarlar için kullanılan bir tabirdir.¹⁷⁰

Sıvacı: Duvarlara kalın bir tabaka ile sürülen harc işini yapan kimsedir.¹⁷¹

Kurşuncıyan: Mavimsi gri renkli yumuşak ve dayanıksız ağır bir maden olan kurşunu yapıların çatı kısmına döşeyen kimseler için kullanılan tabirdir.

Nakkaş: Farklı maddeler üzerine resim, süsleme, oyma yapabilen sanatkarlara verilen isimdir.¹⁷² Yapıların süslemelerinde nakkaşlardan yararlanılmaktadır. İnsan figürleri yapanlara da musavvir denilmektedir.¹⁷³

Neccar: Dülger, doğramacı esnafi¹⁷⁴, marangoz¹⁷⁵ anlamında kullanılır.

Irgad: İnşaatlarda ve yapılarda ağır şeyleri kaldıran, kereste, taş, demir, toprak gibi malzemeleri taşıyan amele anlamında kullanılan sözcüktür.¹⁷⁶

¹⁶⁸ Doğan, Mehmet, “Usta”, **Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul 2005, s. 1318.

¹⁶⁹ Develioğlu, “Renc-ber”, a.g.e., s.886.

¹⁷⁰ Pakalın, “Dülger”, a.g.e., c.I, s.485.

¹⁷¹ Doğan, “Sıvacı”, a.g.e., s.1159.

¹⁷² Yılmaz, “Nakkaş”, a.g.e., s.493.

¹⁷³ Sertoğlu, Mithat, “Nakkaş”, **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul 1986, s. 236.

¹⁷⁴ Yılmaz, “Neccar”, a.g.e., s.497.

¹⁷⁵ Develioğlu, “Neccar”, a.g.e., s. 815.

Kalfa: Çırakla usta arasında yer alan zanaatkar.¹⁷⁷

5. TAMİR ESNASINDA KULLANILAN MALZEMELER

Meremmet esnasında kullanılan, belgelerde adı geçen alet-edevatlar:

Alçı: İnşaat, dekor ve heykel gibi işlerde kullanılan alçı taşının toz haline getirilmiş şeklidir.¹⁷⁸

Boya: Tamirata biten yapıların yeniden boyaları yapılmakta olduğundan masrafi çıkarılan malzemelerden biridir.

Cam: Bilindiği anlamıyla silisli kumun ateşte eritilmesi sonucu elde edilen şeffaf maddedir.¹⁷⁹ Tamir kayıtlarında pencereler için cam gerekli olan yerlerde adı geçen bir malzemedir. Tepe camı, serçe camı çeşitlerine kayıtlarda rastlamak mümkündür.

Çâr-çûbe: Çerçeve.¹⁸⁰

Döşeme, Karacakaya, Bedure Tahtası: Yapıların farklı kısımlarına, özellikle ahşaptan yapılmış binalarda çeşitli tahtalar kullanılmış, eskiyenler değiştirilmiştir.

Fırça: Boya ve badana işlerinde kullanılan alettir.

Horasan: Pişirilen tuğla ve kiremit parçalarının toz haline getirildikten sonra kireç ve suyla birleştirilmesiyle elde edilen harç.¹⁸¹

Kalbur: Sırımdan yapılan iri delikli büyük elek.¹⁸²

Kantar: Eski ağırlık ölçülerinden biri olup 44 okka, 56,4444 kilogram¹⁸³, 100 lodra, 17.600 dirheme¹⁸⁴ denk gelen ağırlık ölçü birimidir.

Kazma: Demir sivri uçlu ve tahta saplı alet.¹⁸⁵

Kereste: İnşaat ve marangozluk işlerinde kullanılan çeşitli ebatlarda biçilmiş ağaç.¹⁸⁶

¹⁷⁶ Pakalın, "İrgat", a.g.e., c.II, s.4.

¹⁷⁷ Doğan, "Kalfa", a.g.e., s.681.

¹⁷⁸ Doğan, "Alçı", a.g.e., s.43.

¹⁷⁹ Doğan, "Cam", a.g.e., s. 197.

¹⁸⁰ Yılmaz, "Çârçûpe", a.g.e., s.105.

¹⁸¹ Doğan, "Horasan", a.g.e., s.564.

¹⁸² Doğan, "Kalbur", a.g.e., s.678.

¹⁸³ Sertoğlu, "Kantar", a.g.e., s.171.

¹⁸⁴ Yılmaz, "Kantar", a.g.e., s.312.

¹⁸⁵ Doğan, "Kazma", a.g.e., s.730.

Keten çöpü: Mavi çiçekli basit yapraklı, lifleri dokumacılıkta kullanılan bitkiye ve liflerinden dokunan kumaşa keten denmektedir.¹⁸⁷ Keten çöpü de tamir kayıtlarında daha çok kireç ve horasan ile birlikte zikredildiğinden muhtemelen harç için kullanılan bir malzemedir.

Kilit: Genellikle yapıların dış kapılarına takılması ve güvenliğin sağlanması için gerekli bir malzeme olarak kayıtlara geçmiştir.

Kireç: Kalker taşlarının fırında yakılması ile elde edilen ve harç yapımı ile badana işlerinde kullanılan kalsiyum oksidi.¹⁸⁸

Kiremit: Killi topraktan yapılan ve fırınlandıktan sonra çatıları örtmede kullanılan inşaat malzemesidir.¹⁸⁹

Kûfe: Kaba ve dayanıklı büyük sepet.¹⁹⁰

Kurşun: Mavimsi, gri renkli yumuşak ve dayanıksız, binaların çatı kısmına örtülen bir madendir.¹⁹¹

Kürek: Yayvan bir madeni levha ve uzun bir sapı olan, kum, toprak gibi malzemeyi küremeye yarayan, yassı uçlu ve yuvarlak saplı bir alettir.¹⁹²

Mismar: Çivi, mih.¹⁹³

Mum: Aydınlatmada kullanılan alet.

Revgân: Yağ.¹⁹⁴

Saman: Çeşitli hububatın harmanda ayrılan sapları ve bu sapların doğranmış.¹⁹⁵ Kayıtlarda genellikle horasan, kireç ve keten çöpü ile birlikte zikredilmektedir. Muhtemelen saman da harc için kullanılan malzemelerden biridir.

Şem‘dan: Üzerine mum konulan alet.

Tel: İnce, uzun, iplik gibi çelikten yapılmış malzemedir.

¹⁸⁶ Doğan, “Kereste”, a.g.e., s.742.

¹⁸⁷ Doğan, “Keten”, a.g.e., s.748.

¹⁸⁸ Doğan, “Kireç”, a.g.e., s.769.

¹⁸⁹ Doğan, “Kiremit”, a.g.e., s.770.

¹⁹⁰ Develioğlu, “Kûfe”, a.g.e., s.525.

¹⁹¹ Doğan, “Kurşun”, a.g.e., s.811.

¹⁹² Doğan, “Kürek”, a.g.e., s.825.

¹⁹³ Yılmaz, “Mismar”, a.g.e., s.440.

¹⁹⁴ Develioğlu, “Revgan”, a.g.e., s.889.

¹⁹⁵ Doğan, “Saman”, a.g.e., s.1119.

Tezgâh: Marangozların büyük, ağır ve ayaklı çalışma masası.¹⁹⁶

Timur Parmaklık: Demir parmaklık anlamındadır. Pencere için kullanılmaktadır.

Tuğla: Killi toprağın yoğrulmuş kalıplara dökülmesi ve ardından pişirilmesi ile oluşan inşaat malzemesidir.¹⁹⁷

Urgan: Kalın ip.¹⁹⁸

6. TAMİRE İHTİYAÇ DUYULAN MAHALLER

Kayıtlarda adı geçen cami, türbe, imaret, zaviye, medrese vb. dini yapılarda tamir olunan mahaller:

Ahır: Hayvanlar için yapılmış, kapalı barınak.¹⁹⁹

Anbar: Çeşitli eşya ve malzemelerin konulduğu depo.²⁰⁰

Cam: Tamir esnasında kullanılan malzemeler arasında da zikrettiğimiz gibi camlar, yapıların zamanla ya da çeşitli faktörler sebebiyle kırılan harap olan unsurlarından biridir.

Çamaşır ocağı: Çamaşır yıkanılan yer.

Dîvâr: Duvar.²⁰¹

Fırın: Üstü kapalı, önünde açık bir kısım bulunan pişirme yeri.²⁰²

Hendek: Uzunlamasına, derince çukur. Şehirler, kaleler ve tarlalar gibi korunması istenen bölge etrafına açılan ve genellikle su ile doldurulan uzun çukurlardır.²⁰³

Hünkâr mahfili: Büyük camilerde hükümdarlara ayrılmış, etrafı parmaklıklarla çevrili, yerden biraz yüksek bölüm.²⁰⁴

Kaldırım: Küçük taşlar döşenerek oluşturulan dar yol.²⁰⁵

¹⁹⁶ Doğan, “Tezgah”, a.g.e., s.1284.

¹⁹⁷ Doğan, “Tuğla”, a.g.e., s.1299.

¹⁹⁸ Doğan, “Urgan”, a.g.e., s.1317.

¹⁹⁹ Doğan, “Ahır”, a.g.e., s.25.

²⁰⁰ Doğan, “Ambar”, a.g.e., s.55.

²⁰¹ Develioğlu, “Dîvâr”, a.g.e., s.189.

²⁰² Doğan, “Fırın”, a.g.e., s.422.

²⁰³ Doğan, “Hendek”, a.g.e., s.544.

²⁰⁴ Develioğlu, “Mahfil”, a.g.e., s.566.

²⁰⁵ Doğan, “Kaldırım”, a.g.e., s.679.

Kapı: Etrafı kapalı bir yere, binaya ya da yapı içinde bir bölüme girilen kısım, giriş çıkış için bırakılan açıklık.²⁰⁶

Kâriz: Yer altı lağımı.²⁰⁷

Kenif: Tuvalet, ayakyolu.²⁰⁸

Kubbe: Yarım küre şeklindeki tavanlara denir.²⁰⁹

Memşâ: Abdesthane, helâ, tuvalet, ayakyolu.²¹⁰

Merdiven: Birden fazla katlı yapılarda yukarı çıkmayı ve aşağı inmeyi sağlayan basamaklı yol.²¹¹

Mihrab: Cami, mescid ve namazgâhlarda kıbleyi gösteren, imamın namaz kıldırıldığı yer.²¹²

Minare: Camilerde ezan okumak için yapılmış, yüksekçe ve kule şeklinde kısım.²¹³

Minber: Camilerde Cuma ve bayram namazlarında imamın hutbe okuduğu basamaklı mimari unsur.²¹⁴

Mutfak: Yapıların yemek pişirilen kısımlarıdır. Aş odası, matbah ve tokhane de denilmektedir.²¹⁵

Müezzin mahfili: Büyük camilerde müezzinlere ayrılmış, etrafı parmaklıklarla çevrili, yerden biraz yüksek bölüm.²¹⁶

Nazar-gâh: Bakılan ya da bakılacak olan yer.

Odalar: Ev ya da binaların bölmelerinden her biri.²¹⁷

Pervaz: Bir şeyin etrafına veya kenarına uzunlamasına konulan dar kenarlık.²¹⁸

²⁰⁶ Doğan, “Kapı”, a.g.e., s.695.

²⁰⁷ Develioğlu, “Kâriz”, a.g.e., 491.

²⁰⁸ Develioğlu, “Kenif”, a.g.e., s.508.

²⁰⁹ Yılmaz, “Kubbe”, a.g.e., s.358.

²¹⁰ Doğan, “Memşâ”, a.g.e., s.884.

²¹¹ Doğan, “Merdiven”, a.g.e., s.888.

²¹² Yılmaz, “Mihrab”, a.g.e., s.434.

²¹³ Doğan, “Minare”, a.g.e., s.906.

²¹⁴ Yılmaz, “Minber”, a.g.e., s.436.

²¹⁵ Doğan, “Mutfak”, a.g.e., s.934.

²¹⁶ Develioğlu, “Mahfil”, a.g.e., s.566.

²¹⁷ Doğan, “Oda”, a.g.e., s.1002.

²¹⁸ Doğan, “Pervaz”, a.g.e., s.1055.

Saçak: Binadan dışarı doğru çıkan çatı kısmı ve bu kısmın kenarına eklenen oymalı süs.²¹⁹

Sakf: Tavan, çatı, dam.²²⁰

Seki: Set şeklindeki oturulacak yer.²²¹

Sofa: Binaların içinde büyük ve geniş olarak bırakılan, oda kapılarının açıldığı yer, hol.²²²

Sundurma: Önü açık çatı altı; yağmur ve güneşten korunmak için yapılan saçak.²²³

Şadırvan: Çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fiskiyeden su akan, havuz şeklinde kubbeli çeşmelerdir.²²⁴ Camilerin genellikle avlularında ya da iç kısımlarında bulunur.

Tabutluk: Ölü taşınan sandıklara tabut denilmektedir.²²⁵ Tabut konulan yere de tabutluk adı verilir.²²⁶

Tavan: Kapalı yerlerin düz üst kısımları.²²⁷

Trabzan: Merdiven parmaklığı, korkuluk.²²⁸

7. TAMİRAT ESNASINDA UYGULANAN İŞLEMLER

Tamir ve termim esnasında uygulanan işlemler:

Boya-Badana: Duvar yüzüne genellikle beyaz, sulandırılmış veya plastik maddeye ve bu işleme badana denilmektedir.²²⁹ Renkli madde için genellikle boya ifadesi kullanılır.

Derz: Kuru duvarın taşları arasına harç doldurarak tesviye etme.²³⁰

²¹⁹ Doğan, “Saçak”, a.g.e., s.1105.

²²⁰ Develioğlu, “Sakf”, a.g.e., s.915.

²²¹ Doğan, “Seki”, a.g.e., s.1136.

²²² Yılmaz, “Sofa”, a.g.e., s.589.

²²³ Doğan, “Sundurma”, a.g.e., s.1188.

²²⁴ Yılmaz, “Şadırvan”, a.g.e., s.599.

²²⁵ Develioğlu, “Tabut”, a.g.e., s.1012.

²²⁶ Doğan, “Tabutluk”, a.g.e., s.1128.

²²⁷ Doğan, “Tavan”, a.g.e., s.1251.

²²⁸ Doğan, “Trabzan”, a.g.e., s.1286.

²²⁹ Doğan, “Badana”, a.g.e., s.113.

²³⁰ Develioğlu, “Derz”, a.g.e., s.178.

Kâl u bast: Genellikle yapıların çatılarındaki kurşunu kaldırıp yerine yenisini sermek anlamında kullanılan bir deyimdir. Kâl, koparma, sökme, yerinden çıkarma anlamına gelir.²³¹ Bast, yaymak, açmak ve sermek gibi anlamlara gelir.²³²

Sıva: Duvar yüzlerine kalın bir tabaka şeklinde harç sürülmesi işlemidir.²³³

Tathîr: Temizleme, paklama.²³⁴

Tecdîd: Yenileme.²³⁵

Tekmîl: Tamamlama, bitirme, kemale erdirmeye.²³⁶

8. BÜTÇE AYRILAN DİĞER HUSUSLAR

Kayıtlarda bütçe ayrılan diğer hususlar

Taâmiye: Eskiden tekkelerde barınan fakir ve dervişlere karınlarını doyurmak için erzak ya da para şeklinde yapılan yardıma denilmektedir.²³⁷ Tamir kayıtlarında genellikle usta ve rençberlerin günlük yiyeceklerini karşılamak üzere harcanan tutar taamiye masrafı olarak kaydedilmiştir.

Hammâliye: Hammal ücreti, taşıma ücreti.²³⁸

Harc-ı defter ve kalem: Yazıcı masrafları karşılığında alınan ücreti ifade eder.

Kaydiyye: Yazım ve kayıt ücreti.²³⁹

Keşfiye: Keşfe mensup, keşifle ilgili.²⁴⁰ Kayıtlara keşf olarak geçen belgelerde keşif masraflarını ifade eden deyimdir.

Nakliye: Taşıma parası, taşımalık.²⁴¹

Vezniye: Kasa, tartı yeri.²⁴² Bir ağırlık ölçü birimi.

²³¹ Develioğlu, “Kal”, a.g.e., s.483.

²³² Develioğlu, “Bast”, a.g.e., s.72.

²³³ Doğan, “Sıva”, a.g.e., s.1159.

²³⁴ Develioğlu, “Tathîr”, a.g.e., s.1039.

²³⁵ Develioğlu, “Tecdîd”, a.g.e., s.1049.

²³⁶ Develioğlu, “Tekmil”, a.g.e., s.1067.

²³⁷ Sertoğlu, “Taamiye”, a.g.e., s.326.

²³⁸ Yılmaz, “Hammaliye”, a.g.e., s.217.

²³⁹ Yılmaz, “Kaydiyye”, a.g.e., s.328.

²⁴⁰ Develioğlu, “Keşfiye”, a.g.e., s.511.

²⁴¹ Yılmaz, “Nakliye”, a.g.e., s.494.

²⁴² Yılmaz, “Vezniye”, a.g.e., s.688.

Satın alınması gereken birtakım eşyalar:

Bakır şamdan: Üzerine mum dikilen alete şamdan denilmektedir.

Çuha: Sıkı dokunmuş, sağlam, yünlü kumaş.²⁴³

Hasır: Sazdan örülerek yapılan yer örtüsü.²⁴⁴

Kâlîçe: Küçük halı, seccade.²⁴⁵

Kilim: Yere serilen, halıdan farklı olarak tüylü olmayan, havsız kalın dokuma.²⁴⁶

Perde: Kapı, pencere gibi açıklıklara örtülen ve güneş, rüzgar gibi şeylerin girmesine ve içerinin görülmesine engel olan örtü.²⁴⁷

C. MAHKEME SİCİLLERİNDEKİ TAMİR KAYITLARI

1. 19. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE AİT TAMİR BELGELERİNİN BULUNDUĞU MAHKEME SİCİLLERİNİN LİSTESİ

Burada verilen liste, Bursa Mahkeme Sicilleri'nde rastlanan dinî yapıların tamirlerine dair belgelerin yer aldığı sicilleri kronolojik olarak sıralamaktadır.

Hicri Tarih	Miladi Tarih	Yeni Kayıt No	Eski Kayıt No
1217	1802	B.80	281
1219	1804	B.99	307
1219-1223	1804-1808	B.76	277
1225-1226	1810-1811	C.38	598
1227	1812	B.330	577
1228-1229	1813	A.183	564
1229-1231	1813-1815	B.336	586
1232	1816	B.334	581
1233	1817	B.322	568
1233-1243	1817-1827	B.321	567
1234-1235	1818-1819	B.328	575
1237-1238	1821-1822	B.358	583
1240	1824	B.86	288

²⁴³ Yılmaz, “Çuha”, a.g.e., s.117.

²⁴⁴ Doğan, “Hasır”, a.g.e., s.524.

²⁴⁵ Yılmaz, “Kâlîçe”, a.g.e., s.308.

²⁴⁶ Doğan, “Kilim”, a.g.e., s.766.

²⁴⁷ Doğan, “Perde”, a.g.e., s.1053.

2. TAMİR BELGELERİNİN ÖZETİ

Bu kısımda, bir sonraki bölümde transkripsiyonları verilecek metinlerin belge özetleri yer almaktadır. Tamir belgeleri kronolojik olarak sıralanmıştır.

1. Bursa'da Ahmed Paşa-yı Vefî'nin inşa ettirdiği ahşabdan yapılan cami mahallede kaza ile çıkan büyük yangında tamamen yanmıştır. Mütevellisi caminin tamir edilmesi gereken kısımları için mimar ve erbâb-ı vukûfun keşfiyle izin verilmesini talep etmiştir. Caminin ve vakfa ait Çelebi Sultan Mehmed Han mahallesindeki odaların tamirleri için gerekli malzemeler ve işçilik ücretleri hesaplanarak tamire muhtaç olduğu tespit edilmiştir. (B 80 65b)

2. Bursa büyük yangınında zarar gören derûn-ı kal'ada vakıf eseri olan Hisar Cami'-i Şerifi demekle meşhur caminin gerekli tamir işlerinin yapılmasına karar verilmiş masraflarının vakfin gelirlerinden karşılanması istenmiştir. (B 80 84a)

3. Umur Bey Camisinin avlusundaki şadırvandan İshak Şah, Hacı Baba ve Veled-i Harrât mahallelerine akan Umur Bey suyu semekle meşhur suyun mecrasına konulan kanavât üzerinden uzun zaman geçmesi sebebiyle harap olmuştur. Mimar-ı hassa, su nazırı ve çeşmeciler kethüdası ile üzerine varılıp su mecrasının durumu kontrol edilerek tamire muhtaç olduğu tespit edilmiştir. (B 99 6a)

4. Babu's-Saadeti's-Seniyye ağası nezaretinde olan vakıflardan Umur Bey mahallesindeki cami tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Mütevellileri Ahmed Bey ve Mehmed Seyfullah Bey tamir için vakfin mültezimi haseki Halil Ağa'yı memur kılmışlardır. Caminin tamire muhtaç yerleri tamir ettirilmiş, mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve erbâb-ı vukûf ile üzerine varılarak tamir masrafları tespit edilmiştir. (B 322 13b)

5. Umur Bey'in Timurtaş Paşa Mahallesinde yaptırdığı cami ile civarındaki mektep ve imaretin tamire ihtiyacı olduğundan, mahalle sakinleri ve vakfin kalfası Mehmed Said Bey Efendi tarafından yapıların tamiri talep edilmiştir. Mimar-ı hassa ve erbâb-ı vukûf ile üzerine varılarak ünitelerin tamir masrafları tespit edilmiştir. (B 86 7b)

6. Umur Bey Mahallesindeki cami-i şerîf ve türbe-i münife uzun zamandır bakım ve onarım görmediğinden dolayı tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Mahalle sakinleri ve mürtezika-i vakf durumu mahkemeye bildirmiştir. Mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve diğer

vakıf sahibi kimseler ile üzerine varılarak tamir gerekli olan yerleri ve masrafları tespit edilmiştir. (B 86 40b)

7. Umur Bey'in mahallesine inşa ettirdiği cami ile türbenin tamire muhtaç oldukları bildirilmiş ve gerekli izinden sonra onarım yapılmıştır. Hitama resîde olmasıyla yani tamirin tamamlanmasıyla cami ve türbe görülmeye gidilerek yapılan tamirat ve masraflar kaydedilmiştir. (B 86 73b)

8. Şhreküsdü Mahallesinde Bedreddin Paşa Bey vakıflarından olan mahalle camisi ve türbe yanmış ve tamire muhtaç bir duruma gelmiştir. Mahalle sakinlerinin istidanesi üzere tamir edilmelerine karar verilmiş fakat gerekli izin olmadığı için yapılamamıştır. Ardından izin verilmiş ve tamire başlanmış ama tamamlanmamıştır. Görevli mütevellinin başka işleri de olduğundan mahkeme tarafından mahallede sakin Hacı Abdî Ağa adındaki kişi tamir işlerini yürütmek üzere görevlendirilmiştir. (B 76 14a)

9. Merhumeş-Şeyh Ebû İshak Kazerûnî tarafından Bursa'da inşa ettirilen cami ve diğer hayır müesseseleri tamire ihtiyaç duyduğundan dolayı mütevellîsi Mehmed Raşid Efendi tarafından tamir ettirilmiştir. Yapılan masraf mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve vakıf erbabı kimseler ile gidilip teker teker kontrol edilmiş ve rapor çıkarılmıştır. (B 76 58a)

10. Merhum Kayganzâde ve Gazzazzâde'nin Bursa'da inşa ettirdikleri Kaygan, Meydancık ve Gazzazoğlu camileri tamire muhtaç bir hale geldiğinde vakfın mütevellisi Süleyman Ağa tarafından tamir ettirilmiştir. Tamirat sonrasında gerekli incelemenin yapılması istenmiştir. Bilirkişilerce ziyaret edilen camilerde yapılan masraflar tespit edilerek tek tek kayda geçirilmiştir. (B 76 77a)

11. Merhum Orhan Gazi vakıflarından Bursa'da bulunan cami, mabed, şadırvan ve imaretin sakıflarındaki tamir ihtiyacı, hisar içindeki tamamlanmayı bekleyen ahşap medresenin mahlûlât-ı muaccelâtından takas olunmak şartıyla hatt-ı hümâyûn gereğince tamir ettirilmiştir. Belde mimarı, kurşuncıyan ve mürtezika ile diğer vakıf erbabı kimseler bahsi geçen yapıları incelemiş ve masraflarını tespit etmişlerdir. (B 76 80b)

12. Merhum Es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed el-Vânî Efendi'nin Bursa Kestel karyesinde bina ettirdiği cami, türbe, medrese imaret, han ve hamam üzerinden uzun zaman geçmesiyle birlikte tamire muhtaç bir duruma gelmiştir. Evlad-ı vakıftan mütevellî es-Seyyid Ahmed Efendi'nin talebi üzerine adı geçen yapılar kontrol ve muayene edilmiş,

tamir masrafları tahmin edilmiş ve gerekli makamlara ulaştırılmak üzere kayıt edilmiştir. (C 38 25b)

13. Bursa'da bulunan merhum Ali Paşa'nın Camisi üzerinden uzun zaman geçmesi sebebiyle tahrip olmuştur. Gerekli onarım yapılmadığı takdirde tamamen yıkılacak derecededir. Caminin kiremitleri, sofaları, etraf duvarları ve tamir gerekli olan diğer mahallerinin tespit edildiği ve kaydedildiği belgedir. (B 330 126a)

14. Haremeyn-i Şerifeyn evkafına bağlı Bursa Zeyniler mahallesinde bulunan Muallimzâde Ahmed Efendi'nin Camisi ve caminin minaresi ile etrafında bulunan mezarlıkların çevre duvarları tamire ihtiyaç duyduğundan vakfin mütevellîsi es-Seyyid Mustafa Efendi'ye verilmek üzere, mimar-ı hassa es-Seyyid Derviş Ahmed ve diğer vakıf ehli kimseler ile birlikte tespit edilen tamir masrafları ve detayları kaydedilmiştir. (A 183 10b)

15. Çelebi Sultan Mehmed Han ve Sultan Murad Han'ın Bursa'da bulunan cami, türbe, medrese, imaret ve diğer hayır eserlerinin tamirleri ile ilgili olarak, Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı vezir el-Hâc Aziz Ahmed Paşa tarafından tamirat nazırı olan el-Hac Ahmed Hasîb Efendi görevlendirilmiştir. Tamiri yapılan yerler ziyaret edilerek işlemlerin ayrıntıları ve masraflar kaydedilmiştir. (A 183 20b)

16. Sultan II. Murad'ın Bursa'da bulunan cami, türbe ve diğer hayır eserleri tamire muhtaç olmaları sebebiyle gelen fermana uyularak, Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı olan el-Hâc Aziz Ahmed Paşa tarafından görevlendirilen es-Seyyid el-Hâc Ahmed Hasîb Efendi adı geçen eserlerin gerekli bakımlarını yaptırmıştır. Mimar-ı hassa ve vakıf erbabı kimseler ile birlikte eserler kontrol edilerek yapılan masraf kaydedilmiştir. (A 183 19b)

17. Merhum Sultan II. Murad'ın medresesi, şehzadeler türbesi ve damlalık tamirleri ile Sultan Orhan Gazi Camisinin üç tarafındaki damlalıklar uzun zamandır bakım ve tamir görmedikleri için rüzgarın da etkisiyle kullanılmaz hale gelmişlerdir. Medrese öğrencileri ve mahalle ahalisinin isteği üzerine Hudâvendigâr sancağı mutasarrıfı vezîr Nurullah Paşa ve Bursa Haremeyn-i Şerifeyn müsteşar vekili, mimar-ı hassa ve vakıf erbabı kişiler ile birlikte adı geçen yerlere gidilmiş ve durum tespiti yapılmıştır. Gerekli tamir işlemleri ve masraflar için tahmin edilen tutar kaydedilmiş ve tamirin hayata geçirilmesi için gerekli bilgi verilmiştir. (B 321 73b)

18. Haremeyn Nezaretine bağı vakıflar içinde bulunan merhum Sultan II. Murad'ın medresesi, şehzade türbeleri ve Sultan Orhan Gazi Camisinin hendekleri ile ilgili olarak daha evvel tespit edilen tamirat işlemlerinin, tamire verilen izni içeren ruhsat ile büyük bir titizlik ve dikkatle yapılması ve sonunda bittiğine dair bilgilerin de aynı şekilde kaydedilmesinin ifade edildiği belgedir.(B 321 72b)

19. Çelebi Sultan Mehmed'in Bursa'daki camisi, medresesi ve imaretini, gelen hatt-ı hümayûn gereğince Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı vezîr el-Hâc Aziz Ahmed Paşa tarafından görevlendirilen el-Hâc Ahmed Hasîb Efendi tamir ve tecdid ettirmiştir. Mimar-ı hassa ve vakıf erbabı kişiler tarafından bahsi geçen yerlere gidilerek toplam masraflar çıkarılmış ve kaydedilmiştir. (A 183 18a)

20. Çelebi Sultan Mehmed'in bina ve ihya ettikleri cami, türbe, dersane, şadırvan üzerleri ve minarenin külâhı kurşunları, kubbe etekleri vb. üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen bakım ve tamirleri Feyzîzâde Şerif Ahmed Efendi'ye bırakılarak yaptırılmıştır. Tamiri yapılan yerler mimar-ı hassa hulefâsından es-Seyyid Molla Mahmud ile kurşuncıyan diğer vakıf sahibi kimselerle birlikte vakfın eşrafı, mürtezika ve vakfın hademesinin hazır bulunmasıyla masrafları kaydedilmiştir. (B 86 74b)

21. Çelebi Sultan Mehmed'in cami, türbe ve medresesinin üzerinde bulunan kurşunlar rüzgar sebebiyle uçmuş, düşmüş ve harab olmuştur. Ardından yağmur ile birlikte tamir olunmaları zorunlu hale gelmiştir. Harap olan kurşunların kaldırılması ve yerlerine yenilerin konulması için mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve diğer vakıf sahibi kişilerle yerinde tespit edilerek masraflar kaydedilmiştir. (B 322 29b)

22. Bursa Oruç Bey mahallesinde bulunan cami büyük yangında hasar görmüş ve tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı el-Hâc Aziz Ahmed Paşa'nın emriyle mütevellî Ahmed Bey ve Mehmed Seyfullah Bey ve kaimmakam Mehmed Ağa tarafından gerekli tamir ve tecdid işlemleri yaptırılmıştır. Onarımın ardından mimar-ı hassa ve bilirkişilerce gidilerek camiye yapılan masrafların kaydı tutulmuştur. (A 183 22b)

23. Bursa Oruç Bey mahallesinde bulunan ve büyük yangında zarar gördüğü için tamir ve tecdidi daha önce yapılan caminin tamir masrafları usulüne uygun biçimde belirlenerek kaydı yapılmıştır. Hesap edilen üç bin yüz yirmi dört kuruştan mültezim

elindeki bin kuruş düşürülmüştür. Geriye kalan iki bin yüz yirmi dört kuruş için verilen ilam suretidir. (A 183 21a)

24. Bursa Oruç Bey mahallesinde bulunan ve büyük yangında hasar alan ahşap caminin yeniden bina ve inşası mütevellileri Ahmed Bey ve Mehmed Seyfullah Bey ile Müminzâde Seyyid Hafız Mehmed Emîn Efendi tarafından gerçekleştirilmiş ve masraflar toplu bir şekilde kaydedilmiştir. Ancak vakfın nazırı tarafından gelen bir mektupta yeniden masrafların tespiti hususunda bir emir olduğu için yeniden camiye gidilerek masraflar kaydedilmiştir. (A 183 49b)

25. Merhum Çelebi Sultan Mehmed Han vakıflarından Kurşunlu Camii, medrese, imaret ve diğer yapıların tamiratları ile ilgili olarak Ahmed Aziz Paşa ile belde mimarı ve vakıf sahibi kişilerce bahsi geçen yapılar kontrol edilerek toplam masrafın kaydedildiği belgedir. (A 183 23a)

26. Merhum II. Orhan hazretlerinin Bursa'da bulunan türbe, cami, medrese ve imaretinin tamir olunması için gerekli prosedüre uygun olarak Ahmed Aziz Paşa, belde mimarı ve vakıf sahibi kimseler ile birlikte tamir masraflarının adı geçen yapılar tek tek incelenerek kaydedildiği belgedir. (A 183 25b)

27. Merhum Sultan II. Murad'ın Bursa'da bina ve ihya buyurduğu cami, türbe, medrese ve imaretin şiddetle tamire muhtaç olduğu bildirilerek, Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı tarafından yapılar ziyaret edilerek harcanacak miktar tespit edilmiştir. Durum bildirildikten sonra Haremeyn-i Şerifeyn tarafından gerekli tamiratın mütevelliler yediyle yapılması için verilen suret belgesidir. (A 183 24a)

28. Merhum Emir Sultan Hazretlerinin imaretinin kazayla çıkan yangında fırın ve kileri ile bazı yerlerinin tavanları yanmıştır. Mutfak kısmı ve çatıdaki kiremitlerinin de tamir ihtiyaçları tespit edilmiştir. Tamir ve tecdid yapıldıktan sonra yeniden “keşf” için üzerine varıldığında “keşf-i evvel”i üzere gerekli onarımın yapıldığı ancak bazı malzemenin fiyatındaki artışla tahmin edilen rakamın üstünde bir masraf çıktığı görülmektedir. Bunun üzerine gerekli miktarın da tespiti yapılarak kaydedilmiştir. (B 336 62a)

29. Bursa Hamza Bey mahallesinde bulunan caminin zamanla kubbelerinin kurşunları ve bazı mahalleri harap olmuş ve tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Bu durum uzun zamandır devam ettiği için camide namaz kılmak mümkün olmamaktadır. Caminin

ön tarafında, mahalledeki evlere akan suyun da mecrası harap olduğundan mahalle sakinleri tamir ettirilmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine caminin ve su yolunun tamiri için gerekli işlemler ve çıkacak masraf tahminen tespit edilerek kaydedilmiştir. (B 334 16b)

30. Merhum hayırsever Hamza Bey'in Bursa'da bina ve ihya buyurduğu caminin üzerindeki kurşunları, iç sıvası ve bazı mahalleri zamanla harap olmuş ve tamire muhtaç bir duruma gelmiştir. Vakfın mütevellisi ve müşterekleri tarafından müderrisinden olan Mehmed Emîn Efendi caminin tamiri için görevlendirilmiş ve gerekli tamir işlemleri tamamlanmıştır. Bunun üzerine mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve diğer vakıf ehli kimseler ile cami ziyaret edilerek tamir masrafları tespit edilerek kayıtlara geçirilmiştir. (B 86 55b)

31. Bursa Veled-i Halvâyi Mahallesi sakinlerinden bir kısmı mahkemeye gelerek mahallelerindeki Şehzade Süleyman Paşa camisinin zamanla kullanılamayacak derecede harap olduğunu, etrafındaki kubbelerin ikisinin tamamen yıkıldığını, cami içinde ibadetin artık mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine mimar-ı hassa ve diğer ehil kimselerle camiye gidilerek vaziyeti ve yapılacak tamirin masrafları tespit edilerek tamiri için gerekli izin talep edilmiştir. (B 334 39a)

32. Şerefüddin Paşa Mahallesinde bulunan caminin zamanla harap olması üzerine yapılan keşfte tamire şiddetle ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Caminin kubbe sıvaları, pencere ve çerçeveleri, kapısı, etraf duvarları ve diğer bazı mahallerinde yapılacak tamir için gerekli harcamalar çalışanların ücretleriyle birlikte tahminen tespit edilerek kaydedilmiştir. (B 334 45b)

33. Şerâfeddin Paşa adlı hayırseverin Bursa Okçuyân Çarşısında bine eylediği cami tamire muhtaç olduğu için mahalle sakinleri, vakfın mürtezikası ile diğer cemaat caminin onarılmasını talep etmişlerdir. Mütevelli es-Seyyid Mehmed Tahir Ağa tarafından tamamlanan onarım sonucunda mimar-ı hassa kurşuncıyan ve diğer ehil kimseler ile cami ziyaret edilerek tamir masrafları tespit edilmiştir. (B 328 32a)

34. Bursa Pınarbaşı Mahallesinde bulunan Nakşibendi Zaviyesi zamanla harap olmuştur. Zaviyedârı Buhârî eş-Şeyh el-Hâc Mehmed Niyazî zaviyenin tamiri için uygun vakfın olmadığını belirterek Hudâvendigâr Gazî vakfının gelirlerinden adı geçen zaviyenin tamir masraflarının karşılanması için gerekli iznin verilmesini talep etmiştir. Bunun

üzerine masrafların tahminen tespiti için zaviye ziyaret edilerek gerekli detaylar kaydedilmiştir. (B 334 54b)

35. Merhum Orhan Gazî Hazretlerinin türbesi üzerinde bulunan kurşunlar ve eteklerindeki kiremitler şiddetli rüzgar sebebiyle harap olmuş ve yağmur yağınca türbe üzerindeki örtüler de zarar görmüştür. Bunun üzerine mürtezika, vakfın hademesi ve mahalle sakinleri vaziyeti bildirerek gerekli tamirin yapılmasını talep etmişlerdir. Türbe üzerine varılarak gerekli malzeme ve harcanacak miktar tespit edilmiştir. (B 322 35b)

36. Merhum Lala Şahin Paşa adlı hayırseverin Bursa'da inşa ettirdiği kârgîr medrese zamanla tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Vakfın mütevellisi Mehmed Bey medresenin gerekli onarımının yapılması için talepte bulunmuştur. Mimar-ı hassa ve diğer vakıf ehli kişiler tarafından medreseye gidilerek tamir için gerekli bilgilerin kaydı alınmıştır. (B 322 49b)

37. Lala Şahin Paşa keşf-i sâni defteridir. Daha önce medresenin tamire muhtaç olduğu bildirildiğinden çıkan emir gereği mütevellisi Mehmed Bey tarafından gerekli işlemler gerçekleştirilerek usule uygun biçimde tamiri yaptırılmıştır. Mimar-ı hassa ve vakıf ehli kimseler tarafından ziyaret edilerek vakfın son hali kayıtlara geçilmiştir. (B 328 52b)

38. Sultan Mehmed Han'ın annesinin Hatuniye demekle bilinen türbesi tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Türbe müteveli Hâtîbzâde es-Seyyid İsmail Nurî Efendi tarafından gereği gibi tamir ettirilmiştir. Bunun üzerine mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve vakıf ehli kimselerce üzerine varılıp tamir masrafları tek tek tespit edilerek kaydedilmiştir. (B 328 30b)

39. Merhum Hadîce Hatun'un Bursa'da Bedreddin Camii demekle bilinen camisi tamire muhtaç bir durumdadır. Vakfın mütevellisi el-Hac Mehmed Edhem Efendi tarafından caminin gerekli tamiri yaptırılmıştır. Tamiratın tamamlanması üzerine mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve vakıf ehli kimselerce camiye gidilerek tamir masrafları kaydedilmiştir. (B 328 55b)

40. Merhum Bali Bey isimli hayırseverin Yenişehir-i Bursa kasabasında yaptırmış olduğu ahşap cami zamanla tamire muhtaç bir hale gelmiştir. Vakfın mütevellilerinden Numan Paşazâde Ömer Bey camiye kendi malından tamir ettirmiştir. Bunun üzerine

mimar-ı hassa ve vakıf ehli kimselerce üzerine varılarak camiye harcanan miktar tespit edilmiştir. (B 328 57b)

41. Merhum Yıldırım Bayezid Han'ın Bursa'da bina ettiği cami, türbe, medrese ve imaretin üzerlerindeki kurşun ve kiremitler, iç kesimlerin sıvası ve bazı mahallerde oluşan hasarlar nedeniyle yapılar tamire ihtiyaç duymaktadır. Bunun üzerine gerekli görülen tamirat yaptırılarak yapılar tek tek ziyaret edilmiş ve tamir masrafları tespit edilmiştir. (B 86 35a)

42. Yeşil İmaret ismiyle bilinen Çelebi Sultan Mehmed Han'ın yaptırmış olduğu cami, türbe ve dershanenin üzerlerinde bulunan kurşunlar zamanla harap olmuş ve şiddetli rüzgarın etkisiyle çoğu düşmüştür. Camide namaz eda edilemeyecek seviyeye gelen harabiyet sonucu durum mahkemeye bildirilmiştir. Mimar-ı hassa, kurşuncıyan ve vakıf ehli kimseler ile imarete keşfe gidilmiş, gerekli tamir masrafları tahminen kaydedilmiştir. (B 86 47b)

43. Merhum el-Hâc İvaz Paşa'nın Bursa Tavuk Pazarı'nda inşa ettirdiği cami ve medresenin bazı kısımlarının tamire ihtiyacı vardır. Bunun üzerine mütevellisi es-Seyyid el-Hâc Hüseyin Efendi tarafından gerekli onarım yaptırılmıştır. Mimar-ı hassa ve diğer vakıf erbabı kimselerce cami ziyaret edilerek yapılan masraflar tespit edilmiştir. (B 86 64b)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TAMİR BELGELERİNİN TRANSKRİPSİYONU

AHMED PAŞA-YI VELÎ'NİN CAMİİ

Husûs-ı âtiyü'l-beyânın mahalline bi'l-mu'âyene ketb u tahrîriyçün bi'l-iltimâs savb-ı şer'î enverden me'zûnen irsâl olunan küttâb-ı bâbdan Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi mahruse-i Bursa'da mi'mâr-ı hâssa kaim-makâmı el-Hâc Mehmed Haşim Ağa ve sâir ebniye ve sukûf ahvâline vukûf-ı tâmları olan bî-garaz müslimîn ile nezâret-i hazret-i veliyyu'n-ni'amîde âsûde evkâfdan Molla Fenârî -'aleyhi rahmetihi'l-Bârî vakfi mülhakâtından merhûm Ahmed Paşa-yı Velî'nin mahruse-i mezbûra binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi'-i şerîfe varub zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmî müslimîn huzûrlarında 'akd-i meclis-i şer'î 'âlî eyledikde mârru'l-beyân vakf-ı muşârun-ileyhin evlâdiyet ve meşrûtiyet üzre bâ-berât-ı 'âlişân mütevellîsi olan işbu bâ'isü'l-vesîka-i şerîfe Nefîse Hânım ibnete Sâlih Efendi'nin zevci ve tarafından umûr-ı vakfi idâre ve ru'yete vekîl-i müseccel-i şer'îsi olan Reşîd Hüseyin Efendi ibn es-Seyyid 'Alî Efendi meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda bi'l-vekâle takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'ani'l-merâm idüb vâkıf-ı muşârun-ileyh kendüye mahalle ittihâzıyla ahşâbdan binâ ve ihyâ buyurdıkları işbu mu'âyene ve müşâhede olunan câmi'-i şerîf-i mezkûr mahrûse-i mezbûrede bundan akdem bi-kazâillâh-i te'âlâ vukû' bulan harîk-i kebîrde külliye muhterik olmağla taraf-ı vakıfdan müceddeden binâ ve inşâ berât ihtiyâc ile muhtâc olduğu zâhir ve âşikâr ve binâ ve inşâsına galle-i vakf-ı muşârun-ileyhde bir vecihle müsâ'ade-i külliye olmadığı bedîdâr olmağın zikr olunan câmi'-i şerîfin galle-i vakf-ı muşârun-ileyh bi-şartı'r-rücû' bâ-defter-i müfredât müceddeden binâ ve inşâsına mübâderet eylediğim mahallere sarf olunan mebâliğ ile eyyâm-ı şitâyâ tesâdüf ile binâ ve inşâsına dest-res olamayub bu def'a mübâşeret edeceğim mahallerin müceddeden binâ ve inşâsına iktizâ idecek masrûfâtım ma'rifet-i şer' ve mi'mâr-ı merkûm ve sâir erbâb-ı vukûf ma'rifetleriyle tahmîn-i sahîh ile ba'de't-tahmîn izni hâvî yedime bir kıt'a hucet-i şer'iyye i'tâ olunmak bi'l-vekâle matlûbumdur didikde mi'mâr-ı merkûm ile sâir erbâb-ı vukûf câmi'-i şerîf-i mezkûrun evvelâ müceddeden binâ olunan mahallerine im'ânen nazar eylediklerinde derûn-ı câmi'-i şerîf sakfına iktizâ idüb sarf olunan ecnâs-ı kereste ve envâ'-ı mismâr ve cevânib-i erba'ası dîvârları üzerine mebsût kiremid ve ücret-i neccâriye ve rençberiyeye ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle bin yüz

on üç guruş ve vakf-ı muşârun-ileyh müstegallâtından Çelebi Sultân Mehmed Hân mahallesinde vâki' Beledîciler odalarında ta'mîre muhtâc olan bir bâb kapıcı odası ile zikr olunan odalar kapusu ve iki 'aded kenef sakflarına sarf olunan ecnâs-ı kereste ve mismâr ve ücret-i neccâriye ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle yüz guruş ve binâ ve inşâ olunan mahallerin tekâmîli kırk gün olub üzerine nâzır ta'yîn olunan kimesneye beher yevm altmışar pâreden kırk günde virilen altmış guruş ücret-i nezâret ki cem'an bin iki yüz yetmiş üç guruş ve bu def'a müceddeden binâ ve inşâsına mübâşeret ideceği câmi'-i şerîf-i mezkûrun tavanına iktizâ idecek tavan tahtası ve mismâr ve ücret-i neccâriye ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle yüz altmış guruş ve câmi'-i şerîf-i mezkûra muktezî mahfel ve trabzanları mesârifi ve ücret-i neccâriyesiyle yüz otuz guruş ve câmi'-i şerîf-i mezkûra ziyâ için küşâd olunan dokuz 'aded pencere camları ve çârçûbeleri üzerlerine kezalik havale camları ve muhâfaza için demir telleri ve ücret-i neccâriye ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle yüz altmış guruş ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun iki 'aded sofaları sakflarına ve sofalar pîşgâhına kapusu üzerine vaz' olunacak saçaklara ve üç 'aded kapularına sarf olunacak ecnâs-ı kereste ve envâ'-ı mismâr ve üzerlerine bast olunacak kiremid ve ücret-i neccâriye ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle sekiz yüz otuz guruş ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun 'arsasını tathîr için virilecek ücret-i ırgâdiye yüz guruş ve minâresi şerîfesinden külâhına varınca külliye hedm olub müceddeden ta'mîr ve inşâsına iktizâ idecek tuğla ve kireç ve horasan ve külâhına iki yüz ve kubbe kurşun ve mermer taşları ücret-i neccâriye taşçıya ve kurşuncuya ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle altı yüz yirmi guruş ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun derûnu ve bîrûnu dîvârları sıvasına iktizâ idecek kireç ve keten çöpü ve ücret-i sıvacı ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle iki yüz elli guruş ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun tavanlarıyla kubbe mahfel ve trabzan ve sâir mahalleri boyası ücret-i nakkâşiye ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle yüz on guruş ve canib-i şer'den keşfine ta'yîn olunan kâtib-i mezbûr ile sâir çukadâr şer'a ve ber-mu'tâd işbu huccet-i şer'iyyesi ve mi'mâr ve halîfesi ücretleri otuz guruş ki cem'an iki bin üç yüz doksan guruş ki min haysül'l-mecmû' üç bin altı yüz altmış üç guruş ile ancak husûle gelir noksân mesârif ile binâ ve inşâsı bir vecihle mümkün değildir deyu her biri bi'l-ittifâk ve'l-ittihâd tahmîn-i sahîh ile ba'de't-tahmîn ve'l-ihbâr galle-i vakf-ı muşârun-ileyhe bi-şartı'r-rücû' ta'mîr ve inşâsına müvekkilem mütevellîye-i mezbûreye izâfetle vekîl mezbûr es-Seyyid Hüseyin Efendi'ye izin verdiğini Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde ketb u terkîm ve me'an ba's olunan ümenâ şer'le meclis-i şer'-i kavîme

gelüb her biri ‘alâ vukû‘ihi inhâ ve tefhîm etmeğın mâ hüve’lvâki‘ bi‘t-taleb ketb olundu. Fi’l-yevmi’s-sânî ve’l-‘ıŝrîne min Zilhicce-i eŝ-Şerîfe li-seneti seb‘a ‘aşera mieteyn ve elf.

Şuhûdu’l-hâl:

(...) es-Seyyid Osman

Ağaçlı kethüdâsı es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa

(...)

Nebî oğlu Mustafâ

‘Alî Beşe

Kasab Mehmed

Sâlih Beşe

İmamzâde Ahmed Efendi

Baytar Mehmed

Muhzır Hâcî Şerîf(15 Nisan 1803)²⁴⁸

HİSAR CAMİİ

Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki

Bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ber-vech-i te’yîd bâ-berât-ı ‘âlişân mütevellîsi olduğum mahruse-i Bursa ve gayrîde vâki‘ hazret-i Hudâvendigâr -‘aleyh rahmetü’l-Bârî-evkâfının tevliyeti kaim-makâmılığına işbu bin iki yüz on yedi senesi Martı ibtidâsından on dokuz senesi Şubatı nihâyetine değın üç sene-i kâmil iltizâmına tâlib ve râzî olan kıdvetü’l-emâcid ve’l-akrân ‘izzetlü Süleymân Ağa zîdehû ve mecduhû hazretlerine tarafımızdan ber-vech-i kat‘î ihâle ve ilzâm olunub anlar dahi der-‘uhde ve kabûl itmeleriyle bedel-i iltizâmı olan meblağdan yedi senesi mâlını ber-vech-i peŝîn tamâmen edâ ve teslîm eyleyüb bâkî seneteyn-i mezkûrenin bedel-i iltizâmalarını Vâlîde Hân’ında sâkin sarrâfları Hoca Artın’in tarafımıza virdiği deyn temessükü mücebince vakt ü zamânıyla tarafımıza edâ ve teslîm ve temessüküne zahriye olunmak ŝartından mâ‘adâ bi-kazâ’llâh-i te‘âlâ

²⁴⁸ BSS, B 80/281 65b.

Bursa ihrâk-ı kebîrinde muhterik olan vâkıf-ı muşârun-ileyhin hayrât u hasenâtından Hisâr câmi'-i şerîfi demekle ma'rûf derûn-ı kal'ada kâin câmi'-i şerîfi dahi kendi mâlından ve yedinden i'mâra ve harabe-müşrîf olan kurşun ve sâir mahallerin tecdîde muhtâc olanını tecdîd ve ta'mîr lâzım geleni ta'mîr ile ma'bed-i mezbûru kemâ fi's-sâbık ibnâ-i derûn u bîrûnunu tecdîd ve ta'mîr ile ihyâ eyleyüb cânib-i vakfdan ve tarafımızdan bir akçe ve bir habbe iddi'â eylememek üzere mukâvele olduğuna binâen üç sene-i kâmile min külli'l-vücûh zabt eyleyüb vakf-ı mezbûrun ber-vech-i mu'tâd 'imâret-i 'âmirelerinde tabh olan aş ve fodula ve sâiri tamâm-ı tabh itdirüb beher yevm mahallerine tevzî' ve vezâifân-ı mürtezika ve cerâyâ vezâif-i du'agûyân ve cemî' mesârifât-ı vakfi tamâmen edâ ve vezâif du'agûyândan olub Âsitâne'de mukîm olan vezâifine virilmek üzere yalnız üç yüz doksan beşer guruş beher sene Şubat tamâmında sarrâflarından ahz olunmak üzere işbu şurûtlar ile üç sene-i kâmile zabt u rabt itmek vechiyle yedlerine işbu memhûr ve ma'mûlun-bihâ zabt temessükü i'tâ olundu. Gerekdir ki işbu sene-i selâse-i mezkûrda vakf-ı mezbûrdan kurâlarından ve sâir mahallerinden hâsıl olan a'sâr-ı şer'iyye ve rusûmât-ı 'örfiyye ve bâd-ı hevâ beytü'l-mâl tapu-yı zemîn ve yeve kaçgun ve 'öşr-i bâgât ve 'öşr-i hatab ve cinâyât ve mahlûlât-ı cihât ve sâir hurdâyî ve küllî her ne ki 'alâ hâlihi(?) olur ise öteden beru ne minvâl üzere zabt u rabt oluna geldiyse Ağa mûmâ-ileyh dahi şurûtuyla serbestiyet üzere zabt u rabt eyleyüb mukaddem ve muahhar temessük zuhûr ider ise 'amel ve i'tibâr olunmayub tarafımızdan ve taraf-ı âhardan ferd mumâna'at eyleyeler.

Mustafâ Dervîş mütevellî- vakf-ı mezbûr(1802/1803)²⁴⁹

UMUR BEY CAMİİ

1. Mahrûse-i Bursa'da vâki' Umûr Bey hazretlerinin binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi'-i şerîfleri havlîsinde kâin şâdirvândan cereyân iden Umûr Bey suyu demekle 'arîf suyun şâdirvân-ı mezkûr tahtında vâki' maksemden saçak ifrâz olunub İshak Şâh ve Hacı Baba ve Veled-i Harrât mahallelerine cereyân iden mâ-i lezîzin mecrâsına bast olunan kanavât mürûr-ı ezmine ile harâb olub müceddeden ta'mîr ve termîme eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olduğunu mâ-i mezkûrun ashâb-ı şefesi huzûr-ı şer'a inhâ ve mecrâ-yı mezkûr ma'rifet-i şer' ve su nâzırı ma'rifetiyle ba'de'l-müşâhede müceddeden bast olunan kanavât

²⁴⁹ BSS, B 80/281 84a.

ve iktizâ idecek masrûfâtı ma‘rifet-i şer‘le tahmîn ve ber-mu‘tâd ashâb-ı şefeye tevzî‘ ve taksîm olunmasını istid‘a itmeleriyle mahrûse-i mezbûrede mi‘mâr-ı hâssa kâim-makâm ve su nâzırı Mevlânâ es-Seyyid ‘Abdulhamîd Ağa ve çeşmeciler kethüdâsı es-Seyyid İsmâ‘îl Çelebi ile me‘ân cânib-i şer‘den ba‘ s u tesyîr olunan küttâb-ı bâbdan Mevlânâ es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi’nin mârru’l-beyân şâdurvân-ı mezbûrdan Veled-i Harrât mescidi müezzini vakıfdan menzile varınca bennâ zirâ‘ıyla müşâhede eylediklerinde bin dokuz yüz yirmi dört zirâ‘a bâliğ oldukdan sonra menzil-i mezkûrdan aşağı altı ‘aded zikirleri âtî hâbiyeleri imdâdiye olarak nısf-ı mesârif virmeğe ashâbı râzî olmağın beher zirâ‘ına harcı Kuşaklı ta‘bîr olunur üçer künkden iktizâ idecek beş bin yedi yüz yetmiş iki künkün beher dânesi lök ve revgan ve üstâdiye ve ırgâdiyesiyle kırkar akçeden bin dokuz yüz yirmi dört guruş ile keşfiyye ve mi‘mâriye ve ücret-i nâzır ve tahsîldâriye ve ta‘mîr-i kaldırım ve ta‘mîr-i sâire-i lâzimesiyle yüz elli guruş ki cem‘an iki bin yetmiş dört guruş zikr-i âtî ashâb-ı şefe beynlerinde mu‘tâd-ı belde üzre beher hâbiyelerine tevzî‘ ve taksîm eyledikleri mesârif-i mezkûr defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Fî 13 Safer (1)220.(13 Mayıs 1805)²⁵⁰(Bkz. Belge 1)

2. Umûr Bey Câmî‘i ta‘mîri defteri

Bâbu’s-Sa‘âdeti’s-Seniyye ağası nezâretlerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa ve gayrîde vâki‘ merhûm Umûr Bey ve ‘Alî Bey ve Mahmûd Bey ibnâ-i Timurtaş Paşa nâm sâhibu’l-hayrın mahrûse-i mezbûrede Umûr Bey mahallesinde binâ ve ihyâ eylediği câmî‘-i şerîfleri eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olmağla bundan akdem lede’l-mu‘âyene ve’l-keşf vakf-ı muşârun-ileyhin bi’l-meşrûta mütevellîleri Ahmed Bey ve Mehmed Seyfu’llâh Bey taraflarından ta‘mîr ve termîmine me‘mûr kılınan hâlâ vakf-ı mezbûrun mültezimi olan Hasakî Halîl Ağa ma‘rifetiyle câmî‘-i şerîf-i mezkûrun muhtâc-ı ta‘mîr olan mahalleri tecdîd ve ta‘mîr ve tekmîl olmağla kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile câmî‘-i şerîf-i mezkûra varılıb yegân yegân keşf u mu‘âyene birle ketb u tahrîr olunan mesârifî defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fi’l-yevmi’l-hâmis ‘aşera min Zilhicceti’s-Şerîfe li-seneti isnâ ve selâsîn ve mieteyni ve elf.

Derûn-ı câmî‘-i şerîf ve sofası dîvârlarında rahnedâr olan mahalleri sıvasına ve badanasına kireç yük 20 fî 3 horasan yük 15 fî pâre 50 keten çöpü kıyye 30 fî 20 93,75 guruş.

²⁵⁰ BSS, B 99/307 6a.

Kurşun altına döşeme için Kayacık ağacı 20 mahall-i mezkûra ikisi bir ‘araba meşe ağacı ‘aded 6, 95 guruş.

Mahall-i mezkûra döşeme tahtası ‘aded 180 fi pâre 21, 90 guruş.

Kurşun etrâfına pervâz için meşe ağacı 24 fi pâre 25 def’a meşe yarma ağacı ‘aded 20 fi pâre 40, 35 guruş.

Câmi‘-i şerîf sofası sakfına kiremid ‘aded 800 fi pâre 1, 20 guruş.

Zikr olunan mahallere ecnâs-ı mismâr kıyye 37 guruş.

Zikr olunan usta yevmiyesi ‘aded 40 fi 3 rençber yevmiyesi ‘aded 20 fi 2, 160 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîf ve sofa ve mahall-i sâiresine badana mesârifi 110 guruş.

Minâre külâhı ve badana ve mahall-i sâire mesârifi 50 guruş.

Kurşun altına sarı toprak yük 20 ve saman yük 4, 28 guruş.

Havlî dîvârları ta‘mîrâtı ve kiremid mesârifi 25 guruş.

Nakkâş furça ve boya ve alçı mesârifi 25 guruş.

Câmi‘-i şerîf üzerine müceddeden kâl u bast olunan kurşun kıyye 3.344 beher kıyyesi dörder pâreden kâliye ve bastıyye mesârifi 334 guruş.

Müceddeden iştirâ ve câmi‘-i şerîfe bast olunan kurşun noksânı kıyye 112 fi pâre 60, 168 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 8, 20 guruş.

Tâbûtluk ta‘mîri ve kilid-i peyke ve levâzım-ı sâiresi 35 guruş.

Kurşun ve kereste ve levâzımât-ı sâire hammâliye ve nakliyesi 80 guruş.

Urgan ve kalbur ve kûfe ve kürek ve levâzım-ı sâire mesârifi 25 guruş.

Câmi‘-i şerîf civârından kabristân ve dîvârı ve kiremidleri ta‘mîri 35 guruş.

Vakf-ı muşârun-ileyhden Timurtaş câmi‘-i minâresine badana mesârifi 40 guruş.

Esnâ-i ta‘mîrde kalfalar ta‘âmiyesi ve mesârif-i müteferrika-i lâzıme 15 guruş.

Harc-ı defter ve ücret-i keşşâf ve hademe ve yevm-i keşfde mesârif-i lâzıme 75 guruş.

Ücret-i mi‘mâr ve halîfe ve kurşuncıyân 18 guruş.

Yekûn 1.613 guruş.

Ber-vech-i bâlâ zikr olunan mahallerin ta‘mîr ve termîmleri meblağ-ı mezbûr yalnız bin altı yüz on üç guruş mesârif ile ancak husûl-pezîr olduğu mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve hâzırûn erbâb-ı vukûfdan her biri ihbâr eyledikleri işbu mahalle şerh virildi.(26 Ekim 1817)²⁵¹(Bkz.Belge 3)

3. Umûr Bey câmi‘-i şerîfi ve mekteb ve ‘imâret tekmîlleri keşf defteri

Bâbu’s-Sa‘âdeti’ş-Şerîfe ağası nezâretlerinde olan evkâfdan merhûm Umûr Bey ibn Timurtaş nâm sâhibu’l-hayrın mahrûse-i Bursa’da Timurtaş Paşa mahallesinde binâ ve ihyâ eylediği kârgîr câmi‘-i şerîfleri ve civârında kâin mekteb ve ‘imâretleri muhtâc-ı ta‘mîr olmağla ahâlî-i mahalle taleb ve iltimâs ve vakf-ı muşârun-ileyhin bi’l-meşrûta mütevellîsi ve müşterekleri tarafından bâ-berât-ı ‘âlî kalfası olan Mehmed Sa‘îd Bey Efendi ma‘rifetiyle bi-şartı’r-rücû‘ ta‘mîr ve termîm ve hitâma resîde olmağın cânib-i şer‘de kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ile lede’l-mu‘ayene ve’l-keşf ve tahrîr olunan mesârifî defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurre fi’l-yevmi’t-tâsi‘ min Recebi’l-ferd li-seneti erba‘în ve mieteyn ve elf.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfe çârçûbe fi 8, çârçûbelere cam ‘aded 3 fi pâre 25, 42,75 guruş.

Câmi‘ derûnunda havâle camı me‘a tel 26 guruş.

Câmi‘-i şerîf havlîsi etrâfına müceddeden drabzon ve kapular ta‘mîrâtı 100 guruş.

Havlî-i mezkûrun dîger mahallinde vâki‘ drabzon ta‘mîrâtı 20 guruş.

Câmi‘-i şerîf-i mezkûrun dîvârlarına derz için kireç yük 8 fi pâre 100, horasan yük 8 fi pâre 60, keten çöpü kıyye 10 fi pâre 20, 37 guruş.

Dîvâr-ı mezkûrların derzine usta yevmiyesi ‘aded 20 fi 3,5 rençber yevmiyesi ‘aded 6 fi 2, 77 guruş.

²⁵¹ BSS, B 322/568 13b.

Minâre ve şâdurvân etrâfı ve memşâlar ta‘mîrâtına 65 guruş.

Mekteb derûnuna döşeme tahtası ‘aded 24 ve mismâr ve üstâdiye ve levâzım-ı sâire 60 guruş.

Mekteb-i mezkûre çârçûbe tecdîdleri ve toplu (...) cam ‘aded 18 ve levâzım-ı sâire me‘a sıva 10 guruş.

‘Îmâret sakfına dâne ağacı ‘aded 10 fi pâre 10 bedure tahtası ‘aded 100 fi pâre 1 kavak ağacı 17 fi 10 , 48,5 guruş.

Sakf-ı mezkûra meşe ve bâl ağacı Kayapa ağacı (...)17 guruş.

Sakf-ı mezkûr kiremid ‘aded 2000 fi 5 me‘a hammâliye 100 guruş.

‘Îmâret-i mezkûra müceddeden kapu 2 ve dolab ta‘mîrâtı ve tavan ta‘mîri mesârif 25 guruş.

Zikr olunan mahallere mismâr-ı döşeme kıyye 10 fi 61 bedure mismârı ‘aded 2.000 fi , 32 guruş.

‘Îmâret-i mezkûre kireç yük 20 horasan yük 4 fi 60 keten çöpü kıyye 10,5 fi 100, 10,5 guruş.

‘Îmâret-i mezkûre usta gündeliği ‘aded 20 fi pâre 3,5, rençber gündeliği ‘aded 6 fi 2, hammâliye ve kireç 97 guruş.

Kapulara cedîd kilid ve ta‘mîr mesârif 10 guruş.

Câmi‘-i şerîf ve ‘îmâret ve mekteb tathîri ve urgan ve kürek ve kalbur mesârif 50 guruş.

Ücret-i mu‘temed ve ta‘mîrât-ı mezbûre 40 guruş.

Harc-ı defter ve ücret-i kâşif ve hulefâ-i mi‘mâr ve tahmîn olunan mesârif-i müteferrika 57,5 guruş.

Yekûn 955,25 guruş.

Vech-i meşrûh üzre zikr olunan mahallerin tecdîd ve ta‘mîrleri mesârif ı olan meblağ-ı mezbûr dokuz yüz elli beş guruş on pâre ile ancak husûl-pezîr olduğunu kâim-

makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf mahallinde bi’l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi.(27 Şubat 1825)²⁵²(Bkz. Belge 2)

4. Umûr Bey Câmî‘-i Şerîfinin tahmîn keşfi

Bâbu’s Sa‘âdeti’s-Seniyye ağası nezâretlerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa’da vâki‘ merhûm Umûr Bey ve ‘Alî Bey ve Mehmed Bey ibnâ-i Timurtaş Paşa nâm sâhibu’l-hayrın mahrûse-i mezbûrede Umûr Bey Mahallesinde binâ ve ihyâ eylediği câmî‘-i şerîf ve türbe-i celîleleri müddet-i vefîreden beru ta‘mîr ve termîm olunmadığından eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olmakdan nâşî ahâlî-i mahalle ve mürtezika-i vakf inhâ ve ihbâr ve olvecihle ta‘mîr ve termîmi iltimâs itmeleriyle bâ-ma‘rifet-i şer‘ mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb câmî‘-i şerîf ve türbe-i celîlenin muhtâc-ı ta‘mîr olan mahalleri yegân yegân lede’l-mu‘âyene ve’l-keşf ketb u tahrîr ve tahmîn olunan mesârifî defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fi’l-yevmi’t-tâsi‘ min Cemâziye’l-evvel li-seneti ihdâ ve erba‘îne ve mieteyni ve elf.

Câmî‘-i şerîf derûnunda 7 ‘aded pencerele çârçûbe ve ve yerine cam tecdîdi beheri yedişer guruşdan 49 guruş.

Câmî‘-i şerîf derûnunda iki ‘aded kubbeler ve sofası ve ba‘z-ı rahnedâr olan mahallerin sıvalarına kireç ve horasan ve iskele ve levâzım-ı sâiresiyle 50 guruş.

Câmî‘-i şerîf kubbeleri eteklerine ve ba‘z-ı rahnedâr olan mahallerine dördü bir yük meşe ağacı ‘aded 50 fi 40, 50 guruş.

Mahall-i mezkûrlara iktizâ iden ufak Kayapa ağacı ‘aded 10 fi 2, 200 guruş.

Mahall-i mezkûrlara muktezî olan döşeme tahtası ‘aded 120 fi pâre 50, 150 guruş.

Mahall-i mezkûrlar için iktizâ iden döşeme mismârı kıyye 40 fi pâre 110, 110 guruş.

Mahall-i mezkûrlara usta yevmiyesi ‘aded 50 fi 3,5 rençber yevmiyesi ‘aded 100 fi 2, 375 guruş.

Zikr olunan kıyye etrâfına ve havlî dîvârlarına kireç yük 15, horasan yük 15, keten çöpü kıyye 40 fi pâre 16, 76 guruş.

²⁵² BSS, B 86/288 7b.

Câmi'-i şerîf üzerinde sâkıt ve ba'zan rahnedâr olub müceddeden kâl u bast olunacak kurşun tahtası 170 beher tahtası on sekizer kıyyeden 3.060 kıyye beher kıyyesi beşer pâreden kâliye ve bastiye mesârifi 382,5 guruş.

Kurşun tahtına sarı toprak yük 50 ve saman yük fi 8, 65 guruş.

Kurşun mismârı kıyye 25 fi 3 pervâz mismârı kıyye 10 fi 3, 105 guruş.

Kurşuncıyân ta'âmiyesi ve kurşuncu rençberi ile bastda 'aded 10 fi pâre 100, 45 guruş.

Kurşun hammâliyesi ve câmi' sofasında trabzon ta'mîri ve tecdîdi mesârifi 65 guruş.

Câmi'-i şerîf sofası ve havlî kapuları ta'mîrâtı cemî'-i levâzımâtıyla 60 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsi dîvârları ta'mîrâtına usta ve rençber yevmiyesi ve sâir levâzımâtıyla 140 guruş.

Câmi'-i şerîf ve türbe-i celîle üzerlerine iktizâ iden kurşun noksânı kıyye 100 fi 2, 200 guruş.

Hammâliye-i horasan ve kireç ve mesârif-i müteferrika 30 guruş.

Yekûn 2.152,5 guruş.

Ber-vech-i bâlâ zikr olunan mahallerin ta'mîr ve termîm mesârifleri meblağ-ı mezbûr cem'ân iki bin yüz elli iki buçuk ile ancak husûl-pezîr olacağını mahallinde kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve hâzırûn erbâb-ı vukûf haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi.(20 Aralık 1825)²⁵³(Bkz. Belge 6)

5. Umûr Bey'in Câmi'-i Şerîfinin tekmîl keşfi defteri

Bâbu's-Sa'âdeti's-Seniyye ağası nezâretlerinde olan evkâfdan merhûm Umûr Bey ibn Timurtaş Paşa nâm sâhibu'l-hayrın mahrûse-i Bursa'da Umûr Bey Mahallesinde kâin câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfe üzerlerinde mebsût kurşunları ve etrâf-ı kubbe etekleri hatılları ve mahall-i sâiresi eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta'mîr olmakdan nâşî bundan akdem mürtezika ve hademe-i vakf ve bi'l-cümle cemâ'ât ve ahâlî-i mahalle taleb ve iltimâslarıyla bâ-ma'rifet-i şer' ba'de'l-keşf vakf-ı mezkûrun bi'l-meşruta bâ-berât-ı 'âlîşân mütevellîsinden Mehmed Sa'îd Bey ma'rifetiyle zikr olunan mahaller bi-şartı'r-rücû'

²⁵³ BŞŞ, B 86/288 40b.

tecdîd ve ta'mîr ve hitâma resîde olmakla cânib-i şer' den bi't-taleb kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa hulefâsından es-Seyyid Molla Mahmud ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb tecdîd ve ta'mîr olunan mahaller yegân yegân mu'âyene ve keşf birle bi'l-ihbâr ketb u tahrîr olunan mesârifi defteridir ki zikrolunur. Hurrîre fî 13 Safer (12)42.

Câmi'-i şerîf ve türbe üzerlerinden müceddeden kâl u bast olunan kurşun tahta 163 beher tahtası on sekizer kıyyeden 2.916 beher kıyyesi sekizer pâreden kâliye mesârifi 583 guruş.

Zikr olunan câmi' ve türbe üzerlerinden ta'mîr olunan kurşun tahtası 'aded 100 beher tahtası yirmişer pâre kurşuncu ücreti 50 guruş.

Kezâlik câmi'-i şerîf ve türbe üzerlerinden zâyi' kurşun noksânı kıyye 400 fî 2, 800 guruş.

Kurşuncu rençberi 'aded 8 fî pâre 100 kurşuncıyân ta'âmiyesi 12, 32 guruş.

Kurşun mismârı kıyye 15 fî pâre 116 pervâz mismârı kıyye 6 fî 3, 62,75 guruş.

Cümle kurşun ve ücret-i kantar 55 guruş.

Câmi'-i şerîf kubbeleri etrâfına hatıllık Kayacık ağacı 'aded 60 fî pâre 100, 150 guruş.

Mahall-i mezkûr cam tahtası 'aded 100 fî pâre 100 dördü bir yük meşe ağacı 'aded 46 fî pâre 25, 128,75 guruş.

(...) mezkûre Kayacık ağacı 'aded 28 fî pâre 100 türbe üzerine Kayacık ağacı 'aded 8 fî pâre 100, 90 guruş.

Def'a türbe üzerine dördü bir yük meşe ağacı 'aded 16 fî 30 zikr olunan mahallere döşeme mismârı kıyye 35 fî pâre 116, 113,5 guruş.

Kubbelerin rahnedâr olan kirpi mahallerine nîm tuğlası 'aded 20 fî 3 çarşı tuğlası 'aded 100 fî pâre 1 kireç yük 15 fî pâre 100, 56 guruş.

Zikr olunan mahallere horasan yük 15 fî pâre 80 keten çöpü kıyye 40 fî pâre 16 saman yük 5 fî 6, 76 guruş.

Zikr olunan mahallere dülger yevmiyesi 'aded 25 fî 3 rençber yevmiyesi 'aded 30 fî pâre 90, 155 guruş.

Câmi‘ havlîsinde künk için kereste ecnâs 24 guruş.

Zikr olunan künk için döşeme mismârı kıyye 5 ve üstâdiye ‘aded 4 ve müceddeden drabzon mesârifi 44,5 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfe müceddeden çârçûbe ‘aded 5 fi 4 ve serçe camı ‘aded 27 fi pâre 4, 40,25 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfde rahnedâr olan kubbenin horasan ve kireç harcı ile ta‘mîri kâffe levâzımıyla 50 guruş.

Câmi‘-i şerîf sofasında müceddeden doğramakârî kapu mesârifi 20 guruş.

Etrâf dîvârlara derz için horasan ve kireç ve üzerine kiremid ve türbe dîvârı kezâlik derz için üstâdiye ve levâzım-ı sâire 100 guruş.

Müceddeden sokak kapusu cemî‘ levâzımıyla 30 guruş.

Câmi‘-i şerîf sofası önünde müceddeden drabzon mesârifi 30 guruş.

Zikr olunan mahallerde elvân-ı boya ve ücret-i nakkâş mesârifi 78 guruş.

Esnâ-i ta‘mîrde kûfe ve kürek ve kalbur ve hammâliye ve mesârif-i müteferrika-i levâzıme 50 guruş.

Yevm-i keşfde ücret-i ta‘âmiye hulefâ-i mi‘mâr ve kurşuncıyân ve müteferrika 25 guruş.

Harc-ı defter ve kalemiye ve huddâmiye ve ücret-i kâşif ve mesârif-i lâzıme 63 guruş.

Yekûn 2.906,24 guruş.

Vech-i meşrûh üzre zikr olunan mahallerin tecdîd ve ta‘mîrleri mesârifi iki bin dokuz yüz altı guruş yirmi dört pâreye bâliğ olup meblağ-ı mezbûr ile ancak husûl-pezîr olduğunu mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa hulefâsı ve kurşuncıyân ve bî-garaz hâzırûn erbâb-ı vukûf bi’l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi.(16 Eylül 1826)²⁵⁴(Bkz. Belge 8)

²⁵⁴ BŞŞ, B 86/288 73b.

ŞEHREKÜSDÜ CAMİİ VE TÜRBE

Mahrûse-i Bursa'da Şehreküsdü mahallesinde sâkin el-Hâc 'Abdî Ağa nâm kimesne meclis-i şer'î-i enverde takrîr-i kelâm idüb iftihâru'l-havas ve'l-mukarrabîn bi'l-fi'il Bâbu's-sa'âdeti's-şerîfe Ağası nezâret-i 'aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i mezbûrede vâki' merhûm Bedreddin Paşa Bey vakfından mahall-i mezbûrda kâin câmi'-i şerîf ve türbe ve tevâbi'i bundan akdem muhterik olub ahâlî-i mahalle istid'âsına binâen keşf u tahmîn olunub lâkin vech-i mezkûrda müsâ'ade olmadığından hâlâ ber-vech-i meşrûta mütevellîsi hâzır bi'l-meclis es-Seyyid Mehmed 'Ârif Ağa'ya istidâneye ve sarfa ve bi-şartı'r-rücû' ta'mîre cânib-i şerîfinden izin i'tâ olunduğuna binâen yedinde olan huccet-i şer'iyede beyân olunan mahalleri ta'mîr ve tecdîd idüb lâkin henüz tekâmil olmayub mütevellî-i mumâ-ileyhin dahi umûr-ı sâiresi olduğundan ahâlî-i mahalle ve mürtezika-i vakf muşârun-ileyh ma'rifetleriyle ve ma'rifet-i şer'le ta'mîr-i mezkûr için tarafından beni tevkîl idüb hâzır bi'l-meclis Hikmetîzâde Efendi dâmâdı es-Seyyid el-Hâc Mehmed Efendi'den onu on bir buçuk guruş hesâbından istidâne eylediği yalnız bin guruşu câmi'-i şerîf ve tevâbi'ini ta'mîr ve termîm için bana def' u teslîm ben dahi ol vecihle ahz u kabz eyledim didikde mütevellî-i merkûm Mehmed 'Ârif Ağa ve mezbûr el-Hâc Mehmed Efendi'den her biri mukırr-ı mezbûr el-Hâc 'Abdî Ağa cemî'-i kelimât-ı meşrûhasında vicâhen tasdîk ve lisânen tahkîk itmeğın mâ huve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâbi' 'aşera min şehr-i Rebî'u'l-evvel li-seneti 'ısrîne ve mieteyni ve elf.

Zuhru'l-meşâyıh Hikmetîzâde eş-Şeyh Mehmed Emîn Efendi

Fahru'l-müderrişin es-Seyyid Hâfız el-Hâc Ahmed Efendi

Hâfız Ahmed Enîs(?) Efendi

Sûfîzâde Mehmed Sa'îd Efendi

es-Seyyid 'Abdu'llâh Ağa

Haremeyn kâtibi Mustafâ Efendi

Câbi-i Haremeyn es-Seyyid Molla Mustafâ

Ve gayrihim.(15 Haziran 1805)²⁵⁵(Bkz. Belge 4)

²⁵⁵ BSS, B 76/277 14a.

EBU İSHAK KAZERÛNÎ CAMİİ VE MÛBERRAT-I SAİRE

Ebû İshak Câmî‘-i ta‘mîri mesârifi defteridir.

İftihâru‘l-havâs ve‘l-mukarrabîn mu‘temedü‘l-mülûk ve‘s-selâfîn muhtâru‘l-‘azz ve‘t-temkîn bi‘l-fi‘il Dâru‘s-Sa‘âdeti‘ş-Şerîfe ağası nezâret-i ‘aliyyelerine âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa‘da vâki‘ merhûm eş-Şeyh Ebû İshak Kazerûnî hazretlerinin mahrûse-i mezbûrede binâ ve ihyâ buyurdıkları câmî‘-i şerîf ve müberrât-ı sâiresi ta‘mîre muhtâc olmakdan nâşî vakf-ı muşârun-ileyhin hâlâ kâim-makâmı mütevellîsi Mehmed Râşid Efendi‘nin bi-şartı‘r-rücû‘ ma‘rifetiyle câmî‘-i şerîf ve müberrât-ı sâiresi ta‘mîr olunmağla masrûfu keşf ve defter olunmasını kâim-makâmı mûmâ-ileyh iltimâs eylediğine binâen kâtibimiz Sıdkızâde Mehmed Sa‘îd Efendi irsâl olunub oldahi kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb yegân yegân ru‘yet ve keşf ve tahrîr ve ihbâr olunan mesârifi defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fî‘l-yevmi‘l-hâdis ve‘l-‘ısrîn min Zilhicceti‘ş-Şerîfe li-seneti isnâ ve ‘ısrîne ve mieteyni ve elf.

Câmî‘-i şerîf derûnunda kubbelerine ve dîvârlarına horasan yük 150 beher yükü fî 2, mahall-i mezbûra kireç yük 150 beher yükü fî 2, ketan çöpü kıyye 375 fî 8, kireç ve horasan nakline hammâliye beher yükü fî 13, 585 guruş.

Alçı kıyye 2000 fî 6, mermer kireci 300, sıvacı gündeliği ‘aded 200 fî 100, rençber yevmiyesi ‘aded 400 fî 50, 1.345 guruş.

Depe camı ‘aded 10 fî 10, tel 2 fî 10, derûn-ı câmî‘-i şerîfe boya demir pencere kanadları ta‘mîrâtı 224 guruş.

Çârçûbe 4 fî 6, pencere içlerine tuğla ‘aded 48 fî 3, mihrab tarafına drabzon(?) 2 namazgâhına (...) 52,24 guruş.

Mihrâb fevkinde kemer kubbeye demir kıyye 33 ve kemer içine meşe ağacı‘aded 12 fî 6, usta yevmiyesi ‘aded 75 fî 2, 262 guruş.

Rençber yevmiyesi 40 fî 50, câmî‘-i şerîf dîvârları hendekleri tathîri ve havlı kapusu tecdîdi ve sofası kubbelerine horasan yük 50 fî 30, kireç yük 50 fî 2, keten çöpü kıyye 125 fî 8 ve nakliye 280 guruş.

Sofa kubbelerine sıvacı yevmiyesi ‘aded 50 fi 100, rençber yevmiyesi ‘aded 50 fi 50, şadurvan sakfi tecdîdi ve taşra kapu ve nazar-gâh sakfi hesâb-ı terbî‘i zirâ‘ 131, cemî‘ levâzımıyla beher zirâ‘ı 60ar pâreden 583,5 guruş.

Câmi‘-i şerîf üzerine bast olunan kurşun tahta 304 kıyye 5061 beher kıyyesi ikişer buçuk pâre kâliyesi ve yevm-i bastda kurşunculara ta‘âmiye 561 guruş.

Kurşun nakliyesi ve rençber yevmiyesi ve ‘atık kurşun ta‘mîrâtı 50 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 26 fi 60, kubbe pervâzlarına meşe ağacı ‘aded 50 fi 3 ve mismâr-ı kereste kıyye 10 fi 60 ve kubbe etrâfi derziyçün kireç yük 30 fi 2, horasan yük 30 keten çöpü kıyye 75 fi 8, 301,5 guruş.

Mahall-i mezkûr usta yevmiyesi ‘aded 100 fi 2 ve rençber yevmiyesi ‘aded 200 fi 50, kubbenin ba‘z-ı mahallerine tuğla ‘aded 350 fi 3, def‘a nîm tuğlası ‘aded 1.000 kurşun tahtına meşe hatıl ağacı ‘aded 50 fi 2, döşeme tahtası ‘aded 70, mismâr kıyye 15 fi 60, kurşun tahtına saman yük 10 fi 2, 627 guruş.

Sofa saçaklarına usta yevmiyesi ‘aded 100 fi 2, rençber yevmiyesi ‘aded 32 fi 50, 72 guruş.

Kalbur kürek urgan ve levâzım-ı sâire ve mesârif-i müteferrika 28 guruş.

Mesârif-i keşf ve ücret-i keşfâf çûhadâr ve mi‘mâr ve müteferrika 50 guruş.

Yekûn 3.986, 73 guruş.

Vakf-ı muşârun-ileyhde ta‘mîre muhtâc olub ta‘mîri te’hîr olunan mahallerin ber-vech-i mümkin mesârifidir ki ber-vech-i âtî zikrolunur

Derûn-ı câmi‘-i şerîfde dört ‘aded çarbube camı ‘aded 60 fi 20 tepe camına tel 2, müezzin mahfeli ve pencere levyeleri 110 guruş.

Câmi‘-i şerîf havlîsi kapusına dut(?) ve kireç ve horasan ve üstâdiye ve sâir 200 guruş.

Şadurvân suyu tarîk ve hazînesi ta‘mîrâtı ve şadurvân sakfi yevmiyesi 100 guruş.

Câmi‘-i şerîf havlîsine müceddeden kaldırım hesâb-ı terbî‘i zirâ‘ 896 beher zirâ‘ı beşer pâre üstâdiyesi 112 guruş.

Câmi‘-i şerîf havlîsi sakfî saçağına tavan bi-hesâb-ı terbî‘i 71 zirâ‘ olub beher zirâ‘ı cemî‘ levâzımâtıyla ikişer guruşdan 142 guruş.

Mezkûr saçağa boya ve iki ‘aded kenefler tecdîdi cemî‘ levâzımıyla 100 guruş.

Saçak üzerine kurşun noksânı tahta 46 kıyye 828 beher kıyyesi otuzar pâreden 621 guruş.

Yekûn 1.385 guruş.

Bâlâda muharrer ta‘mîr olunan mahallerin ta‘mîri mesârifî meblağ-ı mezbûr dört bin dokuz yüz yetmiş altı guruş yirmi dört paye ve ta‘mîri te‘hîr olunan mahallerin dahi ta‘mîri meblağ-ı mezkûr bin üç yüz seksen beş guruş ile ancak husûl-pezîr olunur noksân ile mümkün olmayacağını mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ve kurşuncıyân bi‘l-ittifâk ihbâr eyledikleri kayd olundu.(18 Şubat 1808)²⁵⁶(Bkz. Belge 7)

KAYGAN CAMİİ, MEYDANCIK CAMİİ, GAZZÂZOĞLU CAMİİ

Kaygan Câmi‘i ve sâirinin ta‘mîrleri keşfi defteridir.

İftihârü‘l-havâs ve‘l-mukarrabîn bi‘l-fi‘il Bâbu‘-s-sa‘âdeti‘ş-şerîfe ağası nezâretinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa‘da vâki‘ merhûm Kayganzâde ve Gazzâzzâde nâm sâhibu‘l-hayrın mahrûse-i mezbûrede binâ ve ihyâ buyurdıkları Kaygan ve Meydancık ve Gazzâzoğlu cevâmi‘-i şerîfleri ta‘mîre eşedd-i ihtiyâcı olduğundan vakfeyn-i mezkûrenin bâ-berât-ı ‘âlişân mütevellîsi fahru‘l-akrân Süleymân Ağa ma‘rifetiyle ta‘mîr olunmağın cevâmi‘-i mezkûrların ta‘mîr olunan mahalleri keşf u ru‘yet olunması mütevellî-i merkûm iltimâsına binâen cânib-i şer‘den kâtibimiz Mehmed Seyyid Efendi irsâl olduğu mi‘mâr-ı belde ve kurşuncıyân ve erbâb-ı vukûf ve mürtezika-i vakf ile üzerlerine varılub yegân yegân ru‘yet ve im‘ânen nazar u dikkat olunarak ta‘mîr olunan mahallin mesârif defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Fî 17 Muharrem 1224.

Mezkûr Kaygan câmi‘-i şerîf üzerinden kâl olunub bast olunan kurşun tahta 650 beher kıyyesi 18 kıyyeden kıyye 11.700 beher kıyyesi üçer pâre kâliyesi 877,5 guruş.

²⁵⁶ BSS, B76/277 58a.

Kurşun mismârı kıyye 60 fi 60 ve eyyâm-ı bastda rençber ve nakliye ve kantariye mesârifî 183,5 guruş.

Kubbeler eteklerine meşe ağacı ‘aded 60 fi 2 ve üstâdiye ve rençber mesârifî 214 guruş.

Dört ‘aded kubbe beyninde çatı zirâ‘ ‘aded 100 beheri kereste ve üstâdiyesiyle dörder guruşdan 400 guruş.

Kubbelere toprak yük 100 fi 20, saman yük 9 fi 2 ve etrâf-ı kubbelere derz için kireç yük 120 fi 60, horasan yük 120 fi 30 ve keten çöpü kıyye 300 fi 10, 382 guruş.

Mahall-i mezkûr üstâdiye ‘aded 30 fi 70, rençber yevmiyesi ‘aded 20 fi 50, 127,5 guruş.

Câmi‘-i şerîf-i mezkûrun cânib-i şarkisinde çatıya kereste ve mismâr ve üstâdiye ve kiremid ‘aded 4.000 fi 60, 280 guruş.

Cânib-i garbide sakfa kereste ve mismâr ve üstâdiye mesârifî ve fevkine kiremid ‘aded 4.000 fi 60, 110 guruş.

Münhedim kemer ayağı ve orta kapu tecdîd ve ta‘mirât mesârifî 60 guruş.

Câmi‘-i şerîf-i mezkûrun havlîsinde hatıllık ve fevkî ve kenefler kapuları tathîriyesi derûn-ı câmi‘-i şerîfde pencere çârçûbesi 2 ve tepe camı ve tel 53 guruş.

Urgan kürek kalbur ve kova ve levâzımât-ı sâire 25 guruş.

Yekûn 2.713 guruş.

Vakf-ı muşârun-ileyhin Gazzâzoğlu câmi‘-i şerîfî üzerinde kâl olunub bast olunan kurşun kıyye 1.350 beheri üçer pâre 101,25 guruş.

İştirâ olunub bast olunan kurşun noksânı kıyye 214 fi 33, kurşun mismârı kıyye 5 fi 60, minâre yolu merdivenleri ta‘mirâtı ve etrâf-ı minâre pervâzları mesârifî 333 guruş.

Câmi‘-i şerîf-i mezbûr kubbeleri ve dîvâr etrâflarına derz için kireç yük 30 fi 60, horasan yük 60 fi 20, keten çöpü kıyye 20 fi 10, 95 guruş.

Mahall-i mezkûr usta yevmiyesi ‘aded 20 fi 60, rençber yevmiyesi ‘aded 40 fi 50, derûn-ı câmi‘de müezzin mahfeline reyyân(?) meşe ağacı 20 ve döşeme tahtası ‘aded 20, üstâdiye fi 70, mismâr kıyye 5, 91,5 guruş.

Ve kemerlere kürsî mermer taş ve şem‘dânlık ve drabzon(?) ve altı ‘aded pencere çârçûbeleri ve dört ‘aded tel fî 5 ve hatıllık ağaç 48, 147 guruş.

Pencerelere cam ‘aded 72, iki ‘aded kapu beyninde drabzon(?) ve pâbûşluk ve kapu mesârifi 64 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfin ba‘z-ı mahallerine kireç yük 12, ketan çöpü kıyye 30 fî 10 ve üstâdiye ve rençber 42,5 guruş.

Câmi‘-i şerîf ittisâlinde tâbûtluk ve havlîsi sakfî hesâb-ı terbî‘i 8 beher zirâ‘ı kereste ve mismâr ve üstâdiyesiyle beşer guruşdan 400 guruş.

Havlî dîvârı hesâb-ı terbî‘i yirmi dört zirâ‘ı olub cemî‘ levâzımıyla ikişer guruşdan 48 guruş.

Taşra kapu fevkinde saçak hesâb-ı terbî‘i 60 beheri cemî‘ levâzımıyla mesârifi fî 5,5, 330 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîf ve mahall-i sâiresine yevmiye mesârifi 160 guruş.

Yekûn 1.812,25 guruş.

Vakf-ı muşârun-ileyhden Meydancık câmi‘-i şerîfinin sofa sakfî tecdîdi ve tâbûtluk ta‘mîrâtına üstâdiye ve kereste ve levâzımât-ı sâireleri mesârifi 200 guruş.

Vakf-ı muşârun-ileyhimâ hayrâtından Alboyacılar’da kâin bundan akdem harîkde rahnedâr olan Gökdere Medresesi’ne kiremid ve mesârif-i sâiresi 300 guruş.

Harc-ı keşf ve kalemiye ve çûhadâriye ve ücret-i keşşâf ve mi‘mâr 65 guruş.

Yekûn 565 guruş.

Cem‘an yekûn 5.090 guruş.

Ber-vech-i bâlâ cevâmi‘-i mezkûre ile Çendik Medresesi ta‘mîrâtı mesârifi cem‘an meblağ-ı mezkûr beş bin doksan guruş bir rub‘ ile ancak husûl-pezîr olur noksân ile mümkün olmayacağını mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ve kurşuncıyân bi’l-ittifâk ihbâr eyledikleri işbu mahalle kayd u şerh virildi.(4 Mart 1809)²⁵⁷(Bkz. Belge 9)

²⁵⁷ BSS, B 76/277 77a.

ORHAN GAZİ CAMİİ, MABED, ŞADIRVAN, İMARET VE MEDRESE

Sultân Orhân Câmî'-i Şerîfi keşf defteridir.

İftihâru'l-havâs ve'l-mukarrabîn mu'temedü'l-mülûk ve's-selâtin muhtârü'l-'ızzü ve't-temkîn bi'l-fi'il Dâru's-Sa'âdeti'ş-Şerîfe ağası hazretlerinin nezâret-i 'aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa'da merhûm Sultân Orhân Gâzî -tâbe serâhu- evkâfindan mahrûse-i mezbûrede kâin câmî'-i şerîf ve ma'bed-i münîf ve şâdurvân ve 'imâret sakfları ta'mîri derûn-ı hisârda kâin ahşâbdan mebnî nakıs medrese-i münîfenin tekmiî düşen mahlûl mu'accelâtından takas olunmak şartıyla bundan akdem sudûr iden hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn mücebince ta'mîre me'mûr olan müderrisinden Feyzîzâde es-Seyyid Ahmed Efendi ma'rifetiyle câmî'-i şerîf ve şâdurvân ve mekteb ta'mîr olunmağla bi'l-iltimâs bu fakîr mi'mâr-ı belde ve kurşunciyân ve mürtezika ve erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb yegân yegân ru'yet ve im'ânen nazar olundukda tecdîd ve ta'mîr olunan mahallerin bi'l-ittifâk tahrîr olunan mesârifî defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Hurreire fî 15 Safer (1)224.

Câmî'-i şerîf-i muşârun-ileyhin mihrâb ve mekteb ve sofaları kubbeleri ve şâdurvân üzerlerinde fenâ bulub rûzgârdan sâkıt kâl olunub mahall-i mezkûrlara bast olunan kurşun tahta 1.061, beher tahtası on sekiz me'a ziyâde kıyye 18.418 olub beheri ikişer pâre kâliye mesârifî 920,75 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 150 fî 63 ve kurşun kâliyçün tezgâh mesârifî ve eyyâm-ı bastda kurşunciyâna ta'âmiye 316,25 guruş.

Câmî'-i şerîf-i mezkûrun ve mekteb ve sofaları kubbeleri cevânib-i erba'aları mesâha olundukda bi-hisâb-i terbî'î bin iki yüz otuz zirâ' olunub anın saçaklarına yarma meşe ve hatıl ve maa tuğla ve mismâr ve üstâdiye ve kubbe etrâfları derzlerine kireç ve horasan ve keten çöpü ve rençberân yevmiyeleri mesârifîyle beheri 2şer guruş bir rub'dan 2.767,25 guruş.

Kezâlik câmî'-i şerîfin derûnu ve birûnu bennâ zirâ'ıyla bi-hisâb-i terbî'î 1.200 zirâ' olub beher zirâ' rahnedâr olan (...) dîvârları ref' ile müceddeden kireç ve horasan keten çöpü ve revgan ile mahlût ve alçı üzerine kireç sıvası ve mermer kireci ve kubbeler ve mihrâb nefşine elvân boya ve sıvacı ve nakkâş ve rençberân gündelikleri ve levâzımât-ı sâiresiyle beşer buçuk guruşdan 6.600

Derûn-ı câmi‘-i şerîfde 17 ‘aded tepe camları ve tel tecdîd ve ta‘mîri 170 guruş.

Câmi‘ havlîsінде şâdurvân sakfî bi-hisâb-ı terbî‘î 10 beheri ecnâs-ı kereste ve mismâr ve üstâdiyesiyle 400 guruş.

Bâlâda muharrer kurşunun ‘atîk ve cedîd (...) kantar ile vezniyesi ve kaydiye ve hammâliye ve tathîrine ve ücret-i mu‘temedân 320 guruş.

Urgan kürek ve kalbur ve kûfe ve levâzımât-ı sâire 158 guruş.

Keşfiye ve ücret-i keşşâf ve mi‘mâr-ı belde ve yevm-i keşfde mesârif-i müteferrika 80 guruş.

Yekûn 11.732,5 yalnız on bir bin yedi yüz otuz iki buçuk guruşdur.

Bâlâda bast u beyân olunan memâlik ber-vech-i muharrer tecdîd ve ta‘mîri meblağ-ı mezkûr on bir bin yedi yüz otuz iki buçuk guruş ile ancak husûl-pezîr olur noksân ile mümkün olmadığından hâzırûn bi‘l-meclis mi‘mâr-ı belde ve kurşuncıyân ve erbâb-ı vukûf bi‘l-ittifâk meclis-i şer‘de ihbâr eyledikleri işbu mahalle şerh virildi.(1 Nisan 1809)²⁵⁸(Bkz. Belge 10)

VÂNÎ EFENDİ CAMİ, MEDRESE, TÜRBE, İMARET, HAN VE HAMAM

Nezâret-i hazret-i şeyhu‘l-islâm sellemehü‘s-selâmîde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa kazâsına tâbi‘ Kestel karyesine medfûn merhûm ve magfûrun-leh es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed el-Vânî Efendi‘nin karye-i mezbûrede binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi‘-i şerîf ve türbe-i latîf ve medrese-i münîfe ve ‘imâret-i ‘âmire ve hân ve hamâm mürûr-ı ezmine ile müşrif-i harâb olub derûnlarında iskân ‘adîmü‘l-imbân ve ta‘mîr ve inşâlarına galle-i vakf-ı mezbûrdan müsâ‘ade olduğunu vakf-ı mezbûrun bi‘l-meşrûta mütevellîsi olan evlâd-ı vâkıfdan es-Seyyid Ahmed Efendi dâ‘îlerinin ihbârıyla tahkîk olunmağın husûs-ı mezkûr ta‘yîn buyrulan hâcegân-ı cihân-(...) erkândan Ahmed Nazîf Efendi dâ‘îleri ma‘rifeti ve ma‘rifet-i şer‘le mahallinde keşf ü mu‘âyene olunub iktizâ edecek masrûfâtı tahmîn-i sahîh ile ba‘de‘t-tahmîn defter-i sıhhat-eseri veliyyü‘n-ni‘ami muşârun-ileyh hazretlerine takdîm olunmak emr-i veliyyü‘n-ni‘amî olduğunu mübeyyin vürûd iden bir kıt‘a mektûbu hazret-i veliyyü‘n- ni‘amîden nümâyân olmağın hâcegân-ı mûmâ-ileyh ile der-‘akab bu dâ‘îleri

²⁵⁸ BSS, B 76/277 80b.

bi'n-nefs mahrûse-i mezbûrede mi'mâr-ı hâssa kâim-makâmı ve sâir ebniye ve sukûf ahvâline vukûf-ı tâmları olan bî-garaz müslimîn ile zikr olunan Kestel karyesine varub vakf-ı mezbûrun kâim-makâm-ı mütevellîsi es-Seyyid Mehmed Sa'îd Efendi ve evlâd-ı vâkıfdan olub on neferden mütecâviz ve ma'lûmu'l-esâmî kesân ve ahâlî-i karye-i mezbûre hâzırûn oldukları hâlde 'akd-i meclis-i şer'-i 'âlî olundukda zikri mürûr iden câmi'-i şerîf ve türbe-i latîf ve medrese-i münîf ve 'imâret-i 'âmire ve sâir muktezî ta'mîr olunan mahalleri yegân yegân mu'âyene olunub ta'mîri iktizâ iden mahallere sarf olunacak ecnâs-ı kereste ve enva'-ı mismâr ve ücret-i neccâriye ve mûcib-i lâzime-i sâiresi tahmîn-i sahîh ile ba'de't-tahmîn ihtiyâr eyledikleri vech üzre terkîm olunan keşf defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Hurrîre fi'l-yevmi'l hâmis 'aşera min şehr-i Rebî'u'l-âhir li-seneti sitte ve 'ısrîn ve mieteyni ve elf.

Câmi'-i şerîf-i mezkûrun sakfî bir vecihle ta'mîr kabûl etmeyüb külliye hedm ile müceddeden binâ ve inşâsına iktizâ idecek ecnâs-ı kereste ve enva'-ı mismâr ve ücret-i neccâriye ve ırgâdiye ve mesârif-i sâiresi 365 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezkûrun tavanına muktezî tahta ve ecnâs-ı kereste ve enva'-ı mismâr ve ücret-i neccâriye ve mesârif-i sâiresi 550 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezkûrun derûnu sıvasına iktizâ idecek yüz yük kireç ve iki yüz vukiyye keten çöpü ve ücret-i sıvacı ve mesârif-i sâire 350 guruş.

Tavan-ı mezkûrun boyasına muktezî envâ'-ı boya ve ücret-i nakkâş ve mesârif-i sâire 220 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezkûrun on iki 'aded pencerelerine iktizâ idecek cam ve çârçûbe ve takım ve üstâdiye ve mesârif-i sâire 200 guruş.

Camları muhâfaza için iktizâ idecek on iki 'aded demir tel kafes mesârif-i 100 guruş.

Ta'mîr kabûl etmeyüb müceddeden iştirâ olunacak dört 'aded havâle camları ile sekiz 'aded camlar ta'mîri 120 guruş.

Câmi'-i şerîfin döşeme tuğlaları ta'mîri şem' yağî trabzanı mesârif-i ve müezzin mahfeli ta'mîri 50 guruş.

Câmi'-i şerîf kubbesi üzeri sakfî ile türbe-i latîf sakfî ta'mîrlerine trabzan mesârif-i ve boya ve ücret-i nakkâş ve mesârif-i sâire 250 guruş.

Türbe-i şerîf kapusu ta'mîri ve döşeme tahtaları mesârifî ve rahnedâr olan trabzanları mesârifî 90 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezkûrun minâresi ve rahnedâr olan dîvârları mesârifî ve mesârif-i sâire 250 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsinde kâin medrese-i mezkûrun sekiz 'aded odaları ta'mîrlerine iktizâ idecek ecnâs-ı kereste ve envâ'-ı mismâr ve ücret-i neccâriye ve ırgâdiye ve mesârif-i sâire 775,5 guruş.

Medrese-i mezbûr ittisâlinde kâin kilerin rahnedâr olan mahalleri ve camları mesârifî ve mesârif-i sâire 45 guruş.

Medrese-i mezbûr tavanlarına muktezî boya ve ücret ve mesârif-i sâire kâriz tathîri 75,5 guruş.

Rahnedâr olan iki 'aded anbar-ı kebîrler ta'mîri 50 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezkûrun havlî kapusu üzerinde kâin iki bâb oda ve bir hayrâthâne bir vecihle ta'mîr kabûl etmeyüb külliyyen hedm ile müceddeden binâ ve inşâsına sarf olunacak 1000 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezkûr havlîsinde kâin 'imâret-i 'âmire ta'mîrine iktizâ idecek ecnâs-ı kereste ve envâ'-ı mismâr ve ücret-i neccâriye 250 guruş.

'Imâret-i mezkûr fırını ta'mîri mesârifî 120 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsinde kâin ebnâ-i sebîlin eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc oldukları hâne ta'mîri 100 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsi tahtında rahnedâr olan civâr mesârifî 75 guruş.

Câmi'-i şerîfde mevcûd bulunan üç 'aded bakır şem'dân-ı kebîr ta'mîrleriyle telef olub iştirâ olunacak tahmînen altı vukıyye bakır şem'dân mesârifî 32 guruş.

Câmi'-i şerîf kapusuna vaz' olunacak perde mesârifî 100 guruş.

Câmi'-i şerîf eşedd-i luzûm olan üç 'aded kâlîçe mesârifî 400 guruş.

Câmi'-i şerîf mihrâb ve minberi önlerine ferş olunacak iki 'aded kâlîçe seccâde mesârifî 40 guruş.

Minber kapusuna perde için iştirâ olunacak çuha mesârif-i sâiresi 25 guruş.

Hamâm-ı mezkûrun ta'mîrine iktizâ idecek horasan ve kireç ve mesârif-i sâiresi 150 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsinde vâki' rahnedâr olan trabzanlar ve (...) boyaları mesârif-i 130 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsinde vâki' beşer 'aded kenîflerin ta'mîri mesârif-i 60 guruş.

Yekûn 6.003,5 guruş.(9 Mayıs 1811)²⁵⁹(Bkz. Belge5)

ALİ PAŞA CAMİİ

Mahrûse-i Bursa'da vâki' merhûm Alî Paşa câmi'-i şerîfi mürûr-ı ezmine ile müşrif-i harâb olup işbu sene (...) bi'l-küllîye münhedim olacağı bedîdâr olmağla inzimâm-ı re'y-i müşîrânelerime keşf-i tahmîn olundukda evvelâ câmi'-i şerîfin üzerinin kiremidleri derz iktizâ iden mahalleri derz olunarak müceddeden tanzîm (...) ve câmi'-i şerîfin derûn ve ve sofalar (...) tecdîdi ve (...) ta'mîr lâzım gelen mahaller (...) ve etrâf dîvârları derz olunarak ta'mîr ve iktizâ iden (...) mahalleri (...) mermer kireci ile badana ve (...) olmak üzere (...) kapusu nümâyân mahalleri (...) ve minâresi (...) üzere ta'mîr cem'an iki bin iki yüz elli guruşa (...) kimesneler ile ahâlî-i mahalle (...) bi'l-mu'âyene keşf u tahmîn olundu şer' ihbâr ile tahkîk (...) ol dahi (...) tahrîre (...) vakf-ı şerîfden (...) sarraf ve (...) olup (...) olunan (...) yedi bin üç yüz (...) câmi'-i şerîf (...) vâki' 'arsası vakf-ı şerîfden ve binâsı olan (...) iki yüz guruş (...) beş yüz guruş iştirâsı ile cem'an iki bin guruş(...)²⁶⁰

MUALLİMZÂDE AHMED EFENDİ CAMİİ

Mu'allimzâde câmi'î keşfi defteri

Haremeyn-i Şerîfeyn evkâfına tâbi' mahrûse-i Bursa'da Zeynîler mahallesinde kâin Mu'allimzâde Ahmed Efendi'nin câmi'-i şerîfi ve minâresi ve etrâfında vâki' mezâristân dîvârları ve sâir ta'mîre muhtâc olan mahallerin keşfi husûsiyçün bu dâ'îleri bi'n-nefs

²⁵⁹ BSS, C 38/598 25b.

²⁶⁰ BSS, B 330/577 126a.

mi‘mâr-ı hâssa es-Seyyid Dervîş Ahmed bendeleri ve sâir ahâlî-i vukûf ile üzerine varılıb lede’l-keşf ve’l-mu‘âyene iktizâ iden kirâsına ve gündelik ve sâir levâzım-ı sâiresi yegân yegân keşf ü tahmîn ve tahrîr ve mütevellî-i vakf-ı mezbûr es-Seyyid Mustafâ Efendi ma‘rifetiyle ru‘yet olunub mütevellî-i merkûm yedine virilen müfredât defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrire fi’l-yevmi’l-hâmîs ve’l-‘ısrîn min şehri-i Şa‘bâni’l-Mu‘azzam li-seneti semân ve ‘ısrîn ve mieteyni ve elf.

Câmi‘-i mezkûr kubbesi üzerinde olan iki kıt‘a sagîr kubbeler ta‘mîri kireç yük 3, keten çöpü kıyye 9 fi 20, 12 guruş.

Üstâdiye 3, rençber 3, hammâliye ve taşra kubbesi sakfi ta‘mîri tavan tahtası 50 fi 6 kiremid üstâdiye 43,5 guruş.

Câmi‘-i şerîfe hasır 10 ve müceddeden kilim 6 fi 20, 125 guruş.

Câmi‘-i şerîf ittisâlinde türbe-i şerîfe ikişer ‘araba meşe tabanı ‘aded 2 fi pâre 10, 20 guruş.

Kemer altlarına dört ‘aded destek 12 guruş.

Def‘a kuşaklık dördü bir ‘araba meşe direk üstâdiye ve mismâr kıyye 5, 39 guruş.

Kireç yük 5, keten çöpü kıyye 15, sıvacı yevmiyesi, rençber 2, hammâliye, câmi‘-i şerîf ittisâlinde mezârîstan tathîrine rençber 30, 86,5 guruş.

Câmi‘-i şerîf etrâfında olan mezârîstan parmaklık ta‘mîri cemî‘ levâzimesiyle 80 guruş.

Câmi‘-i şerîfin minâresi ta‘mîri üstâdiye ve levâzımât-ı sâiresiyle 400 guruş.

Hayâlî merhûmun mezârı etrâfına parmaklık ve dîvârları ta‘mîri, kereste kireç ve horasan ve üstâdiye ve levâzımât-ı sâiresiyle 50 guruş. **(9a)**

Câmi‘-i şerîf etrâfında olan dîvâr tûlen 40 zirâ‘ kırk zirâ‘ üstâdiye ve levâzımât-ı sâiresiyle 100 guruş.

Kafes ve merkad-i şerîf etrâfına müceddeden parmaklık ve mahall-i sâiresinin ta‘mîri üstâdiye ve levâzımât-ı sâiresiyle 60 guruş.

Yekûn 1028 guruş. Yalnız bin yirmi sekiz guruşdur.

Ber-vech-i bâlâ mahâll-i mezkûr ta‘mîrâtı meblağ-ı mezkûr bin yirmi sekiz guruş ile ancak husûl-pezîr olur deyu mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve sâir mazbûtu‘l-esâmî erbâb-ı vukûf ihbâr eyledikleri işbu mahalle şerh virildi.(23 Ağustos 1813)²⁶¹

ÇELEBİ SULTAN MEHMED HÂN VE SULTAN MURAD HÂN CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE, İMARET VE MÜBERRÂT-I SAİRESİ

Merhûm Murâd Hân-ı Sâni ve Çelebî Sultân Mehmed Hân hazretlerinin keşf-i sânileriyle tahrîr olunan i‘lâm.

Der-i devlet-mekîne ‘arz-ı dâ‘î-kemîne oldur ki iftihâru‘l-havâs ve‘l-mukarrabîn mu‘temedü‘l-mülûk ve‘s-selâfîn muhtârü‘l-‘izz ve‘t-temkîn bi‘l-fi‘il Dâru‘s-Sa‘âdeti‘ş-Şerîfe ağası hazretlerinin nezâret-i ‘aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa‘da vâki‘ merhûm ve magfûrun-leh Çelebi Sultân Mehmed Hân ve Sultân Murâd Hân -tâbe serâhûmâ- hazretlerinin câmi‘-i şerîf ve türbe-i münîf ve medrese-i celîle ve ‘imâret-i ‘âmire ve müberrât-ı sâireleri hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı vezîr-i hamiyet-semîr devletlü ‘inâyetlü el-Hâc ‘Azîz Ahmed Paşa hazretlerinin ma‘rifet-i müşîrâneleri inzımâmıyla ta‘mîr ve termîn ve iktizâ iden mesârifâtı düşen mahlûlât-ı mu‘accelâtından ve mütevellîlere virilen bedel-i iltizâmılarından te‘diye olunmak bâbında şeref-yâfte-i sudûr buyrulan mübârek hatt-ı hümâyûn-ı ‘inâyet-makrûn-ı şâhâne mücebince bundan akdem vürûd iden bir kıt‘a fermân-ı celîlu‘ş-şâna imtisâlen âsâr-ı celîle-i mezkûr vezîr-i muşârun-ileyh hazretlerinin taraf-ı münîrânelerinden nâzır-ı ta‘mîrât olan semâhatlü es-Seyyid el-Hâc Ahmed Hasîb Efendi dâ‘îleri yediyle tecdîd ve ta‘mîr olan mahalleri lede‘l-mu‘âyene ve‘l-keşf işbu def‘a takdîm kılınan iki kıt‘a mumzî defter müfredâtı nâtik olduğu üzere merhûm muşârun-ileyh Çelebî Sultân Mehmed Hân Hazretlerinin on bir bin üç yüz on altı buçuk guruş ve Sultân Murâd Hân âlî-cenâblarının altı bin altı yüz altmışdokuz guruş ki cem‘an on yedi bin dokuz yüz seksen beş buçuk guruş ta‘mîrâtı mesârifinin dokuz bin üç yüz yirmi sekiz guruş otuz parası ber-müceb def‘a hatt-ı hümâyûn târîh-i i‘lâm dâ‘îlerine gelince mahrûse-i Bursa‘da vukû‘ bulub fûrûht olunan iki kıt‘a defter-i müfredât üzere mahlûlât-ı mu‘accelâtından nâzır-ı ta‘mîrât efendi-i mûmâ-ileyh tarafından

²⁶¹ BSS, A 183/564 10b.

ahz u kabz olunub ve bâkî sekiz bin altı yüz elli altı guruş otuz para matlûbu dahi bundan böyle mahlûlât vukû'unda ceste ceste kendüye te'diye ve teslîm olunmak üzre olub lâkin muşârun-ileyh Sultân Murâd Hân-ı Sâni Hazretlerinin hâric ez-defter keşf-i câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfelerinin kurşun noksân ve etrâf-ı hadîkaları tathîri ve derûn-ı câmi'î şerîf müceddeden sıvası ve civârlarında medfûn şehzâdelerin türbesi ve Çelebî Sultân Mehmed Hân Hazretlerinin câmi'-i şerîfi şâdirvân sakfı ve civârlarında vâki' mekteb-i şerîf ve etrâf dîvârları def'a ta'mîr ve termîme eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olduğuna binâen el-hâletü hâzihi mahâll-i mezkûrenin ta'mîrâtına dahi mübâşeret ve ta'mîr olunmakda olmağla anların iktizâ iden mesârifleri vakf-ı muşârun-ileyhimânın yirmi sekiz senesi bedeli iltizâmlarından te'diye olunub ber-vech-i bâlâ mahlûlât-ı Haremeyn'den te'diyesine irade-i hümâyûn buyrulan on yedi bin dokuz yüz seksen beş buçuk guruşdan mâ'adâ ta'mîrât-ı mezkûr için nesne mutâlebe olunmayacağı pâye-i serîr-i a'lâya 'arz u i'lâm olundu. Bâkî emr hazret-i men lehu'l-emrindir. Hurrîre fi'l-yevmi'l-hâmis min Zi'l-hiceti'sh-Şerîfe li-seneti semân ve 'ışrîn ve mieteyn ve elf.(29 Kasım 1813)²⁶²

SULTAN MURAD HÂN-I SÂNÎ CAMİİ, TÜRBE, VE MÜBERRAT-I SAİRE

1. Merhûm Sultân Murâd Hân-ı Sâni Hazretlerinin keşf-i sâni defteri

Devletlü Dâru's-Sa'âdeti'sh-Şerîfe Ağası Hazretlerinin nezâret-i 'aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa'da vâki' merhûm cennet-mekân firdevs-âşiyân Sultân Murâd Hân-ı Sâni -tâbe serâhû- hazretlerinin câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfe ve müberrât-ı saireleri hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı vezîr-i Aristo-tedbîr devletlü 'inâyetlü el-Hâc 'Azîz Ahmed Paşa Hazretlerinin ma'rifet-i münirâneleriyle ta'mîr ve termîm ve mesârifî mahlûlât-ı mu'accelâtından te'diye olunmak bâbında şeref-rîz-i sudûr buyrulan mübârek hatt-ı hümâyûn-ı 'inâyet-makrûn-ı şahâne mücebince bundan akdem vürûd iden bir kıt'a fermân-ı celflü'sh-şâna imtisâlen müberrât-ı mezkûre vezîr-i gayret-semîr-i muşârun-ileyh hazretlerinin taraf-ı müşîrânelerinden nâzır-ı ta'mîrât olan semâhatlü es-Seyyid el-Hâc Ahmed Hasîb Efendi ma'rifetiyle ta'mîr ve termîm olunmağın bu fakîr bi'n-nefs kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb yegân yegân nazar ve dikkat-i birle keşf ve ketb u tahrîr olunan mesârifin müfredât defteridir ki ber-

²⁶² BSS, A 183/564 20b.

vech-i âtfî zikr olundu. Fi'l-yevmi'l-hâmis min Zilhicceti's-Şerîfe sene semân ve 'ısrîne ve mieteyni ve elf.

Câmi'-i şerîf kubbeleri kurşunundan mücedded kâl u bast olunan kurşun tahta 805 kıyye 14.714 beher kıyyesine üçer pâre kâliye mesârifi 1.103,25 guruş.

Eyyâm-ı bastda kurşuncıyâna ta'âmiye 22 ve kurşuncu rençberi yevmiyesi 26, 48 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 78, 132 guruş.

Kubbeler etrâfına dördü bir 'araba yarma meşe ağacı 'aded 100 fi pâre 100, 262,5 guruş.

Def'a mahall-i mezkûr Kayacık ağacı 'aded 888 fi 60, dördü bir yük meşe ağacı 104 fi 25, kubbe derzlerine kurşun altına döşeme için Karacakaya tahtası 'aded 320 fi 25, 397 guruş.

Mahâll-i mezkûra saman yük 10 fi 20, ecnâs-ı mismâr kıyye 75, usta yevmiyesi 'aded 200 fi 80, rençber yevmiyesi 'aded 200 fi 55, 885 guruş.

Kubbe etrâfına derz için tuğla 'aded 3.000 fi 3, kireç yük 100 fi 100, horasan yük 100 fi 50, 500 guruş.

Mahâll-i mezbûra keten çöpü kıyye 150 fi 17, 60 guruş.

Türbe-i münîfenin müceddeden kâl u bast olunan kurşun tahta 452 kıyye 7357 beher kıyyesine üçer pâre kâliye ve bastiyye mesârifi fi 3, 552 guruş.

Kurşuncu rençberi yevmiyesi 13 ve eyyâm-ı bastda kurşuncıyâna ta'amiye 11 ve ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 39, 91 guruş.

Türbe-i münîfe kubbeleri etrâfına hatıllık dördü bir yük meşe ağacı 'aded 90 fi pâre 25 ve dördü bir 'araba yarma ağacı 'aded 50 fi pâre 100 ve Kayacık ağacı 'aded 75 fi 20, 294 guruş.

Mahâll-i mezkûra saman yük 3 fi 11, kirpilerine tuğla 'aded 500 fi 3, derz için kireç yük 15 fi 100, horasan yük 15 fi 50, keten çöpü kıyye 25 fi 101, 120 guruş.

Mahall-i mezkûr usta yevmiyesi 'aded 40 fi 70, rençber yevmiyesi 'aded 60 fi 55, 168,5 guruş.

Derûn-ı türbe-i münîfe müceddeden sıvasına kireç yük 120 fi 100, horasan yük 50 fi pâre 80, keten çöpü kıyye 300 fi 100, sıvacı yevmiyesi ‘aded 60 fi 100, rençber yevmiyesi ‘aded 120 fi pâre 55, 797,5 guruş.

Derûn-ı türbe-i münîfe yedi ‘aded pencere çârçûbesi tecdîdi fi 10, tel ‘aded 13 fi 15, pencerelere cam ‘aded 122 fi pâre 40, 388 guruş.

Derûn-ı türbenin boya mesârifi ve nakkâş ücreti 70 guruş.

Türbe havlîsi dîvârları ve kapu üzeri sakfi ve tavanı tecdîdi ve pencere parmaklıkları ta‘mîrâtı mesârifi 100 guruş.

Medrese-i celîlenin keşf-i sâbık üzre icmâl ta‘mîrât mesârifi 450 guruş.

‘Îmâret-i ‘âmirenin kezâlik keşf-i sâbık üzre ta‘mîrâtının icmâl mesârifi 250

Yekûn 6.669 guruş.

Vech-i meşrûh üzre ber-mûceb defter-i keşf Sultân-ı muşârun-ileyhin müberrat-ı şerîfe-i mezkûreleri mesârifi meblağ-ı mezbûr altı bin altı yüz altmış dokuz guruşa bâlig olub mesârif-i mezkûre mu‘accelâtdan tanzîm olunmuş olub ve hâric ez defter-i keşf ol ta‘mîr ve tecdîd eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olarak bu def‘a müceddeden ta‘mîrine mübâşeret olunan câmi‘-i şerîf ve türbe-i münîfelerinin kurşun noxsânı ve etrâf hendeklerinin tathîri ve derûn-ı câmi‘-i şerîfin sıvası ve civârlarına medfûn şehzâdeleri türbesi ta‘mîri mesârifi dahi lede’l-tekmîl vakf-ı muşârun-ileyhin yirmi sekiz senesi bedel-i iltizâmından te’diye olunmak üzre olduğı işbu mahalle şerh virildi.(29 Kasım 1813)²⁶³

2. A‘yân-ı belde es-Seyyid el-Hâc Ahmed Hasîb Efendi hazretlerinin ta‘mîrât-ı (...) buyruldu.

Şerî‘at-meâb mahrûse-i Bursa’da Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi vekîli fazîletlü Efendi -zîdet fazluhu- ve kîdvetü’l-emâcid ve’l-a‘yân mahrûse-i mezbûre a‘yânı el-Hâc Ahmed Ağa -zîde mecduhu- inhâ olunur ki Nezâret-i Haremeyn’de olan evkâfdan mahrûse-i mezbûrede vâki‘ merhûm cennet-mekân Sultân Murâd Hân-ı Sâni hazretlerinin medrese-i celîle-i muhteremeleriyle şehzâdegân hazretlerinin türbe-i ‘âliyyeleriyle merhûm cennet-mekân Sultân Orhân Gâzî hazretlerinin câmi‘-i şerîfinin hendekleri muhtâc-ı ta‘mîr

²⁶³ BSS, A 183/564 19b.

olmaktan nâşî bundan akdem ma‘rifet-i şer‘-i şerîf keşf u mu‘âyene olunub ber-mûceb defter-i keşf iktizâ iden dört bin dokuz yüz elli guruş mesâriflerinin mahlûlât-ı mu‘accesinden te‘diye olunmak üzere cânib-i haremeynden sûret ve izni hâvî ruhsat virilmiş olmağla sen ki a‘yân-ı mûmâ-ileyhsin ta‘mîrât-ı mezkûr için mütediyyin ve müstakîm kimesne tarafından ta‘yîn birle mebâliğ-i mezkûru ceste ceste zuhûr iden mahlûlât akçesinden ahz olunarak muhtâc-ı ta‘mîr olan mahalleri keşfi üzere ta‘mîr ve termîm husûsuna kemâliyle dikkat eylesin ve siz ki efendi-i mûmâ-ileyhsiz siz dahi âsâr-ı celîle-i mezkûrların ta‘mîr ve termîm mesâriflerinin izin virilen meblağ-ı sâbıku’l-mezkûr dört bin dokuz yüz elli guruşu vukû‘ bulan mahlûlât düşdükçe mahlûlât akçesinden a‘yân-ı mûmâ-ileyh tarafından ceste ceste te‘diyesine ihtimâm-ı dikkat ile âsâr-ı celîle-i mezkûr ba‘de’t-tekmîl sûret u keyfiyeti vukû‘u üzere defter ve i‘lâmını tarafınıza takdîm eylemeniz bâbında dîvân-ı Hudâvendigâr ve Kocaeli ve Eskişehir’e işbu buyruldu tahrîr ve ısdâr ile irsâl olunmuşdur, bi-mennihi te‘âlâ vusûlünde ber-mûceb-i buyruldu ‘amel ve hilâfından mücânebet eylesiniz. Fî 8 Şevval (1)232.(21 Ağustos 1817)²⁶⁴

3. ‘Amelün li-tahrîri’l-mahlûlât ve’l-mu‘accelâti’l-vâkı‘ât ‘ani’l-evkâf fi’l-Bursa el-mahrûse

Merhûm Sultân Murâd Hân-ı Sâni medresesi ve şehzâdegân türbeleri ve damlalık ta‘mîrâtına emri hâvî virilen ‘ilm-i haber sûreti

Berâ-yı mesârifât-ı ta‘mîr u tecdîd-i medrese-i celîle der-ittisâl-i türbe-i muşârun-ileyh Sultân Murâd Hân-ı Sâni 3.000 guruş.

Berâ-yı mesârifât-ı ta‘mîr u tecdîd-i türbe-i celîle-i şehzâdegân der-civâr-ı muşârun-ileyh Sultân Murâd Hân-ı Sâni 1.200 guruş.

Berâ-yı mesârifât-ı ta‘mîr u tecdîd-i damlalık der-etrâf-ı selâse-i câmi‘-i şerîf-i Sultân Orhân Gâzi 750 guruş.

Mahrûse-i Bursa’da vâki‘ cennet-mekân firdevs-âşiyân merhûm Sultân Murâd Hân-ı Sâni -tâbe serâhû- hazretlerinin türbe-i münifeleri ve ittisâlinde kâin medrese-i celîleleri ve türbe-i mezbûr civârında vâki‘ halîle-i muhteremeleri şehzâdegânı türbeleri ve yine mahrûse-i Bursa’da kâin merhûm ve magfûrun-leh Sultân Orhân Gâzi -tâbe serâhû-

²⁶⁴ BSS, B 321/567 72b.

hazretlerinin câmi‘-i şerîfleri etrâf-ı selâselerinde olan damlalığı müddet-i vefîreden beru ta‘mîr olunmayarak şiddet-i rûzgâr sebebiyle ekser-i mahalleri inhidâma resîde olub eşedd-i ihtiyâc ile ta‘mîr ve tecdîde muhtâc olduğundan sâlifü‘z-zikr mahallerin ta‘mîr ve tecdîd olunmasını ahâlîleri ve talebe-i ‘ulûm istid‘â-yı ‘inâyet eyledikleri ecilden mahâll-i mezkûra hâlâ Hudâvendigâr sancağı mutasarrıfı vezîr-i mükerrerem Mehmed Nûru‘llâh Paşa hazretleri ve Bursa‘da Haremeyn-i Şerifeyn müsteşâr vekîli ve kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve sâir erbâb-ı vukûf ma‘rifetleriyle keşf u mu‘âyene olundukda muşârun-ileyh Sultân Murâd Hân-ı Sânî hazretlerinin medresesi üç bin guruş ve şehzâdegân-ı ve halîle-i muhteremeleri türbe-i şerîfleri bin iki yüz guruş ve damlalık-ı mezkûr yedi yüz elli guruş ki cem‘an dört bin dokuz yüz elli guruş mesârif ile husûle geleceği ve mesârifât mezkûre mahrûse-i Bursa‘da bundan böyle vukû‘ bulacak mu‘accelât-ı evkâfdan takas ve mahsûb olunarak ta‘mîr ve tecdîd olunması niyâzında oldukları vezîr-i muşârun-ileyh tahrîrâtından ve müfettiş-i mûmâ-ileyhin i‘lâm ve defter-i keşflerinden müstebân olmağın ber-mûceb-i defter-i keşf mârru‘l-beyân mahallerin ta‘mîr ve tecdîdi ve mebâliğ-i mesârifât-ı mezkûr dört bin dokuz yüz elli guruşdur mahrûse-i Bursa‘da bundan böyle vukû‘ bulan mu‘accelât-ı evkâfdan i‘tâ ve takas olunmak üzere kaleminden sûreti i‘tâsı ve mahalline masraf kayd olunması husûsları taraf-ı hazret-i mülûkânedan bâ-takrîr istîzân olundukda manzûrum olmuşdur keşf defteri mûcebince zikr olunan mahaller ta‘mîr ve tecdîd ve mesârifî mahrûse-i mezbûrede vukû‘ bulan mu‘accelât-ı evkâfdan i‘tâ olunmak üzere sûret virilüb mahalline masraf kayd oluna deyu bâlâ-yı takrîre mübârek hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrun-ı şâhâne keşîde ve erzanî buyrulmağın asl-ı hatt-ı hümayûn ve keşf defteri kaleminde hıfz olunarak keşf defteri mûcebince zikr olunan mahallerin ta‘mîr ve tecdîdi ve mebâliğ-i mesârifât-ı mezkûr dört bin dokuz yüz elli guruşun mahrûse-i mezbûrede bundan böyle vukû‘ bulan mu‘accelât-ı evkâfdan i‘tâ ve takas olunmak üzere mûcebince mahalline masraf kayd ve sûret virilmek ricâsına târîh-i mezbûrda ağa-yı muşârun-ileyh hazretleri ‘arz itmeğın mûcebince kayd ve sûreti i‘tâ olunmak bâbında fermân-ı ‘âlî sadır olmağla asl-ı hatt-ı hümayûn ve ‘arz u fermân-ı ‘âlî kayd u hıfz olunmağla mûcebince meblağ-ı merkûm dört bin dokuz yüz elli guruş mahalline masraf kayd olunmak için işbu sûret virildi.

Fî 22 Rebî‘u‘l-âhir 1238(?).

ÇELEBİ SULTAN MEHMED HÂN CAMİ, MEDRESE VE İMARET

1. Merhûm Çelebi Sultân Mehmed Hân Hazretlerinin keşf-i sâni defteri

Devletlü Dâru's-Sa'âdeti's-Şerîfe Ağası Hazretlerinin nezâret-i 'aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa'da vâki' merhûm ve magfûrun-leh Çelebi Sultân Mehmed Hân - tâbe serâhû- hazretlerinin câmi'-i şerîfi ve medrese-i celîle ve 'imâret-i 'âmireleri hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı vezîr âsaf-nazîri devletlü 'inâyetlü el-Hâc 'Azîz Ahmed Paşa hazretlerinin ma'rifet-i münîrâneleriyle ta'mîr ve termîm ve iktizâ iden mesârif-i mahlûlât-ı mu'accelâtından te'diye olunmak bâbında şerefyâfte-i sudûr buyrulan mübârek hatt-ı hümâyûn şevket-makrûn-ı şahâne mücebince bundan akdem vürûd iden bir kıt'a emr-i celîlü's-şân imtisâlen müberrât-ı mezkûre vezîr-i muşârun-ileyh hazretlerinin taraf-ı müşîrânelerinden nâzır-ı ta'mîrât olan sa'âdetlü es-Seyyid el-Hâc Ahmed Hasîb Efendi ma'rifetiyle gereği gibi tecdîd ve ta'mîr olunmağın bu fakîr bi'n-nefs kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ile üzerlerine varılıb yegân yegân mu'âyene ve dikkat olunarak keşf ve ketb u tahrîr olunan tekmîl-i mesârifin defter-i müfredâtıdır ki ber-vech-i âtî zikr olundu. Fi'l-yevmi'l-hâmisi min Zilhicceti's-Şerîfe sene semân ve 'ısrîne ve mieteyn ve elf.

Câmi'-i şerîf kubbeleri etrâfına ve kiremidlere ve düzlere döşemelik dördü bir 'araba meşe yarma ağacı 'aded 228 fî 100, 572,5 guruş.

Mahall-i mezkûr Kayacık ta'bîr olunur def'a meşe ağacı 'aded 13 fî pâre 60 ve dördü bir yük meşe ağacı 'aded 182 fî pâre 25, 320,75 guruş.

Kubbe düzleri döşemesiyçün Karacakaya tahtası 'aded 455 fî 25, mahall-i mezkûra mismâr kıyye 140 fî 60, 493, 75 guruş.

Mahall-i mezkûr usta yevmiyesi 'aded 250 fî pâre 86, rençber yevmiyesi 'aded 500 fî 55, 1.225 guruş.

Kirpilere tuğla 'aded 2.000 fî 3 ve derz için kireç yük 100 fî pâre 100, horasan yük 100 fî 50 me'a hammâliye 575 guruş.

²⁶⁵ BŞŞ, B 321/567 73b.

Mahall-i mezkûra keten çöpü kıyye 300 fi pâre 16, saman yük 20 fi 10, 264 guruş.

Orta kubbe kenârına çift cam ‘aded 182 fi pâre 40, def‘a kenâra çârçûbe ‘aded 18 fi 10, 288 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfde havâle camı tecdîdi 6 fi 8 ve kenâra tel ta‘mîrâtı mesârifî 64 guruş.

Def‘a derûn-ı câmi‘-i şerîfde pencere çârçûbesi tecdîdi ve sâir pencerelerin ta‘mîrâtı mesârifî 184 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîf pencereleri kenârları ve pervâzları ve kapısı boyası mesârifî 100 guruş.

Câmi‘-i şerîf kapısı fevkinde vâki‘ tecdîd olunan tura bi-hesâb-ı terbî‘i zirâ‘ 150 beher zirâ‘ı ecnâs-ı kereste ve kâffe levâzımıyla üçer buçuk guruşdan 525 guruş.

Câmi‘-i şerîf havlisinde tecdîd olunan dîvâr hesâb-ı terbî‘i zirâ‘ 12 beher zirâ‘ı kâffe levâzımıyla dörder guruşdan 480 guruş.

Câmi‘-i şerîf üzerinden sâkit ve ekserisi fenâ bulunub müceddeden kâl u bast olunan kurşun ‘aded 1667 kıyye 28.838 beher kıyyesine üçer pâre kâliye 2.170,25 guruş.

Kurşuncıyâna eyyâm-ı bastda ta‘âmiye ve kurşuncu rençberi yevmiyesi ‘aded 38 fi 95 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 78 fi 61, 130,5 guruş.

Müceddeden iştirâ ve bast olunan kurşun kıyye 2.030 fi pâre 45, 2.283,75 guruş.

‘Îmâret-i ‘âmire mürettebâtı vürûdunda hayvânât vaz‘iyçün ahırın terbî‘an 500 zirâ‘ sakfının ‘atîk kerestesinden mâ‘adâ kiremid ve kereste ve üstâdiyesiyle ta‘mîri mesârifî 750 guruş.

Medrese-i celîle dershânesi nerdübânı fevkinde tecdîd olunan sakf terbî‘an zirâ‘ 100 beher zirâ‘ı kereste ve sâir levâzımıyla 150 guruş.

Medrese-i mezkûr odaları sakfları saçaklarına yelkovan(?) ve boya mesârifî 100 guruş.

Medrese-i mezkûr dershâne kubbesi kirpilerine tuğla ve kireç ve horasan ve üstâdiye ve mesârif-i sâiresine 250 guruş.

‘Îmâret-i ‘âmire üzerine kiremid ve tahta ve mismâr ve üstâdiye ve levâzım-ı sâiresine 100 guruş.

Memşâlar sakfi ve kapuları ta‘mîrâtı ve anbarın sakfi ta‘mîrâtı mesârifî 195 guruş.

Yekûn 11.316,75 guruş. Yalnız on bir bin üç yüz on altı guruş yirmi dört pâredir.

Vech-i meşrûh üzre ber-mûceb defter-i keşf sultân-ı muşârun-ileyhin müberrât-ı şerîfe mezkûrları mesârifî meblağ-ı mezbûr on bir bin üç yüz on altı buçuk guruşa bâlig olub mesârif-i mezkûre mu‘accelâtından havâle ile tanzîm olunmuş olub ve hâric ez defter-i keşf-i evvel be def‘a ta‘mîr ve tecdîde eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olarak müceddeden ta‘mîrine mübâşeret olunan şâdurvân ve câmi‘-i şerîf sakfi ve civârlarında vâki‘ mekteb-i şerîf ve etrâf dîvârları ta‘mîrâtı mesârifî dahi lede’t-tekmîl vakf-ı muşârun-ileyhin 28 senesi bedel-i iltizâmından te’diye olunmak üzre olduğu işbu mahalle şerh virildi. (10 Aralık 1812)²⁶⁶

2. Çelebi Sultân hazretlerinin câmi‘-i şerîf ve türbe ve medrese kurşunları keşfi

Devletlü Dâru’s-Sa‘âdeti’ş Şerîfe ağası hazretlerinin nezâret-i ‘aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa’da gunûde-i lahd-i gufrân ve merhûm Çelebi Sultân Mehmed Hân -tâbe serâhû- hazretlerinin câmi‘-i şerîfî ve türbe-i münîfe ve medrese-i celîleleri üzerlerinde mebsût kurşunları bi-hikmeti’llâhi te‘âla bu esnâda zuhûr iden şiddet-i rûzgârdan ekserisi sâkıt ve ba‘zan rahnedâr olmasıyla bârân vukû‘unda derûnlarına neşf ile harâbiyeti mûcib olduğunu mürtezika-i vakf inhâ ve ihbâr ve ol-vecihle keşfini iltimâs itmeleriyle bu fakîr bi’n-nefs kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb yegân yegân lede’l-mu‘âyene ve’l-keşf câmi‘-i şerîf ve türbe-i münîfe ve medrese-i celîle üzerlerinden zîre sâkıt ve müceddeden kâl olunarak basta muhtâc olanlar ile ba‘zan rahnedâr olub ta‘mîr olunacak kurşunları vezn ve dikkat birle ‘alâ vechi’s-sihha tahmîn ve ketb u tahrîr olunan mesârifleri defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fi’l-yevmi’l-hâmis ‘aşera min Cemâziye’l-ûlâ li-seneti selâse ve selâsîne ve mieteyni ve elf.

²⁶⁶ BSS, A 183/564 18a.

Câmi'-i şerîf-i mezkûr üzerinden sâkıt ve ba'zan rahnedâr olub müceddeden kâl ve bast olunacak kurşun kıyye 110 beher tahtası on altışar kıyyeden 1.760 kıyye beher kıyyesi dörder pâreden kâliye ve bastiye mesârifi 176 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 5 fi pâre 90, 12,5 guruş.

Kurşun eteklerine derz için kireç yük 20 fi 3, horasan yük 20 keten çöpü kıyye 60 pâre 20, 110 guruş.

Derz için usta yevmiyesi 'aded 20 fi 3 rençber yevmiyesi 20 fi 2, 100 guruş.

Kireç ve horasan ve kurşun hammâliyesi ve kûfe ve urgan ve levâzım-ı sâire 50 guruş.

Yekûn 453,5 guruş.

Muşârun-ileyh hazretlerinin türbe-i münîfeleri üzerinde müceddeden kâl u basta muhtâc kurşun kıyye 100 beher tahtası fi 17 kıyye 1.700 beher kıyyesi dörder pâreden kâliye mesârifi 170 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 5 fi pâre 90, 12,5 guruş.

Derz için horasan yük 5 fi pâre 50 kireç yük 5 fi 3 keten çöpü kıyye 15, 42 guruş.

Derz için usta yevmiyesi ve rençber mesârifi 25 guruş.

Hammâliye ve nakliye ve levâzım-ı sâire mesârifi 40 guruş.

Yekûn 277 guruş.

Muşârun-ileyh hazretlerinin medrese-i celîle dershânesi üzerinde kezâlik müceddeden kâl u bast olunacak kurşun tahta 40 fi 16 kıyye 64 beher kıyyesi dörder pâreden kâliye ve bastiye mesârifi 64 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 5 fi pâre 90, 12,5 guruş.

Derz için kireç horasan ve levâzım-ı sâire 20guruş.

Zikr olunan mahallerden şiddet-i rûzgâr ile sâkıt kurşun noksânı kıyye 100 fi pâre 60, 150 guruş.

Türbe-i celîle havlîsi derûnunda kâin şâdurvân fevkinde münhedim olan çardak ta'mîri 'atîk enkâzından mâ'adâ iktizâ iden levâzımâtı 95 guruş.

Yekûn 341,5 guruş.

Cem'an yekûn 1.072 guruş.

Ber-vech-i bâlâ mahâll-i mezkûrun ta'mîr ve termîmleri mesârifi meblağ-ı mezbûr cem'an bin yetmiş iki guruş ile ancak husûl-pezîr olacağını mahallinde kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (23 Mart 1818)²⁶⁷

3. Devletlü Dâru's-Sa'âdeti'ş-Şerîfe ağası hazretlerinin nezâret-i 'aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa'da vâki' merhûm ve magfûrun-leh Çelebi Sultân Mehmed Hân -tâbe serâhû- hazretlerinin binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfe ve dersihâne ve şâdurvân üzerleriyle minâre külâhı kurşunları mürûr-ı ezmine ile muhtâc-ı ta'mîr ve şiddet-i rûzgârdan sâkıt ve müceddeden kâle muhtâc ve etrâf-ı kubbe etekleri hatılları ve mahall-i sâiresi tecdîd ve ta'mîre eşedd-i ihtiyâcı olduğundan bundan akdem bâ-ma'rifet-i şer' ba'de'l-keşf zikr olunan mahallerin tecdîd ve ta'mîrine izn u ruhsat birle ta'mîr husûsu bâ-mektub-ı 'âlî nâzır-ı mu'accelât-ı evkâf mevâlî-i 'izâmdan Feyzîzâde devletlü Şerîf Ahmed Efendi uhdelerine ihâle buyurulmuş olmağla berât-ı mezkûrda mûmâ-ileyh ma'rifetleriyle gereği gibi tecdîd ve ta'mîr ve hitâma resîde olmağın cânib-i şer'den bi'l-iltimâs kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa hulefâsından es-Seyyid Molla Mahmud ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerine varılub eşrâf ve mürtezika ve hademe-i vakf hâzırûn oldukları hâlde berât-ı mezkûrenin tecdîd ve ta'mîr olunan mahalleri yegân yegân mu'âyene ve keşf-i birle bi'l-ihbâr ketb u tahrîr olunan tekmîli mesârifi defteridir ki zikrolunur. Hurrîre fî 15 Safer (12)42.

Câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfe ve dersihâne ve şâdurvân üzerleriyle ve minâre külâhı üzerinden müceddeden kâl u bast olunan kurşun tahta 1.504 beher tahtası on sekizerer kıyyeden 2.772 kıyye beher kıyyesi beşer pâre kâliye mesârifi 3.384 guruş.

Zikr olunan mahallerde ta'mîr olunan kurşun tahtası 'aded 300 fî pâre 20, 150 guruş.

Eyyâm-ı bastda kurşuncu rençberi 'aded 75 fî pâre 100 kurşuncıyân ta'âmiyesi 'aded 75 fî pâre 100, 375 guruş.

²⁶⁷ BŞŞ, B 322/568 29b.

Kurşun derûnuna muktezî kalay ve kum ve kurşun tozu kıyye 31, 102 guruş.

Câmi'-i şerîf kubbeleri eteklerine hatıllık dördü bir yük meşe ağacı 'aded 34 fî 5 Kayacık ağacı 'aded 54 fî 3 bağlama meşe 'aded 8 fî pâre 30 vezn 12, 404 guruş.

Fener kubbesine dördü bir yük def'a hatıllık meşe 'aded 10 fî 30 Kayacık 'aded 7 fî 3, 28,5 guruş.

Def'a zikr olunan fener kubbesine dördü bir mecediye meşe 'aded 5 fî 5 eğri meşe 'aded 30 fî 3 def'a kebîr direk fî 8, 123 guruş.

Def'a fener kubbesine yarma meşe ağacı 'aded 12 fî 4 def'a dördü bir yük meşe 'aded 20 fî pâre 30, 63 guruş.

Def'a zikr olunan fener kubbesine Karacakaya tahtası aded 35 fî 1, 35 guruş.

Kubbe kuşaklarına hatıllık ağacı 'aded 9 fî 3 ve dördü bir yük bağlık meşe ağacı 'aded 16 fî pâre 30, 39 guruş.

Sagîr kubbesinin yarma meşe ağacı 'aded 14 fî 4 Kayacık ağacı 'aded 14 fî 3, 98 guruş.

Mahall-i mezkûra dördü bir yük meşe ağacı 'aded 56 fî 30, 39 guruş.

Kubbe derzlerine yarma meşe ağacı 'aded 8 fî 4, 320 guruş.

Def'a kubbe derzlerine çatı mahallere Kayacık ağacı 'aded 30 fî 3 Karacakaya tahtası aded 30 fî 1, 320 guruş.

Zikr olunan kubbeler etrâfına derz ve sıva için kireç yük kıyye 90 fî pâre 100 horasan yük 90 fî pâre 2 keten çöpü kıyye 25 fî pâre 16, 505 guruş.

Câmi'-i şerîf kapusu üzerinde kubbeye kurşun altına yarma meşe ağacı 'aded 25, 100 guruş.

Mahall-i mezkûra Kayacık ağacı 'aded 25 fî 3 Karacakaya tahtası 'aded 90 fî 1, 165 guruş.

Kurşun altına saman yük 30 fî 6, 180 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsinde tecdîd olunan şâdurvân sakfına meşe (...) ağacı 'aded 64 fî pâre 20 döşeme tahtası 'aded 20 fî 1 tavan tahtası 'aded 300 7 yavrısı 'aded 70 iğne mismârı kıyye 30 şişe arşın 300, 177,5 guruş.

Zikr olunan mahallere dülger mismârı kıyye 250 fi pâre 116, 725 guruş.

Kezâlik kurşun mismârı kıyye 250 fi 116 kurşun için pervâz mismârı kıyye 50 fi 3, 882,5 guruş.

Zikr olunan mahallere dülgerân yevmiyesi ‘aded 210 fi 3,5 rençber yevmiyesi ‘aded 126 fi 2 ve ırgâdiye yevmiyesi ‘aded 336 fi pâre 90, 1.743 guruş.

Salifu’z-zikr şâdurvân ve câmi‘ kapusu sakfları ve fener boyaları mesârifi 146 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfde bir ‘aded kebîr tepe camı tecdîdi ve dört ‘aded sagîr camlar ta‘mîrâtı 300 guruş.

Dershâne üzerinde etrâf meşe hatılları tecdîdi ve mismâr ve üstâdiye ve mismâr-ı kurşun ve levâzım-ı sâiresi 130 guruş.

Medrese-i celîle ve ‘imâret-i ‘âmire üzerlerinin rahnedâr olan kiremidleri tecdîdi ve üstâdiye ve levâzım-ı sâiresi 250 guruş.

Kurşun üzerine vaz‘ için taş nakliyesi 30 guruş.

Ücret-i mu‘temed Uzun Hasan 60 guruş.

Ücret-i kantar ve kürek ve kalbur ve kûfe ve kurşuncu ocağı mesârifi 50 guruş.

Yevm-i keşfde ta‘âmiye-i kurşuncıyân ve hulefâ-i mi‘mâr ve müteferrika 24 guruş.

Yekûn 10.948,5 guruş.

Vech-i meşrûh üzere mahâll-i mezkûrenin tecdîd ve ta‘mîrleri meblağ-ı mezkûr on bin dokuz yüz kırk sekiz buçuk guruş mesârif ile ancak husûl-pezîr olduğunu kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa hulefâsı ve kurşuncıyân ve sâir hâzırûn bî-garaz erbâb-ı vukûf mahallinde bi’l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (18 Eylül 1826)²⁶⁸

ORUÇ BEY CAMİİ

1. Derûn-ı Hisar’da Oruç Bey Câmi‘-i Şerîfi defteridir.

²⁶⁸ BSS, B 86/288 74b.

Bâbu's-Sa'âdeti's-Seniyye ağası nezâretlerine âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa'da vâki' merhûm Umûr Bey ve Oruç Bey ve Mahmud Bey ibnâ-i Timurtaş Paşa evkâfindan mahrûse-i mezbûr hısnı dâhilinde Oruç Bey mahallesinde kâin bundan akdem harîk-i kebîrde muhterik olan câmi'-i şerîfin mütevellîsi tarafından tecdîd ve ta'mîrine hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı vezîr-i Aristo-tehbîr devletlü 'inâyettü el-Hâc 'Aziz Ahmed Paşa hazretlerinin sâdır olan emr-i 'âlîlerine mebnî bi'l-meşrûta mütevellîleri Ahmed Bey ve Mehmed Seyfu'llâh Beyler ile bâ-berât-ı 'âlî kâim-makâmları Mehmed Ağa taraflarından mültezim-i vakf Mü'minzâde semâhatlü es-Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi ma'rifetiyle câmi'-i şerîf-i mezbûr bi-şartı'r- rücû' gereği gibi tecdîd ve termîm olunmağın kâim-makâmı mi'mâr-ı hâssa ve bu makûle ebniye-i sukûf hâline ahvâline vukûf-ı tâmmı olan bî-garaz müslimîn ile bi'l-iltimâs üzerine varılıb yegân yegân nazar u dikkat olunarak keşf ve ketb u tahrîr olunan tecdîd ve ta'mîri mesârifinin defter-i müfredâtıdır ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Fî 5 Rebî'u'l-ahir (12)28.

Câmi'-i şerîf sakfi üzerine kiremid 'aded 5.500 fî 60, 82,5 guruş.

Sakf-ı mezkûra bedure tahtası 'aded 1.200 fî 1, yuvarlak dane 'aded 200 fî 8, 70 guruş.

Kuşaklık yedi ağacı 50 fî 55, 68,75 guruş.

Mahall-i mezkûra makaslık ikisi bir 'araba meşe 'aded 30 fî 6, 180 guruş.

Sakf-ı mezbûr köşelerine Mahiye ağacı 4 fî 12, ve makas abânî(?) meşe ağacı 30 fî 7, 84 guruş.

Def'a ufak makaslara reyyân ağacı 12 fî 20, ve babalık beşi bir 'araba meşe ağacı 50 fî 96, 42 guruş.

Def'a mahall-i mezkûra dördü bir 'araba çenber abânî(?) 'aded 14 fî 100 ve bağlama ta'bîr olunur def'a meşe ağacı 11 fî 80, 47 guruş.

Üçü bir 'araba meşe dikme ağacı 14 fî 3 ve tavan içine bir narlık(?) dane 100 fî 18, 87 guruş.

Def'a tavan arasına yedi ağacı 10 fî pâre 10, tavan tahtası 'aded 1000 fî pâre 5, 140 guruş.

Bedure mismârı ‘aded 20.000 fi pâre 3, biri birlik mismârı ‘aded 70 fi 6,5, 183,5 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfe havâle camı 8 fi 8, tel ‘aded 2 fi 8, 80 guruş.

Pencerelere ebniye(?) camı ‘aded 48 fi 60, çârçûbe ‘aded 8 fi 3, 96 guruş.

Pencerelere yarma meşe ağacı 10 fi 2 ve demir parmaklık ‘aded 6 fi 15, 110 guruş.

Def‘a derûn-ı şerîfe ağaç parmaklık 2 ve tuğra ve mecrkârî mumluk trabzon 2, 28 guruş.

Def‘a derûn-ı câmi‘-i şerîfe sıva için kireç yük 50 fi 100, keten çöpü kıyye 150 fi 18, mermer kireci kıyye 220 fi 5, 218,75 guruş.

Sıvacı yevmiyesi 65 fi 100, rençber yevmiyesi 130 fi 55, 341,5 guruş.

Ücret-i nakkâş ve boya mesârifi 200 guruş.

Doğramakârî iç kapı mesârifi 30 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîfe ve sofasına döşeme tuğlası ‘aded 550 fi 3, 41,5 guruş.

Câmi‘-i şerîf sofasına trabzon 6 ve yarma meşe ağacı 6 ve boya mesârifi 31 guruş.

Câmi‘-i şerîf-i mezbûrun terbi‘an 258 arşın üç ‘aded dîvârın cemî‘ levâzımıyla beher zirâ‘ı 60’ar pâre tecdîd ve ta‘mîri mesârifi 381 guruş.

Câmi‘-i şerîf sakfi tecdîde usta 110 fi pare 86 ve rençber yevmiyesi ‘aded 40 fi 55, 184 guruş.

176 arşın hesâb-ı terbi‘i olan havlî dîvârının birer guruşdan 176 guruş.

Def‘a câmi‘-i şerîf havlîsinde dört ‘aded pencerelere demir parmaklık me‘a takım mesârifi 60 guruş.

Müceddeden tahta minâre mesârifi kâffe levâzımıyla 30 guruş.

Müceddeden havlî kapusu ve saçak mesârifi 60 guruş.

Müceddeden havlî kaldırım mesârifi 20 guruş.

Urgan, kazma, kürek, küfe ve kalbur 15 guruş.

Harc-ı defter ücret-i keşşâf ve mi‘mâr ve müteferrika 25 guruş.

Cem'an yekûn 3.124,25 guruş.

Yalnız üç bin yüz yirmi dört guruş otuz pâredir.

Ber-vech-i bâlâ câmi'-i şerîf-i mezkûrun tecdîd ve termîmi mesârifi olan meblağ-ı mezbûr üç bin yüz yirmi dört guruş bir rub' ile ancak husûl-pezîr olduğunu mahallinde kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf bi'l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (7 Nisan 1813)²⁶⁹

2. Ber-mûceb defter-i keşf virilen i'lâm

Der-i devlet-mekîne 'arz-ı dâ'î-kemîneleridir ki Bâbu's-Sa'âdeti's-Seniyye Ağası nezâretlerine âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa'da vâki' merhûm Umûr Bey ve Oruç Bey ve Mahmûd Bey ibnâ-i Timurtaş Paşa evkâfindan mahrûse-i mezbûr hısnı dâhilinde Oruç Bey mahallesinde kâin bundan akdem muhterik olan câmi'-i şerîfin tecdîd ve termîmine bi'l-meşrûta mütevellîleri Ahmed Bey ve Mehmed Seyfu'llâh Bey ve kâim-makâm-ı vakf Mehmed Ağa taraflarından me'mûr kılındım vakfa Mü'minzâde semahâtlü es-Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi dâ'îleri câmi'-i şerîf-i mezkûru mâl-ı vakf-ı mezbûr bi-şartı'r-rücû' müceddeden binâ ve inşâ itmekden nâşî kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ile lede'l-mu'âyene ve'l-keşf ketb u tahrîr olunan bir kıt'a mûmzî defter-i müfredâtı nâtik olduğu üzere tecdîd ve termîm mesârifi üç bin yüz yirmi dört guruş bir rub'a bâliğ olub bundan akdem mütevellîyân-i merkûmân Ahmed Bey ve Mehmed Seyfu'llâh Bey ile kâim-makâmları mezbûr Mehmed Ağa vakf-ı muşârun-ileyhden mahrûse-i mezbûrede Kelesan karyesi tevâbi'i işbu yirmi sekiz senesinde mahsûben mûmâ-ileyh Hâfız Mehmed Emîn Efendi'ye hîn-i ilzâmlarında bedel-i iltizâmından câmi'-i şerîf-i mezkûrun iktizâ iden mesârifiyçün 'ale'l-hesâb mültezim-i mûmâ-ileyh yedinde ibkâ ve bu vecihle tescîl eyledikleri bin guruş meblağ-ı mesârif-i mezkûr üç bin yüz yirmi dört guruş bir rub'dan fûrû-nihâde olundukda bakî iki bin yüz yirmi dört guruş bir rub' mûmâ-ileyh es-Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi dâ'îlerinin cânib-i vakıfda matlûb kalmağın meblağ-ı bâkî-yi mezbûr iki bin yüz yirmi dört guruş bir rub'u mütevellîyân-i merkûmândan ve galle-i vakf-ı muşârun-ileyhimden tahsîl bâbında bir kıt'a emr-i 'âlî sudûru niyâzıyla mûmâ-ileyh Hâfız

²⁶⁹ BSS, A 183/564 22b.

Mehmed Emîn Efendi dâ'îleri istid'â 'inâyet eylediği evvelki vâki' u'l-hâli bi'l-iltimâs pây-e-i serîr-i a'lâya 'arz u i'lâm olundu. Hurrîre 5 Receb (12)28. (4 Temmuz 1813)²⁷⁰

3. Umûr Bey vakfindan derûn-ı Hisar'da vâki' câmi'-i şerîfin tekrâr keşfi defteri

Bâbu's-Sa'âdeti's-Seniyye ağası nezâret-i 'aliyyelerinde âsûde evkâfdan merhûm Umûr Bey ve Oruç Bey ve Mahmud Bey ibnâ-i Timurtaş Paşa nâm ashâbu'l-hayrın mahrûse-i Bursa hısnı dâhilinde Oruç Bey mahallesinde ahşâbdan mebnî câmi'-i şerîfleri bundan akdem harîk-i kebîrde bi'l-küllîye muhterik olmağla vakf-ı muşârun-ileyhin hâlâ evlâdiyyet ve meşrûtiyet üzre bâ-berât-ı 'âlişân mütevellîleri Ahmed Bey ve Mehmed Seyfu'llâh Bey taraflarından Mü'minzâde semahatlü Seyyid Hâfız Mehmed Emîn Efendi yediyle bi-şartı'r-rücû' müceddeden binâ ve inşâ olub tekmi'l mesârifî bundan akdemce keşf u defter olunmuş ise de tekrâr ma'rifet-i şer' ve erbâb-ı vakf ve kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ma'rifetiyle keşf ve defter-i mesârifî takdîm olunması bâbında nâzır-ı vakf-ı muşârun-ileyh hazretlerinin vârid olan bir kıt'a mektûb-ı emr uslûblarına binâen bu fakîr bi'n-nefs kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve bu makûle ebniye ve sukûf ahvâline vukûf-ı tâmmı olan bî-garaz erbâb-ı vukûf ile câmi'-i şerîf-i mezkûrun üzerine varılıb yegân yegân nazar u dikkat olunarak keşf ve ketb u tahrîr olunan tecdîd ve termîm mesârifinin müfredât defteridir ki ber-vech-âtî zikr olundu. Hurrîre fi'l-yevmi'l-hâmis 'aşera min Cemâziye'l-ahir li-seneti tis'a ve 'ısrîne ve mieteyni ve elf.

Câmi'-i şerîf-i mezbûr sakfı ve etrâf dîvârlarına kiremid 'aded 7.065 fî 60, sakf-ı mezbûra bedure tahtası 'aded 1.500 fî pâre 1, çam dane 25 fî pâre 1, 261,5 guruş.

Sakf-ı mezbûr Kuşaklık ta'bîr olunur bedure ağacı 65 fî pâre 60, Mâhiye ta'bîr olunur köşelere meşe ağacı 4 fî 12 guruş, makaslık 30 fî 5, 295,5 guruş.

Def'a sakf-ı mezbûr için kebîr meşe abani ağacı 'aded 30, 60 guruş.

Def'a sakfa mâhiye için meşe abani ağacı 4 fî 7 guruş, köşe makaslar altına dördü bir 'araba meşe ağacı 8 fî 3, 52 guruş.

Bağcık ta'bîr olunur sakf-ı mezbûr için meşe ağacı 6 fî pâre 110, tavan içine bağlama için yedi bedure ağacı 16 fî 110, 27 guruş.

²⁷⁰ BSS, A 183/564 21a.

Def'a tavan derûnuna bernarlık(?) ta'bîr olunan ağaç 100 fi 20 tavan tahtası 'aded 1000 fi pâre 5, 175 guruş.

Tavan mismârı 'aded 20.000 beher bini fi 3,75 guruş, ecnâs-ı kereste mismârı kıyye 80 fi pâre 62, 189 guruş.

Asl-ı câmi'-i şerîfin mihrâb ve yemîn ve yesârında vâki' terbî'an 280 arşın dîvârın cemî' levâzımıyla tecdîd mesârifi 420guruş.

Dîvâr-ı mezkûrun gerilerine tuğla 'aded 1.000 beher yüzü fi 50, derûn-ı câmi'-i şerîfde havâle camı 8 tel 2 fi 8 guruş, 100 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîfe sekiz 'aded pencerele ebniye(?) camı 'aded 41 fi 6 pencere çârçûbesi 'aded 8 fi pâre 120, 96 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîf sıvasına kireç yük 50 fi pâre 100 ketân çöpü kıyye 150 fi pâre 20, mermer kireci kıyye 250 fi 5, 225 guruş.

Mum vaz'iyçün trabzon 2, derûn-ı câmi'-i şerîf döşemesine tuğla 'aded 500 fi pâre 10, 49,25 guruş.

Elvân-ı boya mesârifi ve nakkâş ücreti 200 guruş.

Doğrama kapu ve kilid mesârifi 30 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezbûr sakfi ve mahall-i sâiresinin dülger yevmiyesi 'aded 110 fi pâre 90, rençber yevmiyesi 40 fi pâre 150, 195 guruş.

Sıvacı yevmiyesi 'aded 50 fi 2,5 rençber yevmiyesi 100 fi pâre 55, 262,25 guruş.

Sekiz 'aded demir pencere mesârifi 90 guruş.

Pencereler etrâfına meşe ağacı 10 fi 55,5 ağaç parmaklık 15 fi pâre 40, 24 guruş.

Câmi'-i şerîf sofasına meşe dikme ağacı 14 fi 3, ve sofa etrâfına meşe ağacı 6, fi pâre 110 (...), trabzon fi 3, 74 guruş.

Terbî'an 177 arşın havlî dîvârının tecdîd ve ta'mîri mesârifi 177 guruş.

Dîvâr-ı mezkûra derz için horasan ve kireç ve keten çöpü ve levâzım-ı sâiresi mesârifi 100 guruş.

Müceddeden tahta minâre mesârifi 30 guruş.

Havlî kaldırımı ta‘mîrâtı mesârifî 20 guruş.

Muktezî mahallere rençber ve sıva boyası mesârifî 35 guruş.

Havlî kapusu ve s saçak tecdîdi 60 guruş.

Urgan, kürek, kazma, kalbur ve küfe ve edevât-ı sâire 20 guruş.

Harc-ı defter ve kalemiye ve çukadâriye ve muhzırıyye 35 guruş.

Ücret-i mi‘mâr-ı sâire 15 guruş.

Yekûn 3.318 guruş.

Ber-vech-i bâlâ câmi‘-i şerîf-i mezkûrun müceddeden binâ ve inşâsı mesârifî olan meblağ-ı mezbûr üç bin üç yüz on sekiz guruş ile ancak husûl-pezîr olur deyu mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf bi’l-ittifâk ihbârları işbu mahalle şerh virildi. (4 Haziran 1814)²⁷¹

KURŞUNLU CAMİİ, MEDRESE, İMARET VE MAHALL-İ SAİRE

Merhûm Çelebî Sultân Câmi‘-i Şerîfleri keşf u tahmîn-i birle takdîm olunan defter-i müfredât mücebince cânib-i haremeynden bundan akdem virilen sûretidir.

Sûret-i defter-i keşf-i müfredât bi’l-i‘lâm Râşidzâde es-Seyyid Mustafâ Sâlim Efendi müfettiş-i Haremeyn-i Şerifeyn ve Bursa el-vâki‘ fi 23 Cemaziye’l-evvel 228 berâyı mesârif-i ta‘mîrât-ı Kurşunlu Câmi‘i şerîf ve medrese-i celîle ve ‘imâret-i ‘âmire ve mahall-i sâire ‘an evkâf-ı şerîf merhûm ve magfûrun-leh Çelebi Sultân Mehmed Hân –tâbe serâhû- der-Bursa ber-müceb hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn ve fermân-ı ‘âlî muktezî mahâll-i mezkûre ve bâ-ma‘rifet-i Ahmed ‘Azîz Paşa ve mi‘mâr-ı belde ve erbâb-ı vukûf yegân yegân keşf u tahmîn ve mecma‘-i mesârif-i ta‘mîrât-ı mezkûr ber-müceb-i defter-i keşf on bir bin iki yüz yirmi bir guruşa bâliğ ve mesârifât-ı ta‘mîrâtı ba‘d-ezîn ‘an bedel-i iltizâm ve mahlûlât der-Bursa mahsûb bâ-defter-i keşf bâ-takrîr bâ-hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn kayd-şüd ve sûret ve emr kalem-i muhâsebe Haremeyn-i Şerifeyn ve sûret ve emr dahi bâ-fermân-ı ‘âlî ol-vâki‘ fi 6 Rebî‘u’l-evvel (1)228.

Pâre 10, 11221,5 guruş.

²⁷¹ BSS, A 183/564 49b.

Câmi'-i şerîf kapuları etrâfına hatıllık altısı bir 'araba meşe ağacı 'aded 117 fi pâre 100 ve çekme ta'bîr olunur dördü bir yük meşe ağacı 'aded 70 fi pâre 7, 336,5 guruş.

Mahall-i mezkûr mismâr kıyye 35 fi pâre 60 saman yük 30 fi 4 etrâf derzlerine kireç yük 60 fi 100 horasan yük 60 keten çöpü kıyye 120 fi 19 usta yevmiyesi 'aded 120 fi 75 ve rençber yevmiyesi 'aded 230 fi pâre 55, 1021,25 guruş.

Kezâlik câmi'i şerîf kubbeleri derzleri etrâfına yarma meşe ağacı 'aded 60 fi 100 def'a Kayacık ta'bîr olunur meşe ağacı 'aded 120 fi 40 döşeme tahtası 'aded 400, 570 guruş.

Mahall-i mezbûra mismâr kıyye 50 fi pâre 6, saman yük 15 fi 4, usta yevmiyesi 'aded 100 fi 75, rençber yevmiyesi 'aded 100 fi pâre 55, 475 guruş.

Etrâf-ı kubbe dîvârlarına sıva için kireç yük 100 fi pâre 100, horasan yük 50 fi pâre 50, keten çöpü kıyye 150 fi 16, usta yevmiyesi 'aded 40 fi 75, rençber yevmiyesi 'aded 50 fi 55, 638,25 guruş.

Müceddeden kâle muhtâc kurşun tahtası 'aded 1000 beher tahtası 20'şer vukiyye olmak üzere kıyye 20.000 beher kıyyesi üçer pâre kâliye ve bastıyye mesârifi 1.500 guruş.

Şiddet-i rûzgâr takrîbi kurşun noxsânı tahta 'aded 800 beheri yirmi beşer kıyyeden kıyye 2.000 beheri birer guruşdan 2.000 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 300 fi 6, 450 guruş.

Câmi'-i şerîf kapusu fevkinde saçak tuğlasında muhtâc-ı ta'mîr olan mahalli hesâb-ı terbî'i zirâ' 200 ve beher zirâ'ı cemî' levâzımıyla üçer buçuk guruşdan 700 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîfde sekiz 'aded havâle camı tecdîdi ve sâir ta'mîrâtı dört 'aded çârçûbe tecdîdi 270 guruş.

Ta'mîrât-ı mezkûrede iskeleye muktezî ecnâs-ı kereste mesârifi 200 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsi dîvârında tecdîde muhtâc olan terbi'an yüz yirmi zirâ' dîvârın beşer guruşdan 600 guruş.

Medrese-i celîle odaları üzerinde kiremidleri ve saçakları tuğlası ve dersâne ve önünde saçak me'a tavan tecdîd ve ta'mîrâtı kâffe levâzımıyla 1000 guruş.

'Îmâret-i 'âmire üzerinde kiremid ve sakfında tecdîd ve ta'mîri muktezî kereste ve üstâdiye mesârifi 300 guruş.

‘İmâret anbarının ba‘z-ı mahalleri ta‘mîrâtına 50 guruş.

Memşâların sakfî ve kapuların tecdîdi ve ta‘mîrâtı üstâdiye ve levâzım-ı sâiresiyle 100 guruş.

‘İmâret-i ‘âmirenin mürettebâtı derûnunda hayvanât vaz‘iyyün binâ olunan ahurun terbî‘an beş yüz zirâ‘ sakfının ‘atık kerestesinden mâ‘ada iktizâ iden kiremid ve keresteleri ve mismâr ve üstâdiye ve levâzımı sâiresiyle dîvâr ta‘mîrâtına 1.000 guruş.

Haremeyn-i Muhteremeyne tâbi‘ evkâfdan merhûm ve mağfûrun-leh Çelebi Sultan Mehmed Hân -tabe serâhû- hazretlerinin binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi‘-i şerîf ve medrese-icelîle ve ‘imâret-i ‘âmireleri mesdûd derecesinde muhtâc-ı ta‘mîr olub bu makûle selâtîn-i ‘izâm hazretlerinin muhtâc-ı ta‘mîr olan âsâr-ı celîleleri mu‘accelât-ı evkâf ve mukâta‘ât ve vâridât-ı sâireden te‘diye olunmak üzere hâlâ Kocaeli **(25b)** ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfî vezîr-i mükerrrem devletlü ‘inâyetlü el-Hâc Ahmed ‘Azîz Paşa Hazretlerinin ma‘rifet-i müşîrâneleriyle ta‘mîr ve termîm bâbında şeref-yâfte-i sudûr olan mübârek hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şâhâne mücebince bundan akdem bir kıt‘a emri celîlü’ş-şân vârid olmağın vezîr-i muşârun-ileyh hazretlerinin iltimâs ve ma‘rifet-i âsıfâneleri ve kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı belde ve erbâb-ı vukûf ma‘rifetleriyle câmi‘-i şerîf-i mezkûr kurşunları ve mahall-i sâiresiyle medrese-icelîle ve ‘imâret-i ‘âmirelerinin iktizâ iden ta‘mîrâtı keşf ve ketb u tahrîr ve tahmîn olunan defteri ber-vech-i bâlâ meblağ-ı mezkûr on bir bin iki yüz yirmi bir guruş otuz pare mesârif ile ancak husûl-pezîr olur deyu mahallinde kurşuncıyân ve kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hassa ve sâir mazbûtu’l-esâmî erbâb-ı vukûf haber virdiklerini Bursa’da Haremeyn-i Şerîfeyn müfettişi Râşidzâde es-Seyyid Mustafa Sâlim Efendi imzâsıyla mumzî bir kıt‘a memhûr keşf defteri kalemine kayd ile sûret ısdârını muşârun-ileyh bâ-tahrîrât inhâ itmekle tahrîrât ve defter-i mezkûr rikâb-ı hümâyûna ‘arz u takdîm olundukda istid‘âsı üzere kalemine kayd ve sûreti gönderile deyu hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn şeref-yafte-i sudûr olmağla mücebince bâ-fermân-ı ‘âlî defter-i mezkûr Haremeyn-i Şerîfeyn muhâsebesine kayd olunub ve Anadolu muhâsebesine ve Haremeyn serkîsine ‘ilm u haberleri ve ifâde-i hâl emri virilmekle bir minvâl-i muharrer câmi‘-i şerîf ve mahall-i mezkûrenin ta‘mîr ve termîmi mesârifî vakf-ı muşârun-ileyhin mütevellîlere virilen bedel-i iltizâmı ve Bursa’da mahlûl vukû‘unda işbu ta‘mîre sarf olunmak üzere işbu sûret virildi. Fi’t-târih emr olundu. (9 Mart 1813)²⁷²

²⁷² BSS, A 183/564 23a.

ORHAN-I SÂNÎ CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE VE İMARET

Merhûm Orhân-ı Sâni Hazretlerinin türbe ve câmi'-i şerîfe mahall-i sâireleri keşf ve tahmîn birle takdîm olunan müfredât-ı defter-i keşf mücebince bundan akdem cânib-i haremeynden virilen sûretidir.

Sûret-i defter-i keşf-i müfredat bâ-i'lâm Raşidzâde es-Seyyid Mustafâ Sâlim Efendi müfettiş-i Haremeyni'ş-Şerifeyn ve Bursa el-vâki 7 Safer 1228 berâ-yı mesârif-i ta'mîrât-ı câmi'-i şerîf ve türbe-i münîf ve medrese-i celîle ve imaret-i 'âmireler evkâf-ı şerîf-i merkûm ve magfûrun-leh Sultân Murâd Hân-ı Sanî -tâbe serâhû- der Bursa ber-mûceb hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ve fermân-ı 'âlî münkazî mahâll-i mezkûre ve bâ-ma'rifet Ahmed 'Aziz Paşa ve mi'mâr-ı belde ve erbâb-ı vukûf yegân yegân keşf u tahmîn ve mecmû'a-i mesârifât-ı ta'mîrât-ı mezkûr ber-mûceb defter-i keşf-i sâlifü'l-beyân altı bin beş yüz dört guruş on para bâliğ ve mesârifât-ı ta'mîrâtı ba'd-ezîn 'an-bedeli't-termîm ve mahlûlât der-Bursa mahsûb-ı bâ-defter-i keşf bâ-takrîr bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn kayd-şüd. Ve sûret dahi(?) kalem-i muhâsebe ve haremeyni'ş-Şerifeyn kayd-şüd. Ve sûret ve emr dahi(?) bâ fermân-ı 'âlî el-vâki' 6 Rebiulevvel (1)226.

6.504 guruş 30 akçe.

Câmi'-i şerîfin mihrâb ve orta kobbe etrâfına hatıllık altısı bir 'araba meşe ağacı 32 'aded fî pâre 100 ve dördü bir yük dikme meşe ağacı 24 'aded fî pâre 25 mismâr kıyye 100 fî 60 üstâdiye 'aded 40 fî pâre 75 ve saman yük 4 fî 4, 211 guruş.

Mahall-i mezkûr derziyçün kireç ve horasan ve ketân çöpü ve üstâdiye ve rençber yevmiyeleri mesârifî 260 guruş.

Câmi'-i şerîfe muttasıl iki 'aded tavhâne kubbesine hatıllık yarma meşe ağacı 'aded 24 fî pâre 100 ve peyandalık dördü bir yük def'a meşe ağacı 'aded 16 fî pâre 25, mismâr kıyye 4 fî pâre 60, 76 guruş.

Mahall-i mezkûra derziyçün kireç ve horasan ve tuğla ve ketân çöpü ve üstâdiye ve rençber ve saman mesârifî 117 guruş.

Câmi'-i şerîf düzleri etrâfına hatıllık meşe ağacı altısı bir araba 'aded 40 fi pâre 100 ve peyandalık dördü bir yük def'a ağaç 20 fi pâre 25, mismâr kıyye 30 fi pâre 60, üstâdiye 'aded 20 pâre 75, 285 guruş.

Mahall-i mezkûr derz ve kiremidleri tecdîd ve ta'mîrine kireç yük 40 fi pâre 100, horasan yük 4, keten çöpü kıyye 80 fi pâre 16, tuğla 'aded 150, saman yük 3, rençber 'aded 60, 296,25 guruş. (24a)

Câmi-i şerîf düzlerinde olan sakflarına karaca meşe tahtası 'aded 500 fi pâre 30 ikisi bir araba meşe ağacı 'aded 60 fi pâre 60, mismâr kıyye 30 fi 6, üstâdiye 'aded 50 fi pâre 85, 622,25 guruş.

Mahall-i mezkûra saman yük 5 fi 4, rençber yevmiyesi 100 fi 55, iskele için yedi bedure ta'bîr olunur ağaç 'aded 100 fi pâre 100, yavri 'aded 100 fi pâre 20, 357,25 guruş.

Derûn-ı câmi-i şerîfde havâle camları tecdîd ve ta'mîri mesârifi 50 guruş.

Derûn-ı câmi-i şerîfde muktezî olan mahallerine müceddeden sıva ve mahall-i sâiresine badana için kireç ve üstâdiye ve levâzımât mesârifi 500 guruş.

Câmi-i şerîf kubbeleri ve derzlerinde müceddeden kâle muhtâc kurşun tahtası 500 beheri on sekizer kıyyeden 9.000 kıyye ve beher kıyyesi üçer pâreden kâliye mesârifi 675 guruş.

Türbe-i münîf üzerinde kâle muhtâc kurşun tahtası 'aded 25 beher tahtası on sekizer kıyyeden kıyye 4.500 beher kıyyesi üçer pâre kâliye 337,25 guruş.

Câmi-i şerîf ve türbe-i münîfeye kurşun mismârı kıyye 70 fi pâre 60, 105 guruş.

Kurşuncu ve rençber yevmiyeleri 'aded 223 ve eyyâm-ı bastda ta'âmiye 60 guruş.

Derûn-ı türbe-i celîlenin sakfı müceddeden sıva için kireç yük 100 ve horasan yük 50 keten çöpü kıyye 200 fi 16, sıvacı yevmiyesi 'aded 50 fi pâre 75, rençber yevmiyesi 'aded 50 fi pâre 55 ve badana mesârifi 574 guruş.

Derûn-ı türbede bağcık ta'mîr olunur direkler ta'mîrâtına ve yedi 'aded pencerenin çârçûbe ve teli beheri 20'şer guruşdan 190 guruş.

Def'a derûn-ı türbede cânib-i yesârında iki 'aded pencere tebdîli ve pencerelere seksen 'aded cam mesârifi 84 guruş.

Civârlarında medfûn şehzâdeleri türbesi derûnunda pencere ve tel ve cam mesârifi 40 guruş.

Türbe-i celîle kubbesi ve düzleri etrâfına hatıllık meşe yarma ‘aded 80 fi pâre 11, 200 guruş.

Mahall-i mezkûra dördü bir yük meşe ağacı 40 fi pâre 25, mismâr kıyye 20 fi pâre 85 ve cevânib-i erba‘ası derzlerine ve kirpileri(?) ta‘mîrâtına kireç yük 60, horasan yük 40, keten çöpü kıyye 120 fi 16, 293 guruş.

Mahall-i mezkûra tuğla ‘aded 500, üstâdiye ‘aded 50, rençber ‘aded 50, saman yük 10 mesârifi 225,25 guruş.

Türbe-i mezkûre havlîsi ve dîvârları ve pencere parmakları ve mahall-i sâiresi ta‘mîrâtı 250 guruş.

Medrese-i celîle odaları üzerlerine kiremid ve dersihâne ve saçakları ta‘mîrâtına 450 guruş.

‘İmâret-i ‘âmirenin sakfi kiremidleri ve mahall-i sâiresi ta‘mîrâtına 250guruş. (31 Mart 1811)²⁷³

MURAD HÂN-I SÂNÎ CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE VE İMARET

Haremeyn-i Şerifeyne tâbi‘ evkâfdan mahrûse-i Bursa’da vâki‘ merhûm ve magfûrun-leh Sultân Murâd Hân-ı Sâni -tâbe serâhû- hazretlerinin binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi‘-i şerîf ve türbe-i münîfe ve medrese-i celîle ve ‘imâret-i ‘âmireleri eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olub bu makûle Selâtn-i ‘izam hazretlerinin muhtâc-ı ta‘mîr olan âsâr-ı celîleleri mu‘accelât-ı evkâf ve mukâta‘ât-ı sâireden te’diye olunmak üzere hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları mutasarrıfı devletlü ‘inâyetlü el-Hâc Ahmed ‘Aziz Paşa hazretlerinin ma‘rifet-i müşîrâneleriyle ta‘mîr ve termîm bâbında şeref-efzâ-yı sudûr olan mübârek hatt-ı hümayûn-ı ‘inâyet-makrûn-ı şâhâne mücebince bundan akdem bir kıt‘a emr-i celîlü’ş-şân vârid olmağın vezîr-i muşârun-ileyh hazretlerinin iltimâs ve ma‘rifet-i hidîvâneleri ve kâim-makâmı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ma‘rifetleriyle câmi‘-i şerîf ve türbe-i münîfe ve medrese-i celîle ve ‘imâret-i ‘âmirenin muktezî olan mahalleri ta‘mîrâtı yegân yegân keşf u tahmîn ve ketb u tahrîr olunan defteri ber-vech-i

²⁷³ BSS, A 183/564 25b.

bâlâ meblağ-ı mezkûr altı bin beş yüz dört guruş otuz akçe masrûf ile ancak husûl-pezîr olur deyu mahallere kurşuncıyân ve kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve sâir mazbûtu’l-esâmî erbâb-ı vukûf ihbâr eylediklerini Bursa’da Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi Râşidzâde es-Seyyid Mustafâ Sâlim Efendi imzâsıyla mûmzî bir kıt’a memhhûr keşf defteri kalemine kayd ile sûreti ısdârını muşârun-ileyhe tahrîrât inhâ etmekle tahrîrât ve defter-i mezkûr rikâb-ı hümâyûna ‘arz u takdîm olundukda istid‘âsı üzre kalemine kayd ve sûreti gönderile deyu mübârek hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn şeref-yâfte-i sudûr olmağla mücebince defter-i mezkûr Haremeyn-i Şerifeyn muhâsesine kayd olunub Haremeyn-i Şerifeyn sergisine ‘ilm u haberi ve ifâde-i hâl emri virilmekle ber-minvâl-i muharrer câmi‘-i şerîf ve mahall-i mezkûrenin ta‘mîr ve termîm mesârifleri mütevellîlere virilen bedel-i iltizâm mahsûb olunarak mahlûlâtından mahsûb olunmak üzre işbu sûret virildi. Fî 6 Rebî‘u’l-evvel 1228. (9 Mart 1813)²⁷⁴

EMİR SULTAN İMARETİ

Hazret-i Emîr ‘İmâretinin fırın ve kilâr ta‘mîrâtı mesârifine virilen ‘ilm u haber sûretidir.

Bursa’da vâki‘ merhûm Emîr Sultân Hazretlerinin ‘imâret-i ‘âmireleri bundan akdemce bi-kazâi’llâhi te‘âlâ muhterik oldukda mürtezika-i vakf ve talebe-i ‘ulûm fukarası istihâmlarıyla ‘imâret-i muşârun-ileyhin muhterik olan fırın ve kilâr ve sâiresinin sakıfları ve matbah ve dâiresi kiremid puşîdeleri lede’l-mu‘âyene ve’l-keşf tecdîd ve ta‘mîrleri bin iki yüz mesârif ile tahmîn ve inşâsına mübâşeret ve hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancağı vâlîsi el-Hâc Mustafâ Paşa’nın ru’yet ve ma‘rifetleriyle nâzır-ı mu‘accelât Feyzîzâde Şerîf Ahmed Efendi tarafından tecdîd ve ta‘mîr ve bu esnâda tekâmül olmağla ma‘rifet-i şer‘ ve mi‘mâr-ı hâssa ve sâir ebniyeye vukûf tâmları olanlar ma‘rifetleriyle mahall-i mezkûr tekrar keşf u mu‘âyene olundukda mukaddem keşf olunan mahaller keşf-i evveli üzre tecdîd ve ta‘mîr olunub sarf olunan ecnâs-ı kereste ve levâzımât-ı sâiresinin vaz‘-ı fiâtında altmış guruş ziyâdesiyle bin üç yüz on guruşa bâliğ olub ve keşf olunan hâric-i ‘imâret-i ‘âmire derûnunda vâki‘ bekçi odası ve hamîr teknesi üzerlerinde elzem müceddeden tavan ve mahall-i sâiresi dahi ta‘mîr ve termîm olunmuş olmağla anların dahi mesârifî yüz altmış

²⁷⁴ BŞŞ A 183/564 24a.

beş guruşla min haysü'l-mucmû' bin dört yüz yetmiş beş guruş mesârif ile tecdîd ve ta'mîr ve husûle geldiğini ve meblağ-ı merkûm vukû'-yâfte olan mahlûlât-ı mu'accelâtından ahz u istîfâsına izn ve ruhsat-ı şâhâne buyrulması bâbında mahrûse-i Bursa'da Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi vekîli es-Seyyid 'Ömer Rüşdî Efendi tarafından vürûd iden i'lâm mûcebince meblağ-ı merkûm bin dört yüz yetmiş beş guruş bundan sonra mahrûse-i mezbûre (...) Haremeyn-i Şerifeyn hazînesine teslim olunan mahlûlât-ı mu'accelâtından i'tâsı husûsu taraf-ı mülûkânedden i'lâm-ı mezkûr ile me'an bâ-tahrîr istîzân olundukda bermûceb takrîr mahlûlât-ı mu'accelâtından i'tâ oluna deyu takrîre mübârek hatt-ı şerîf keşîde ve erzânî buyrulmağla asl-ı hatt-ı hümâyûn kaleminde hıfz olunub şeref-yâfte-i sahîfe-i sudûr buyrulan hatt-ı hümâyûn-ı şâhâne mûcebince meblağ-ı mezkûr bin dört yüz yetmiş beş guruş bundan sonra mahrûse-i mezkûrede vukû' bulub haremeyn-i şerifeyn hazînesine teslim olunan mu'accelâtından ahz u istîfâ itmeğın (...) mûcebince mahalle kayd ve nâzır-ı mu'accele mûmâ-ileyh yedine ve Haremeyn-i Şerifeyn'e 'ilm u haberi virilmek ricâsına târîh-i mezbûrede ağa-yı muşârun-ileyh hazretleri 'arz itmeğın mûcebince kayd ve 'ilm u haberi virilmek bâbında fermân-ı 'âlî sudûr olmağla mûcebince Haremeyn-i Şerifeyne 'ilm u haberi virilmekle vech-i meşrûh üzre nâzır-ı mu'accele mûmâ-ileyh yedine dahi işbu 'ilm u haber virildi. Fi't-târîh 8 Rebî'u'l-evvel (1)230. (18 Şubat 1815)²⁷⁵

HAMZA BEY CAMİİ VE MEDRESESİ

1. Oldur ki mahrûse-i Bursa'da vâki' Hamza Bey mahallesi ahâlîsinden ma'lûmu'l-esâmî lisânın huzûr-ı iz'ânelerine 'arz-ı hal takdîmiyle istid'âlarına binâen sâdır olan buyruldu emr-i üslûblarına imtisâlen husûs-ı âtî el-beyânın mahallinde bi'l-mu'âyene keşf ve ketb u tahrîriyçün savb-ı şer'-i enverden bi'l-iltimâs me'hûzen irsâl olunan küttâb-ı bâbdan Mevlânâ es-Seyyid 'Abdurrahîm Efendi mi'mâr-ı hâssa kâim-makâm Dervîş Ahmed Ağa ile mahalle-i mezbûrda vâki' Hamza Bey Câmi'-i şerîfine varub ebniye ve sukûf ahvâline ve vukûf-ı tamları olan bî-garaz müslimîn huzûrlarında 'akd-i meclis-i şer-i 'âlî ile gelen mahalle-i mezbûr ahâlîsi mezbûrdan meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda câmi'-i şerîf-i mezkûrun mütevellîsi Numan Beyzâde Ömer Bey tarafından kâim-makâm Hacı Paşa Ağazâde es-Seyyid Süleymân Ağa hâzır olduğu hâlde her biri takrîr-i kelâm ve ta'bîr-

²⁷⁵ BSS, B 336/586 62a.

i ‘ani’l-merâm idüb işbu mu‘âyene ve müşâhede olunan câmi‘-i şerîf-i mezkûrun mürûr-ı ezmine ile kubbelerinin kurşunları ve sâir mahalleri harâb olub ta‘mîre eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olmakdan nâşî derûnunda edâ-i salât-ı farîza mümkün olmamağla câmi‘-i şerîf-i mezkûr mu‘attal kalub ve câmi‘-i şerîf-i mezkûrun pîşgâhında kâin hâbiyede ba‘dehû menâzillerine cârî olan mâ-i lezîzin mürûr-ı ezmine ile Demirkapu nâm mahalden câmi‘-i şerîf pîşgâhında vâki‘ hâbiye-i mezkûreye gelince altı yüz ellisekiz zirâ‘ mecrâsı harâb olmağla mahallemiz sükkânından bi’l-cümle cemâ‘at-i müslimîn mâ-i mezkûra eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olduklarımız zâhir ve âşikâr olmağın câmi-i şerîf-i mezkûrun ta‘mîre muhtâc olan mahalleri ve âb-ı mezkûrun ol-mikdar zirâ‘ harâb mecrâsı ta‘mîr ve termîmlerine iktizâ iden mesârifî tahmîn-i sahîh ile ba‘de’t-tahmîn sûret sakki kâim-makâm mûmâ-ileyh es-Seyyid Süleymân Ağa yedine i‘tâ olunarak ta‘mîr ve termîm etdirilmesi matlûbumdur dediklerinde mi‘mâr-ı merkûm ile erbâb-ı vukûfun câmi‘-i şerîfin kubbeleri kurşunlarının kal‘aya ve noksâniyesi ve iki ‘aded kubbenin eklerine iktizâ iden yarma meşe ağacı ve mismâr ve kurşun tahta sıva için sarı toprak ve saman ve kubbe-i mezkûrların dirseklerine kireç ve horasan ve keten çöpü ve döşeme tahtası ve hammâliye ve ücret-i neccâriye ve ırgâdiyesiyle cem‘an altı yüz yirmüç guruş câmi‘-i şerîf derûnu ve hâricinde sofaları sıva ve badanalarına iktizâ iden kireç ve horasan ve keten çöpü ve ücret-i sıvacı ve ırgâdiyesiyle beş yüz guruş ve câmi‘-i şerîf-i mezkûrun pencereleri çârçûbe ve camları ve kapu kilidi mesârifî elli guruş ve câmi‘-i şerîf kurbunda vâki‘ türbenin pencereler ta‘mîrâtı ve kubbesi badanası mesârifî yüz yirmi guruş ve câmi‘-i şerîf kurbünde medresenin sakfları ta‘mîrâtına iktizâ iden kiremid ve ücret-i neccâriye yüz elli guruş dersânesinin müceddeden pencereleri ta‘mîri ve ta‘mîrât-ı sâiresi mesârifî yüz elli guruş ki cem‘an bin altı yüz doksan üç guruş ve sâlifü’l-beyân Hamza Bey suyu dimekle ‘arîf câmi‘-i şerîf-i mezkûr suyunun Demirkapu nâm mahalden hâbiye-i mezkûreye gelince altı yüz elli sekiz zirâ‘ mahallin beher zirâ‘ına kubbe kuşaklı ta‘bîr olunur bin dokuz yüz yetmiş dört ‘aded kanavât cemî‘ mesârifîyle beherine otuz ikişer pâreden iktizâ iden bin beş yüz yetmiş dokuz guruş ki min haysu’l-mecmû‘ üç bin iki yüz yetmiş iki guruş mesârif ile husûle gelür noksân mesârif ile ta‘mîr ve termîmleri bir vecihle mümkün değildir deyu mi‘mâr-ı merkûm ile erbâb-ı vukûfun tahmîn sahîh ile tahmîn eylediklerini Mevlânâ-yı merkûm mahallinde ketb u terkîm ve me‘an ba‘s olunan ümena-i şer‘le meclis-i şer‘-i kavîme gelüb her biri ‘alâ vukû‘ihi inhâ ve tefhîm etmeleriyle vakf-ı mezkûrun kâim-makâm mütevellîsi mûmâ-ileyh Süleymân Ağa’nın cânib-i vakıfdan sâlifü’z-zikr câmi‘-i

şerîfîn ve âb-ı mezkûr mecrâsının ta'mîri iktizâ iden mahallerini ta'mîr ve termîm ile harc u sarf olunan masrûfâtını galle-i vakf-ı mezkûr hesâbinâ mahsûbu iktizâ eylediği huzûr-ı 'âlîlerine 'arz u i'lâm olundu. Fî 25 min Rebî'u'l-evvel (1)232. (12 Şubat 1817)²⁷⁶

2. Hamza Bey câmi'-i ta'mîrinin tekmîl keşfi

Bâbu's-Sa'âdeti's-Seniyye Ağası nezâretinde âsûde evkâfdan merhûm Hamza Bey nâm sâhibu'l-hayrın mahrûse-i Bursa'da binâ ve ihyâ eylediği câmi'-i şerîfleri üzerinde mebsût kurşunları ve etrâf hatılları ve derûnî sıvası ve mahall-i sâiresi mürûr-ı ezmine ile rahnedâr ve eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta'mîr olduğundan bundan akdem bâ-ma'rifet-i şer' lede'l-keşf sâlifuz-zikr mahaller vakf-ı muşârun-ileyhin bi'l-meşrûta mütevellîsi ve müştarekleri tarafından bâ-berat hâlâ kâim-makâmı olan müderrisîn-i kirâmdan fazîletlü Mehmed Emîn Efendi ma'rifetiyle bi-şartı'r-rucû' tecdîd ve ta'mîr-i birle hitâma resîde olan mahalleri cânib-i şer'den kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb yegân yegân mu'âyene ve'l-keşf ve bi'l-ihtiyâr ketb u tahrîr olunan mesârifî defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fi'l-yevmi't-tâsi' 'aşera min Recebi'l-ferd li-seneti ihdâ ve erba'în ve mieteyni ve elf.

Câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfe üzerlerinde rahnedâr olub müceddeden kâl u bast olunan kurşun tahta 463 beher tahtası on sekizer kıyyeden kıyye 8.354 beher kıyyesi beşer pâre kâliye ücreti 1.044,25 guruş.

Kurşun için kubbe mismârı kıyye 31 fî pâre 1,75 pervâz mismârı kıyye 16 fî pâre 110, 121,5 guruş.

Kurşun-ı bastda kurşuncıyân ve rençberâna ta'âmiye ve yevmiyye 100 guruş.

Zikr olunan câmi'-i şerîf ve türbe üzerlerinde zâyî' ve telef olub müceddeden iştirâ ve bast olunan kurşun noksânı kıyye 263 fî pâre 80, 526 guruş.

Kurşun kâliyçün bir masa ve tezgâh mesârifî rençber ve kurşuncıyân 128 guruş.

Câmi'-i şerîf ve türbe üzerlerinde 'atık kurşun tahtaları ta'mîrâtı kıyye 204 fî pâre 20, 102 guruş.

²⁷⁶ BSS, B 334/581 16b.

Kubbe etekleri etrâfına hatıllık meşe ‘aded 16 fi pâre 4 def’aten uzun boy meşe ‘aded 16 fi 12 def’a meşe 24 fi 30, 106 guruş.

Def’a mahall-i mezkûra hatıllık aşağı kubbelere meşe 4 fi 4 Kayapa ’aded 4 fi 2 ve su bağılık(?) meşe 8 fi pâre 30, 32 guruş.

Kubbe derzlerinde sakf olan mahallere Karacakaya tahtası ‘aded 150 fi pâre 45 136,25 guruş.

Zikr olunan sakf döşemesi altına Kayacık ağacı ‘aded 40 fi 4 ba’z-ı mahallere kiremid ‘aded 1000 beher yüzeri fi 3, 340 guruş.

Kubbe etrâfi derzlerine ve kiremid döşemesine kireç yük 40 fi pâre 100 horasan yük 40 fi pâre 70, 170 guruş.

Keten çöpü kıyye 30 fi pâre 16 kurşun altına saman yük 16 fi 7, 124 guruş.

Mârru’l-beyân kubbe üzerlerine sakf için mismâr kıyye 41 fi pâre 96 dülger yevmiyesi ‘aded 70 fi 3,5 rençber yevmiyesi ‘aded 120 fi 2, 583 guruş.

Derûn-ı câmi’-i şerîfde iki ‘aded kubbenin müceddeden sıvasıyçün kireç yük 200 fi pâre 100 horasan yük 80 fi pâre 70, 640 guruş.

Sıva için keten çöpü kıyye 400 fi pâre 16 ba’z-ı mahalle muktezî tel kıyye 300 fi 15 282,5 guruş.

Sıva üzerine elvân boya mesârifi 40 guruş.

Derûn-ı câmi’-i şerîfde 6 pencere ve 16 havâle camlarına tel mesârifi beheri fi 22, 374 guruş.

Sâir rahnedâr olan havâle camları ta’mîrâtı 80 guruş.

Def’a derûn-ı câmi’-i şerîfde 7 ‘aded çârçûbe tevdîdi ve cam noxsân teli 142 guruş.

Derûn-ı câmi’-i şerîfde müceddeden müezzin mahfeli meşe kereste ve tavan ve çıkırıkkârî parmaklığı(?) ve üstâdiye ve levâzım-ı sâire ve kezâlik mumluk tevdîdi mesârifi 630 guruş.

Derûn-ı câmi’-i şerîf müceddeden kireç ve horasan harc ile tuğla döşemesi ve tuğla noxsânı ve üstâdiye ve levâzım-ı sâiresiyle 550 guruş.

Mârru'l-beyân müezzîn mahfeli ve minber ve mumluk ve drabzon pencere ve kapulara elvân boya ve üstâdiye 330 guruş.

Zikr olunan mahallerin tecdîd ve ta'mîrleriyle derûn-ı câmi'-i şerîf sıvasında iskele mesârifi ve üstâdiye ve mismâr 150 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîfe kanâdîl için çarh ta'likına rençber ve çarh u kilid ta'mîrâtı mesârifi 52 guruş.

Câmi'-i şerîf sıvasına müceddeden perde mesârifi 70 guruş.

İttisâl-i câmi'-i şerîfde tâbûthânenin 6 'aded penceresi ve tel ve cam ve pencere kanadları ta'mîrâtı mesârifi 200 guruş.

Beşer 'aded câmi'-i şerîf sofası kubbelerine ve dîvârları müceddeden sıva için kireç yük 170 fi pâre 100 horasan yük 80 fi 70, 590 guruş.

Zikr olunan sıvaya keten çöpü kıyye 300 fi pâre 16 ve iskele mesârifi 187,5 guruş.

Zikr olunan beşer 'aded kubbeyi müstemil sofa etrâfına meşe kereste ile müceddeden trabzan ve kapu boyası noksânı ve sâir levâzımâtıyla 300 guruş.

Sâlifu'z-zikr derûn-ı câmi'-i şerîf ve beşer 'aded def'a kubbeleri ve dîvâr ve mahall-i sâire sıvasının sıvacı ve rençberân gündeliği ber-vech-i meşrûh 900 guruş.

İki 'aded kebîr mushaf-ı şerîf ta'mîri mesârifi 35 guruş.

Ta'mîrât-ı mezkûrda muktezî urgan ve kürek ve kûfe ve fuçı ve kalbur ve koğa ve kazma levâzımât-ı sâire mesârifi 200 guruş.

Hammâliye ve nakliye-i levâzımât-ı sâire ve mesârif-i müteferrika ve ta'âmiye-i 'amele ve sâir 200 guruş.

Harc-ı deftere ve kaleme ve hüddâmeye 235 guruş.

Yevmiye-i mi'mârân ve kurşunciyân ve yevm-i keşfde mesârif 105 guruş.

Yekûn 9.816

2.500

7.316 guruş.

Ber-mûceb-i defter muhasebe-i seniyye-i sâbika fazlasından mütevellî mûmâ-ileyh zimmetinde ta'mîrât-ı mezkûrlar için tevkîf kılınmış olmağla (...) şü'd.

Vech-i meşrûh üzre mahâll-i mezkûrenin tecdîd ve ta'mîrleri meblağ-ı mezbûr dokuz bin sekiz yüz on altı guruş mesârif ile ancak husûl-pezîr olduğunu kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir hâzırûn bi'l-meclis bî-garaz erbâb-ı vukûf mahallinde bi'l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (27 Şubat 1826)²⁷⁷

ŞEHZADE SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ

Mahrûse-i Bursa hısnı dâhilinde Veled-i Halvâyî Mahallesi sükkânından işbu ba'îsu'l-vesîka es-Seyyid Eyyûb Ağa ve Mehmed Ağa ve Ömer Ağa ve Aşçı Mustafâ ve Otuzbir Mustafâ ve Süleymân ve es-Seyyid el-Hâc Mehmed ve nukûd mütevellîsi Sâlih nâm kimesne meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımu't-tevkîrde her biri takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'ani'l-merâm idüb mahalle-i mezbûrede vâki' Şehzâde Süleymân Paşa Câmî-i Şerîfi mürûr-ı ezmine ile müşrif-i harâb olub hâricinde olan maksûrelerin iki 'aded sagîr kubbeleri bi'l-külliyeye münhedim olmağla cemâ'at-i müslimîn edâ-i salât-i farîza için câmî-i şerîfe duhûl ve hurûcları mümkün olmamağla mu'attal kalub ta'mîr ve inşâsı dahi mebâliğ-i külliyyeye muhtâc olmağın külliyyen münhedim olan kubbelerini ta'mîr ve inşâyâ vakfında aslen müsâ'ade olmayub hey'et-i aslîyesi üzre ta'mîr ve inşâsı bir vecihle mümkün olduğu zâhir ve âşikâr olmakdan nâşî münhedim olan mahallerinden hâsıl bin yüz otuz dokuz vukıyye hâlâ mevcûd ve mahfûz kurşunu olub râyici üzre beher vukıyyesi ellişer pâreden fûrûht olundukda bâliğ olacak bin dört yüz yirmi üç guruş otuz pâre ile câmî-i şerîf-i mezkûrun münhedim olan mahalli ahşâbdan binâ ve inşâsına harc idecek olmağla câmî-i şerîf-i mezkûr taraf-ı şer'den mu'âyene ve keşf olunarak ol-mikdâr kurşunun fûrûht ve hâsıl olan esmânı ber-vech-i muharrer ahşâbdan binâ ve inşâsına harc u sarfa kıbel-i şer'den izin virilmek murâdımdır deyu ahâlî-i mahalle-i mezbûrûnun bi'l-cümle takrîrleri vâkıa mutâbık ve nefsu'l-emre muvâfık olduğu lede's-şer'i'l-enver nümâyân olmağın câmî-i şerîf-i mezkûra kıbel-i şer'den ümenâ tayîniyle mi'mâr-ı hâssa kâim-makâm-ı hulefâsından Hâfız Ahmed ve sâir ebniye ve sukûf ahvâline vukûf-ı tâmları olan erbâb-ı vukûfun bi'l-mu'âyene keşf u tahmîn iderek câmî-i şerîf-i mezkûrun

²⁷⁷ BŞŞ, B 86/288 55b.

münhedim olan mahallerinin binâ ve inşâsına iktizâ iden iki ‘aded kebîr meşe dikme(?) ve bir kebîr tapan ve ikisi bir ‘araba on iki ‘aded meşe direkleri ve yirmi ‘aded yarma meşe ve altmış ‘aded çam dânesi ve bin ‘aded tavan tahtası ve yirmi ‘aded yavri ta‘bîr olunur ağaç ve sâir envâ‘-ı kereste ve mismâr ve ücret-i neccâr ve ırgâdiye ve horasan ve kireç ve keten çöpü ve hammâliye ve mesârif-i sâire lâzimesiyle bin iki yüz yetmiş dokuz guruş ve câmi‘-i şerîf-i mezkûr havlîsinde kâin mâ-i cârînin hâbiye ve mecrâsı ta‘mîrine iktizâ iden künk ve lök ve ücret-i çeşmeci ve neccâriye ve ırgâdiye ve mesârif-i sâiresiyle yüz kırk dört guruş üç rub‘ ki cem‘an bin dört yüz yirmi üç guruş otuz pâre ile ancak vücûda gelüb noksân mesârif ile binâ ve inşâsı bir vecihle mümkün değildir deyu mi‘mâr-ı merkûm ile sâir erbâb-ı vukûfun tahmîn-i sahîh ile tahmîn eylediklerini her biri huzûr-ı şer‘a ihbâr etmeleriyle sâlifü’z-zikr ol-mikdar vukıyye kurşunu mahalle-i mezbûre ahâlîsi ve nukûd vakfî mütevellîsi re‘y u ma‘rifetleriyle bi‘l-müzâyede fûrûht iderek esmânı ber-minvâl-i muharrer câmi‘-i şerîf-i mezkûrun münhedim olan mahallerinin binâ ve inşâsına harc u sarf olunmak üzere kibel-i şer‘den izin verilmeğın mâ-veka‘a bi‘t-taleb ketb olundu. Fî 21 Cemâziye’l-evvel (1)232. (8 Nisan 1817)²⁷⁸

ŞERAFEDDİN PAŞA CAMİİ

1. Oldur ki,

Mahrûse-i Bursa’da Şerefüddin Paşa Mahallesi ahâlîsinden ma‘lûmu’l-esâmî kesânın huzûr-ı âsîfânelerine ‘arz-ı hâl takdîmiyle istid‘âlarından sâdır olan buyruldu emr-i üslûblarına imtisâlen husûs-ı âtiyü’l-beyânın mahallinde bi‘l-mu‘âyene keşf ve ketb u tahrîriyçün savb-ı şer‘-i enverde bi‘l-iltimâs me’zûnen irsâl olunan küttâb-ı bâbdan Mevlânâ es-Seyyid ‘Abdurrahîm Nessâh Efendi mi‘mâr-ı hâssa kâim-makâmı Dervîş Ahmed Ağa ile mahalle-i mezbûre câmi‘-i şerîfine varub ebniye ve sukûf ahvâline vukûf-ı tâmları olan bî-garaz müslimîn huzûrlarında ‘akd-i meclis-i şer‘-i ‘âlî eyledikde mahalle-i mezbûrenin nukûd vakfî mütevellîsi işbu bâ‘isu’l-vesîka mîzân kâtibi ‘Alî Efendi meclis-i ma‘kûd-ı mezkûrda câmi‘-i şerîf-i mezkûrun ta‘mîrine mevkûfe musakkafât mütevellîsi es-Seyyid Mehmed Tâhir Molla hâzır olduğı hâlde takrîr-i kelâm ve ta‘bîr-i ‘ani’l-merâm idüb işbu mu‘âyene ve müşâhede olunan câmi‘-i şerîf-i mezkûrun mürûr-ı ezmine ile

²⁷⁸ BSS, B 334/581 39a.

havâle pencereleri ve kapularının sıvaları ve sâir mahalleri harâb olmağla ta‘mîr ve termîme eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olub vakfında ta‘mîr ve termîme müsâ‘ade ve gallesi olmamağla câmi‘-i şerîf-i mezkûrun ta‘mîr ve termîmine sarf için iktizâ iden mebâliği musakkafât-ı mezkûre mütevellîsi hâzır-ı merkûm es-Seyyid Mehmed Tâhir Molla emr u re‘yine âhardan istidâne iderek vakf-ı mezkûrdan mahlûllü vukû‘unda galle-i vakıfdan rucû‘ şartıyla câmi‘-i şerîf-i mezkûreyi ta‘mîr ve termîme iktizâ iden zikri âtî masrûfum tahmîn-i sahîh ile ba‘de‘t-tahmîn sûret-i sâkki i‘tâ olunmak murâdıdır didikde câmi‘-i şerîf-i mezkûrun derûnî kapısı ve etrâf dîvârlarının müceddeden sıvalarına horasan ve kireç ve keten çöpü ve ücret-i sıvacı ve ırgâdiye ve hammâliye ve mesârif-i sâire-i lâzimesiyle bin yüz sekiz guruş ve câmi‘-i şerîf-i mezkûrun minber ve müezzin mahfeli ve maksûre ve mihrâb ve sâir mahallerinin nakkâşına iktizâ iden envâ‘-i boya ve ücret-i nakkâş ve mesârif-i sâiresiyle iki yüz elli guruş ve câmi‘-i şerîf-i mezkûrun hâricinde üç ‘aded sagîr kubbelerinin müceddeden sıvalarına iktizâ iden horasan ve kireç ve keten çöpü ve ücret-i sıvacı ve ırgâdiye ve mesârif-i sâiresiyle dört yüz yirmi dört buçuk guruş ve iskeleleri inşâsına iktizâ iden kereste ve mismâr ve neccâriye mesârif-i elli guruş ve câmi‘-i şerîf-i mezkûrun derûnunda olan on ‘aded pencere müceddeden çârçûbe ve camları ta‘mîrine iktizâ iden elli guruş ve câmi‘-i şerîf-i mezkûrun ittisâlinde kâin mekteb ta‘mîrine iktizâ iden iki yüz guruş min haysu‘l-mecmû‘ guruş ki iki bin yüz buçuk guruş mesârif ile husûle gelür noksân mesârif ile ta‘mîr ve termîmi bir vecihle mümkün değildir deyu mi‘mâr-ı merkûm ile **(44b)** sâir erbâb-ı vukûfun tahmîn-i sahîh ile tahmîn eylediklerini Mevlânâ-yı merkûm mahallinde ketb u tahrîr ve me‘an bahs olunan ümenâ-i şer‘le meclis-i şer‘-i kavîme gelüb her biri ‘alâ vukû‘ihi inhâ ve tefhîm eylediklerini huzûr-ı müşîrânelerine i‘lâm olundu. Bâkî emr hazret-i veliyyu‘l-emrindir. Hurrîre fî gurre-i Muharrem **(1)233**. (10 Aralık 1817)²⁷⁹

2. Şerâfeddîn Paşa Câmi‘inin tekmîl keşfi defteri.

Bâbu’s-Sa‘âdeti’s-Seniyye ağası nezâretlerinde âsûde evkâfdan merhûm Şerâfeddîn Paşa nâm sâhibu‘l-hayrın mahrûse-i Bursa’da Okçuyân Sûkunda binâ eylediği kârgîr câmi‘-i şerîfleri eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olmakdan ahâlî-i mahalle ve mürtezika-i vakf ve sâir cemâ‘at-i müslimînin bâ‘arz-ı hâl ta‘mîrini iltimâslarına mebnî hâlâ Kocaeli

²⁷⁹ BSS, B 334/581 45b.

ve Hudâvendigâr sancakları vâlisî vezîr-i rûşen-zamîr devletlü Hasan Paşa hazretlerinin inzimâm-ı re'y-i müşîrîleriyle câmi'-i şerîf-i mezkûrun muhtâc-ı ta'mîr olan mahalleri bâberât-ı 'âlişân mütevellî-i vakf es-Seyyid Mehmed Tâhir Ağa tarafından bi-şartı'r-rücû' ta'mîr ve termîm ve tekmîl olunmuş olmağla mütevellî-i merkûm taleb ve iltimâsıyla üzerine varılıb kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ma'rifetleriyle yegân yegân lede'l-mu'âyene ve'l-keşf ketb u tahrîr olunan mesârifi defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fî 11 Muharrem (12)34.

Derûn-ı câmi'-i şerîf müceddeden sıva için kireç yük 15 fî 3, horasan yük 8 fî pâre 60, keten çöpü kıyye 350 fî pâre 16, 710 guruş.

Zikr olunan sıva üzerine mermer kireci kıyye 600 fî pâre 6, üç 'aded havâle camı ve ta'mîrâtı 176 guruş.

Sıvacı gündeliği 'aded 80 fî 3,5, rençber yevmiyesi 'aded 80 fî 2, 485 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîf boya mesârifi ve çârçûbe ta'mîri ve cam noksânı 110 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîf döşeme için tuğla ve kireç ve horasan ve levâzım-ı sâire 20 guruş.

Câmi'-i şerîf hâricinde sagîr kubbelere kireç 20 fî 3, horasan yük 10 fî pâre 60, çöp kıyye 50 fî pâre 16, 85 guruş.

Zikr olunan mahallere sıvacı yevmiyesi 'aded 20 fî 3,5 rençber yevmiyesi 'aded 20 fî 2, 110 guruş.

Câmi'-i şerîf hâricinde drabzon(?) tecdîd ve ta'mîri ve boyası mesârifi ve kuyu üzerine sakf tecdîdi 120 guruş.

Câmi'-i şerîf ittisâlinde mekteb derûnunda çârçûbe ve cam ve sıva mesârifi 85,5 guruş.

Zikr olunan mekteb üzerine kiremid pûşîdeleri ta'mîrâtı ve kiremid noksânı mesârifi 30 guruş.

Câmi'-i şerîfin kiremidleri ta'mîrâtı ve badana mesârifi 30 guruş.

Minâre ta'mîri ve badana ve mesârif-i sâiresiyle 66 guruş.

Zikr olunan mahallerin ta'mîr ve termîminde iskelede müsta'mel kereste zâyî'âtı 80 guruş.

Hammâliye ve nakliye ve urgan ve kürek ve levâzım-ı sâire 50 guruş.

Ücret-i mu'temed ve mesârif-i müteferrika 50 guruş.

Harc-ı defter ve mesârif-i sâire 35 guruş.

Yekûn 2.252,5 guruş.

Ber-vech-i bâlâ zikr olunan mahallerin tecdîdi ve ta'mîri mesârif-i olan meblağ-ı mezbûr iki bin iki yüz elli iki buçuk guruş ile ancak husûl-pezîr olacağını mahallinde kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyan ve sâir erbâb-ı vukûf haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (10 Kasım 1818)²⁸⁰

NAKŞİBENDİ ZAVİYESİ

Mahrûse-i Bursa'da Pınarbaşı nâm mahalde vâki' Nakşîbendî zâviyesinin hâlâ bâberât-ı 'âlîşân zâviyedârı olan Buhârî eş-Şeyh el-Hâc Mehmed Niyâzî -zîde salâhuhu-zâviye-i mezkûre mürûr-ı ezmine ile müşrif-i harâb olub ta'mîr ve termîme müsâ'id vakfi olmadığı beyânıyla sâbıkı vecihle nezâret-i hazret-i sadr-ı a'zamîde âsûde evkâfdan Bursa'da vâki' Hudâvendigâr Gâzî vakfının ezdiyâdından ta'mîr ve termîm etdirilmek bâbında emr-i şerîf sudûru niyâzında olduğu istirhâm olunmakdan nâşî zâviye-i mezkûrenin vakfında ta'mîr ve termîme müsâ'ade olduğu mütebeyyin ve mütehakkık olduğu hâlde zâviye-i mezkûrenin mikdâr-ı masrûfunu ma'rifet-i şer' ve hâssa mi'mârı ma'rifetiyle gereği gibi teharrî ve keşf ve mesâha ve tahmîn ve takvîm-bahâ birle keyfiyeti sıhhati üzre Der-'aliyye'ye tahrîr ve inhâya mübâderet olunmak bâbında şeref-sudûr buyrulan bir kıt'a emr-i celîlü's-şân lede'l-vürûd imtisâlen li'l-emri'l-'âlî zâviye-i mezkûreye kîbel-i şer'den ta'yîn olunan ümenâ ve mi'mâr-ı hâssa kâim-makâmı hulefâsından Hâfız Ahmed ve sâir sukûf ahvâline vakf-ı tâmları olan bî-garaz müslimîn hâzırûn oldukları hâlde zâviye-i mezkûrenin ta'mîrine asla vakfi olmamağla mürûr-ı ezmine ile müşrif-i harâb olub ta'mîr ve termîme muhtâc olan zâviyedârlarına mahsûs zikri âtî iki bâb oda ve altı 'aded sagîr hücreleri ve zikirhânesini ve zâviye-i mezkûre harem menzilinin ta'mîr ve termîme muhtâc olan mahallerini mi'mâr-ı merkûm mesâha iderek erbâb-ı vukûfun tahmîn-i sahîh ile tahmîn ve takvîm-bahâ ile ta'mîrât-ı mezkûreye iktizâ

²⁸⁰ BSS, B 328/575 32a.

iden altı bin seksen dört guruş zikri âtî masrûfât ile ancak ta‘mîr ve termîm olunub noksân mesârif ile bir vecihle mümkün değıldir deyu erbâb-ı vukûfun tahmîn-i sahîh ile tahmîn ve huzûr-ı şer‘a ihbâr eyledikleri masrûfâtı defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fi’l-yevm-i hâdî ‘aşera min şehri Recebi’l-Mürecceb li-senetî selâse ve selâsîn ve mieteyni ve elf.

Zâviye-i mezkûrenin zâviyedârına mahsûs olub yüz yirmi altı zirâ‘ ‘arsa üzerine mebnî iki beyt-i ‘ulvî ve bir sundurma ve tahtında dört bâb sagîr hücrelerin ta‘mîr ve termîmine iktizâ iden üçü bir ‘araba yirmi beş ‘aded meşe dikme ve biri bir ‘araba üç ‘araba tapan ve ikisi bir ‘araba on dört ‘aded tapan ve bedavere(?) ta‘bîr olunur yüz ‘aded çam ağacı ve dördü bir ‘araba otuz ‘aded meşe ağacı ve üç yüz ‘aded bir teklik(?) çam dânesi ve üç yüz ‘aded döşeme tahtası mesârifleri ve bin ‘aded tavan tahtası ve iki yüz çam ağacı 944 guruş.

Zikr olunan mahallere iktizâ iden altmış vukıyye envâ‘-ı mismâr 120 guruş.

Ve yine mahall-i mezkûra iktizâ iden yirmi bin ‘aded bedavere(?) mismârının beher bini dörder guruşdan 80 guruş.

Ve mahall-i mezkûrelere iktizâ iden horasan ve keten çöpü ve hammâliyeleri 200 guruş.

Ve mahall-i mezkûrelerin sakflarına iktizâ iden beş bin ‘aded kiremid beher bini yirmi beşer guruşdan 100 guruş.

Ve mahall-i mezkûra iktizâ iden üç yüz ‘aded neccâr ve yüz ‘aded ırgâdiyeleri yevmiyeleri 800 guruş.

Zâviye-i mezkûrenin tûlen ve ‘arzan bi-hesâb-ı terbî‘i kırk dokuz zirâ‘ zikirhâne ve ittisâlinde kezâlik tûlen ve ‘arzan on altışar zirâ‘dan otuz iki zirâ‘ iki bâb hücre ve bir bâb sagîr matbah ittisâlinde bir bâb sagîr hücrenin ta‘mîr ve termîmlerine iktizâ iden dördü bir ‘araba yirmi ‘aded meşe dikmesi ve ikisi bir ‘araba on ‘aded tapan yedi bedavere(?) yüz ‘aded çam ağacı ve bir teklik(?) yüz elli ‘aded çam dânesi ve altı yüz ‘aded tavan tahtası ve Kayacık ta‘bîr olunur kırk ‘aded meşe ağacı ve iki yüz ‘aded döşeme tahtası mesârifleri 810 guruş.

Zikr olunan mahallere iktizâ iden envâ‘-ı mismâr 60 kıyye 120 guruş.

Mahall-i mezkûrelere iktizâ iden iki bin dağ mismârı 80 guruş.

Ve sukûflarına muktezî kiremid yedi bin ‘aded 140 guruş.

Mahall-i mezkûrlara yüz elli neccâr ve yüz ırgâd yevmiyeleri 500 guruş.

Ve horasan ve kireç ve keten çöpü ve ücret-i hammâliye 200 guruş.

Zâviye-i mezkûrenin harem menzili ebniyesinin tahtında yirmi beş zirâ‘ tûl ve altı zirâ‘ kaddi olan dîvârın müceddeden ta‘mîrine beher zirâ‘ına dörder guruşdan iktizâ iden 600 guruş.

Altmış üç zirâ‘ iki beyt-i ‘ulvî ve kezâlik tûlen ve ‘arzan bi-hesâb-ı terbî‘i altmış zirâ‘ dîvânhanenin ta‘mîrine iktizâ iden yüz ‘aded yedi bedavere(?) çam ağacı ve üç yüz ‘aded döşeme tahtası ve biri bir ‘araba beş ‘aded taban ve üç yüz ‘aded tavan tahtası ve yavrî ta‘bîr olunur yüz ‘aded çam ağacı mesârifleri 490 guruş. (17 Mayıs1818)²⁸¹

ORHAN GAZİ TÛRBESİ

Hısn dâhilinde Manastır Türbesi keşf defteridir.

Devletlü Dâru’s-Sa‘âdeti’ş-Şerîfe ağası hazretlerinin nezâret-i ‘aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa hısnı dâhilinde medfûn merhûm cennet-mekân Sultân Orhân Gâzî -tâbe serâhû- hazretlerinin türbe-i celîleleri üzerinde mebsût kurşunları ve eteklerde vâki‘ kiremidleri şiddet-i rûzgârdan rahnedâr olmağla bârân zuhûrunda derûnlarına neşfle muşârun-ileyh hazretlerinin merkad-i şerîfleri pûşîdesi ve kalîçeleri fenâ-pezîr olduğundan ta‘mîr ve termîmleri eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olduğunu mürtezika ve hademe-i vakf ve mahalle seknesi ihbâr ve keşfini iltimâs itmeleriyle hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları vâlîsi vezîr-i ‘adîmu’n-nazîr devletlü Hasan Paşa hazretlerinin inzımâmdâr-ı muşîrîleriyle kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve erbâb-ı vukûf ma‘rifetleriyle bi’n-nefs üzerine varub yegân yegân keşf u mu‘âyene olunarak muhtâc-ı ta‘mîr olan mahallerinin ketb u tahrîr ve tahmîn olunan mesârifî defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fî 11 Receb (12)33.

Türbe-i şerîf-i mezkûre üzerinde mebsût kurşunlardan şikest olub müceddeden kâl u basta muhtâc olan kurşun tahtası 80 ‘aded 1.280 beher kıyyesi dörder pâreden 128 guruş.

²⁸¹ BSS, B 334/581 54b.

Kubbe etrâfına derz için kireç yük 30 fi pâre 100 horasan yük 30 fi pare keten çöpü kıyye 40 pâre 20 132,5 guruş.

Kurşun mismârı ve ücret-i ta‘âmiye-i kurşuncıyân ve rençberân ve nakliye-i kurşun 60 guruş.

Sagîr kubbelerin mürûr-ı ezmân ile sûtûnları harâb olmağla iktizâ iden kereste ve tahta ve levâzım 140 guruş.

Zikr olunan mahaller usta ve mismâr ve levâzım-ı sâire 80 guruş.

Sagîr kubbelere müceddeden bast için iktizâ iden kurşun tahta 80 beheri onar (...) kıyye 13 fi pâre 60 2040 guruş.

Kubbe eteklerine iktizâ iden kiremid ‘aded 10.000 200 guruş.

Kurşun mismârı ve levâzım-ı sâire 100 guruş.

Yekûn 2.880,5 guruş. Yalnız iki bin sekiz yüz seksen buçuk guruşdur.

Ber-vech-i bâlâ mahâll-i mezkûrenin ta‘mîr ve termîmleri meblağ-ı mezbûr iki bin iki yüz seksen buçuk guruş ile ancak husûl-pezîr olduğu mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân bi’l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (17 Mayıs 1818)²⁸²

LÂLÂ ŞAHİN PAŞA MEDRESESİ

1. Lâlâ Şahin Paşa Medresesi keşfi

Devletlü Dâru’s-Sa‘âdeti’ş Şerîfe ağası hazretlerinin nezâret-i ‘aliyyelerinde âsûde evkâfdan merhûm Lâlâ Şahin Paşa nâm sâhibu’l-hayrın mahrûse-i Bursa hısnı dâhilinde binâ ve ihyâ buyurdıkları kârgîr medrese-i celîlesi eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olmağla vakf-ı muşârun-ileyhin ber-vech-i meşrûta bâ-berât-ı ‘âlişân mütevellîsi Mehmed Bey’in ma‘rifetiyle cânib-i vakıfdan ta‘mîr ve termîmini hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları vâlîsi vezîr-i rûşen-zamîr devletlü Ahmed Paşa hazretlerine talebe-i ‘ulûm takdîm eyledikleri ‘arz-ı hâlleriyle istid‘â ve keşfi bâbında sâdır olan buyruldu muşârun-ileyhe imtisâlen kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb

²⁸² BŞŞ, B 322/568 35b.

mütevellî-i merkûm hâzır olduğu hâlde medrese-i celîle-i mezkûrenin muhtâc-ı ta‘mîr olan mahalleri yegân yegân ru‘yet ve keşf birle ketb u tahrîr olunan bi‘t-tahmîn mesârifi defteridir ki zikrolunur. Hurrîre fî 17 Rebî‘u‘l-evvel (12)33.

Medrese-i mezkûr üzerinde rahnedâr olub müceddeden iktizâ iden kiremid ‘aded 2500 beher yüzü fî pâre 100, 62,5 guruş.

Kiremid bastıyla etrâf-ı dîvâr üzerine horasan yük 40 fî pâre 60, kireç yük 40 fî pâre 120, keten çöpü kıyye 100 fî pâre 16, 220 guruş.

Zikr olunan mahallere usta yevmiyesi ‘aded 25 fî 3, rençber yevmiyesi ‘aded 15 fî 2, 105 guruş.

Derûn-ı medresede kemeri münhedim olan odaya müceddeden sakf mesârifi cemî‘ levâzımıyla 50 guruş.

Oda-i mezkûrun kezâlik münhedim olan terbî‘an 25 arşın dîvâr mesârifi 62,5 guruş.

Medrese-i mezkûrenin yedi ‘aded odaları derûnuna müceddeden sıva için kireç yük 45 fî 3, keten çöpü kıyye 135 fî 16, 188 guruş.

Zikr olunan odalar için sıvacı yevmiyesi ‘aded 28 fî 3, rençber yevmiyesi 28 fî 2, 140 guruş.

Zikr olunan yedi ‘aded odaların tahta döşemesi için tahta 80, 80 guruş.

Döşeme için Kayapa ağacı ‘aded 25 fî pâre 10, mismâr kıyye 15 fî pâre 80, üstâdiye fî 3, 113,75 guruş.

Zikr olunan odalar önünde vâki‘ kârgîr seki ta‘mîrâtı mesârifi 30 guruş.

Kezâlik zikr olunan odaların 7 ‘aded pencerelerine çârçûbe ve cam 70 guruş.

Odalar fevkinde tepe camları tecdîdi me‘a üstâdiyesi 16 guruş.

Memşâlar üzerine terbî‘an 60 arşın sakfı tecdîdi beheri beşer guruşdan cemî‘ levâzımıyla 300 guruş.

Kârgîr çamaşur ocağı tecdîdi ve memşâlar mecrâsı tathîri mesârifi 100 guruş.

Medrese-i mezkûrenin cevânib-i erba‘asında vâki‘ damlalık (...) müceddeden tathîri mesârifi 100 guruş.

Damlalık cânibinde iktizâ iden terbî‘an 16 arşın dîvâr tecdîdi 50 guruş.

Kireç ve horasan ve levâzım-ı sâire hammâliyesi ve kereste nakliyesi 100 guruş.

Ta‘âmiye-i dülgerân ve rençberân ve mesârif-i müteferrika 50 guruş.

Urgan ve kûfe ve kürek ve kalbur ve kazık ve levâzım-ı sâire 50 guruş.

Medrese-i mezkûr üzerinde ba‘zan rahnedâr olan kiremid tuğlaları etrâf derzleri 100 guruş.

Harc-ı defter ve ücret-i kâşif ve mi‘mâr ve mesârif-i müteferrika-i lâzıme 75 guruş.

Yekûn 2.063 guruş. Yalnız iki bin altmış üç guruşdur.

Ber-vech-i bâlâ zikr olunan mahallerin ta‘mîr ve termîmleri meblağ-ı mezbûr iki bin altmış üç guruş ile ancak husûl-pezîr olur deyu mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (24 Şubat 1818)²⁸³

2. Lâlâ Şahin Paşa Medresesi keşf-i sâni defteri.

Devletlü Dâru’s-Sa‘âdeti’ş-Şerife ağası hazretlerinin nezâret-i ‘aliyyelerinde âsûde evkâfdan merhûm Lâlâ Şahin Paşa nâm sâhibu’l-hayrın mahrûse-i Bursa hısnı dâhilinde kâin kârgîr medrese-i celîlesi eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olmağla vakf-ı muşârun-ileyhin ber-vech-i meşrûta bâ-berât-ı ‘âlîşân Mehmed Bey’in ma‘rifetiyle taraf-ı vakıfdan ta‘mîrini talebe-i ‘ulûm lede’l-istid‘â ber-vech-i muharrer ta‘mîrine izni hâvî nâzır-ı vakf-ı muşârun-ileyh hazretlerinin sâdir olan mektûb-ı emr-üslûbları mücebince medrese-i celîle-i mezkûra mütevellî-i mûmâ-ileyh tarafından bi-şartı’r-rücû‘ gereği gibi ta‘mîr ve termîm ve tekmîle resîde olmağla cânib-i şer‘den kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb yegân yegân lede’l-mu‘âyene ve’l-keşf ketb u tahrîr olunan mesârif defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Fî 15 Cemâziye’l-evvel (12)35.

Medrese-i mezkûr üzerinde rahnedâr olub müceddeden iktizâ iden kiremid ‘aded 4.500 beher yüzü fî pâre 100, 112,5 guruş.

Kiremid bastıyla etrâf-ı dîvâr derzlerine horasan yük 40 fî pâre 60, kireç yük 40 fî pâre 120, keten çöpü kıyye 100 fî pâre 16, 220 guruş.

Zikr olunan mahallere dülger yevmiyesi 25 fî 3, rençber gündeliği ‘aded 15 fî 2, 105 guruş.

²⁸³ BSS, B 322/568 49b.

Derûn-ı medresede kemeri münhedim olan odaya müceddeden sakf mesârifi cemî‘ levâzımıyla 100 guruş.

Oda-i mezkûrun kezâlik münhedim olan terbî‘an 25 arşın dîvâr mesârifi 75 guruş.

Medrese-i mezkûrenin 7 ‘aded odaları derûnuna müceddeden sıva için kireç yük 45 fi 3, 188 guruş.

Zikr olunan odaların sıvacı yevmiyesi ‘aded 28 fi 3, sıvacı rençberi yevmiyesi ‘aded 28 fi pâre 2, 140 guruş.

Zikr olunan yedi ‘aded odaların tahta döşemesi için Karacakaya tahtası ‘aded 80, 80 guruş.

Döşeme için Kayapa ağacı ‘aded 25 fi 1, mismâr kıyye 15 fi pâre 10, üstâdiye ‘aded 10 fi 3, 113,75 guruş.

Zikr olunan odalar önünde vâki‘ kârgîr seki ta‘mîrâtı mesârifi 40 guruş.

Kezâlik zikr olunan odaların pencerelerine muktezî çârçûbe ve cam 80 guruş.

Odalar fevkinde tepe camları tecdîdi me‘a üstâdiye 26 guruş.

Memşâlar üzerine terbî‘an 60 arşın sakf tecdîdi beheri beşer guruşdan 300 guruş.

Kârgîr çamaşur ocağı tecdîdi ve mecrâ-yı memşâ tathîri 100 guruş.

Medrese-i mezkûrenin cevânib-i erba‘asında vâki‘ damlalık hendeği(?) müceddeden tathîri 120 guruş.

Damlalık cânibde iktizâ iden terbî‘an 16 arşın dîvâr tecdîdi 55 guruş.

Kireç ve horasan ve levâzım-ı sâire hammâliye ve nakliyyesi 100 guruş.

Ta‘âmiye-i dülgerân ve rençberân ve mesârif-i müteferrika-i lâzıme 50 guruş.

Medrese-i mezkûrda dersihâne döşemesi ve dîvârları sıvası ve levâzım-ı sâiresi 150 guruş.

Medrese üzerinde rahnedâr olan kiremid tuğlaları derzleri mesârifi 150 guruş.

Derûn-ı medresede kaldırım ve çeşme ta‘mîrâtı ve ırgâdiye mesârifi 40 guruş.

Urgan ve kûfe ve kürek ve kalbur ve kazık ve levâzım-ı sâire 50 guruş.

Harc-ı defter ve ücret-i mi‘mâr ve hulefâ ve mesârif-i mürtefika-ı lâzıme 75 guruş.

Yekûn 2.470,25 guruş. Yalnız iki bin dört yüz yetmiş guruş bir rub‘dur.

Vech-i meşrûh üzre zikr olunan mahallerin ta‘mîr ve termîmleri mesârifi meblağ-ı mezbûr iki bin dört yüz yetmiş guruş bir rub‘ ile ancak husûl-pezîr olduğunu mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (29 Şubat 1820)²⁸⁴

HATÛNİYE TÛRBESİ

Hâtûniye Türbesi keşf defteridir.

Bâbu’s-Sa‘âdeti’s-Seniyye ağası nezâretlerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa’da vâki‘ Hâtûniye dimekle ma‘rûfe cennet-mekân Sultân Mehmed Hân hazretlerinin vâlide-i muhteremeleri türbe-i celîleleri eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olmakdan nâşî vakf-ı muşârun-ileyhin Der-‘aliyye’de mukîm mütevellîsi tarafından müstegallât-ı vakfin mültezimi olub ta‘mîrât-ı mezkûra dahi me‘mûr olan Hafîbzâde sa‘âdetlü es-Seyyid İsmâ‘îl Nûrî Efendi taraflarından türbe-i mezkûr gereği gibi ta‘mîr ve termîm ve hitâma resîde olmuş olduğundan taleb ve iltimâslarıyla kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile cânib-i şer‘den üzerine varılıb yegân yegân lede’l-mu‘âyene ve’l-keşf ta‘mîr ve termîm olunan mahallerin ketb u tahrîr olunan mesârifi defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurre fi’l-yevmi’s-sâlis min Zi’l-hicce li-seneti erba‘a ve selâsîn ve mieteyni ve elf.

Türbe-i şerîf kubbesi üzerinde terbî‘an on yedi arşın sakf tecdîdi cemî‘-i levâzımıyla 118 guruş.

Türbe-i şerîf havlîsinde üç ‘aded tecdîd olunan dîvâr terbî‘an 88 arşın beheri ikişer guruşdan 186 guruş.

Kezâlik havlî derûnunda seki ta‘bîr olunur def‘a dîvâr terbî‘an 27 beheri ikişer guruşdan 54 guruş.

Kezâlik havlî kapısı civârında def‘a tecdîd olunan dîvâr terbî‘an 32 zirâ‘ beheri cemî‘ levâzımıyla beşer guruşdan 160 guruş.

²⁸⁴ BSS, B 328/575 52b.

Merhûme-i muşârun-ileyha türbeleri ittisâlinde Dâyesi Hâtûn'un türbesi üzerine müceddeden horasan ve kireç ve üstâdiye ve levâzım-ı sâiresiyle mesârifi 436 guruş.

Etrâf dîvârları ta'mîrâtı ve badana ve kiremid mesârifi 60 guruş.

Mekteb üzerinde mikrâs tecdîdi ve kiremidleri ta'mîrâtı mesârifi 100 guruş.

Türbe-i şerîf havlîsinde müceddeden kaldırım mesârifi 80 guruş.

Türbe-i şerîf-i mezkûra cereyân iden âb-ı lezîz mecrâsı mesârifi 60 guruş.

Merkad-i şerîfe üzerine pûşîde ve derûn-ı türbeye hasır mesârifi 120 guruş.

Kubbe eteklerine hatıl ve horasan ve kireç ile derz mesârifi 60 guruş.

Havlî derûnunda müceddeden memşâ için tepe ihdâsı ve üzerine sakf 100 guruş.

Türbenin taşra kuyusu ve üzerine sakf ve civâr dîvârı tecdîdleri ve boya mesârifi 220 guruş.

Muşârun-ileyhânın dâyeleri türbesi derûnuna badana ve kapulara iki 'aded trabzon(?) mesârifi 40 guruş.

Derûn-ı türbede mevcûd eczâ-i şerîfe ta'mîrâtı mesârifi 15 guruş.

Türbe üzerine bast olunan kurşun kâliyesi ve hammâliye mesârifi 135 guruş.

Eyyâm-ı ta'mîrde kürek ve kûfe ve urgan ve müteferrika 15 guruş.

Harc-ı defter-i keşf ve ücret-i mi'mâr ve mesârif-i lâzime 35 guruş.

Cem'an yekûn 2.005 guruş. Yalnız iki bin beş guruşdur.

Vech-i meşrûh üzre zikr olunan mahallerin tecdîd ve ta'mîrleri meblağ-ı mezbûr iki bin beş guruş ile ancak husûl-pezîr olduğunu mahallinde kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve hulefâsı ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf bi'l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (23 Eylül 1819)²⁸⁵

BEDREDDİN PAŞA BEY CAMİİ VE TÜRBE

Bedreddîn Câmî'inin tekmîl keşfi

²⁸⁵ BSS, B 328/575 30b.

Bâbu's-Sa'âdet-i's-Seniyye Ağası nezâretlerinde âsûde evkâfdan merhûm Hadîce Hâtûn nâm sâhibu'l-hayrın mahrûse-i Bursa'da kâin Bedreddîn Câmî'-i dimekle 'arîf câmî'-i şerîfleri eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta'mîr olmağla vakf-ı muşârun-ileyhânın Der-'aliyye'de mukîm mütevellîsi tarafından ta'mîrine me'mûr olan sa'âdetlü el-Hâc Mehmed Edhem Efendi ma'rifetiyle câmî'-i şerîf-i mezbûr bi-şartı'r-rücû' ta'mîr ve termîm ve hitâma resîde olmağla cânib-i şer'den kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve erbâb-ı vukûf ile bi't-taleb üzerine varılıb yegân yegân lede'l-mu'âyene ve'l-keşf ketb u tahrîr olunan mesârif defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Fî 5 Cemâziye'l-âhir (12)35.

Câmî'-i şerîf üzerine müceddeden bast olunan kurşun tahta 150 beheri on yedişer buçuk kıyyeden 2.625 kıyye beher kıyyesi dörder pâre kâliyyesi 262,5 guruş.

Kurşun altına döşeme tahtası 80 fi pâre 25 kıyaye ağacı 'aded 50 fi pâre 40, 125 guruş.

Mismâr kıyye 16 fi pâre 90, 36 guruş.

Sıva için toprak yük 80 fi pâre 30, saman yük 30, 72 guruş.

Kubbe etrâfına yarma meşe ağacı 8 fi 3, kıyaye ağacı 8 fi 2, 40 guruş.

Def'a mahall-i mezbûr için dördü bir yük meşe ağacı 20 fi 25, Kayapa ağacı 6 dördü bir yük (...) 25,25 guruş.

Kubbe etrâfına derz için kireç yük 15 fi 3, horasan yük 15 fi pâre 50, keten çöpü kıyye 45 fi pâre 20, 86,25 guruş.

Kurşun mismârı kıyye 20 fi pâre 90, pervâz mismârı kıyye 5, 58,75 guruş.

Kurşun rençberi yevmiyesi 'aded 15, 20 guruş.

Dülger üstâdiyesi 'aded 30 fi 3, rençber yevmiyesi 30 fi 2, 150 guruş.

Kiremid 'aded 500, 12,5 guruş.

Derûn-ı câmî'-i şerîf ve taşrasına kireç yük 100 fi 3, horasan yük 90 fi pâre 50, 375 guruş.

Sıva için keten çöpü kıyye 300 fi pâre 20, 150 guruş.

Boya mermer kireci mesârifî ve nakkâşlar ücreti 110 guruş.

Altı 'aded pencere ta'mîrâtı ve tepe camları tecdîdi 65 guruş.

Câmi‘-i şerîf sofasına drabzon mesârifi 25 guruş.
Sıvacı üstâdiyesi 50 fi 4, rençber yevmiyesi 80 fi 2, 360 guruş.
İskele için kereste mesârifi 100 guruş.
Câmi‘-i şerîfin etrâf dîvâr ve memşâlar ta‘mîrâtı 100 guruş.
Kuyu üzerine sakf tecdîdi mesârifi 50 guruş.
Câmi‘-i şerîf havlîsinde terbî‘an 80 arşın kaldırım mesârifi 40 guruş.
Minâre sıvası ve badana mesârifi 215 guruş.
Dört ‘aded pencereye tel mesârifi 60 guruş.
Kereste ve levâzımât-ı sâire hammâliyesi ve urgan ve kürek ve kûfe 100 guruş.
Yekûn 2.638,25 guruş.

Vech-i meşrûh üzre zikr olunan mahallerin tecdîd ve ta‘mîrleri mesârifi meblağ-ı mezbûr iki bin altı yüz otuz sekiz guruş ve bir rub‘a bâliğ olub meblağ-ı mezbûr ile ancak husûl-pezîr olduğunu kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir hâzırûn erbâb-ı vukûf mahallinde haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (20 Mart 1820)²⁸⁶

BALİBEY CAMİİ

Bâlî Bey’in Câmi‘inin tekmîl keşfi

Dâru’s-Sa‘âdeti’ş-Şerîfe Ağası hazretlerinin nezâret-i ‘aliyyelerinde âsûde evkâfdan merhûm Bâlî Bey nâm sâhibu’l-hayrın Yenişehir-i Bursa kasabası derûnunda kâin ahşâbdan mebnî câmi‘-i şerîfleri muhtâc-ı ta‘mîr olmakdan nâşî vakf-ı muşârun-ileyhin evlâdiyet ve meşrutiyet üzre bâ-berât-ı ‘âlîşân mütevellîlerinden Nu‘mân Paşazâde sa‘âdetlü ‘Ömer Bey câmi‘-i şerîf-i mezkûru bundan akdemce teberru‘an li’l-vakf kendi mâlından ta‘mîr ve termîm ve tekmîline muvaffak olduğuna mebnî cânib-i şer‘den keşf birle sûret-i defterini iltimâs itmekle kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb lede’l-mu‘âyene ve’l-keşf ketb u tahrîr olunan mesârifi defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fi 13 Rebî‘u’l-evvel (12)35.

²⁸⁶ BSS, B 328/575 55b.

Câmi'-i şerîf sakfına döşeme tahtası 'aded 354 fi pâre 40, yarma meşe ağacı 'aded 78 fi pâre 80, 512 guruş.

Sakf-ı mezkûr için kiremid 'aded 8.000 me'a ücret-i nakliye 144 guruş.

Kezâlik sakf-ı mezkûr için yedi yavrısı 'aded 500, 443 guruş.

Tavan tahtası 'aded 1.500 fi pâre 25, devr-i kurd(?) tavanı 'aded 1.264, 1.128 guruş.

Tavan için şişe zirâ' 80 fi pâre 3, bedure mismârı 'aded 22500, 336 guruş.

Pervâz mismârı 'aded 7.000, iğne mismârı 'aded 5.000, 58,5 guruş.

Döşeme mismârı ecnâs 'aded 181 fi pâre 90, tavan için İslambol şişesi zirâ' 200, 466,25 guruş.

Havâle camı 2 fi 7, toplu demir pencere sade pencere için demir parmaklık 222,75 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîfe döşeme için tuğla 'aded 1050 fi pâre 8, 210 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîfe horasan yük 5 fi pâre 60, sıva için keten çöpü kıyye 470 fi pâre 20, 310 guruş.

Sıva üzerine mermer kireci kıyye 1050 fi pâre 7, 183,75 guruş.

Sıvacı yevmiyesi 'aded 140 fi 3,5, guruş 480.

Derûn-ı câmi'-i şerîfe vaz' olunan şem'-i asel ve revgan mesârifi 202,75 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîfe çarh işi parmaklık mesârifi 14 guruş.

Sıva altına sadır toprak 'araba 150 fi pâre 25, 68,75 guruş.

Toprak içine sıva için saman çeşid fi pâre 8, 54 guruş.

Derûn-ı câmi'-i şerîfe bast olunan hasır 30 fi pâre 30, demir askı 3, 52 guruş.

Câmi'-i şerîf kapusuna doğramakârî kapu mesârifi 100 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsi dîvârlarına sıva için kireç yük 35, 157,5 guruş.

Şâdurvân direkleri tecdîd ve ta'mîri 64 guruş.

Minâre sandıkları ta'mîrâtı 8 guruş.

Câmi'-i şerîf üzerine bast olunan kurşun 3.700 beher kıyyesi beşer pâreden kâliye mesârifi 462,5 guruş.

Müceddeden iştirâ ve bast olunan kurşun kıyye 216 fî pâre 70, 338 guruş.

Kurşun mismârı kıyye 7 ve kurşuncu tazgâhı 88 guruş.

Kurşuncıyâna eyyâm-ı bastda ta'âmiye mesârif-i lâzimesi 81,5 guruş.

Câmi'-i şerîf elvân boya mesârifi ve ücret-i nakkâş ber-vech-i maktû' 1.610 guruş.

Neccâr yevmiyesi 'aded 480 fî pâre 60, ırgad ve çamurcu 'aded 400 pâre 60, 1.320 guruş.

Neccâr ve ırgâd ve muhammile-i sâireye mu'tâd-ı belde üzre ta'âmiyeleri 743 guruş.

Bursa'dan naklolunan alçı ve mermer kireci ve levâzım-ı sâire 100 guruş.

Urgan ve kürek ve kûfe ve kazma ve levâzımât-ı sâire 30 guruş. **(56a)**

Harc-ı defter ve ücret-i kâşif ve kâim-makâm-ı mi'mâr ve kirâ-yı bârgîr ve kurşuncıyâna ve mesârif-i müteferrika 135 guruş.

Yekûn guruş 10.134,75 guruş. Yalnız on bin yüz otuz dört guruş otuz pâredir.

Vech-i meşrûh üzre câmi'-i şerîf-i mezkûrun tecdîd ve ta'mîri mesârifi meblağ-ı mezbûr on bin yüz otuz dört guruş otuz pâreye bâlig olduğunu mahallinde erbâb-ı vukûf ile kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân haber virdiklerini cânib-i şer' den mürsel Mevlânâ Kâşif Halîl Efendi ümenâ-i şer'le meclis-i şer'a gelüb takrîr eylediği işbu mahalle şerh virildi. (30 Aralık 1819)²⁸⁷

YILDIRIM BAYEZİD HÂN CAMİİ, TÜRBE, MEDRESE VE İMARET

Yıldırım Sultân ta'mîrâtı keşfi defteri

Saray-ı Cedîd sükkânı ağası nezâretlerinde olan evkâfdan merhûm ve magfûrun-leh Yıldırım Bâyezîd Hân -tâbe serâhû- hazretlerinin mahrûse-i Bursa'da binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfe ve medrese-i celîle ve 'imâret-i 'âmireleri

²⁸⁷ BSS, B 328/575 57b,

üzerlerinde mebsût kurşun ve kiremid ve derûnlarına sıva ve etrâf hatılları ve mahall-i sâiresi mürûr-ı ezmine ile harâb ve eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta'mîr olmakdan nâşî bundan akdem bâ-ma'rifet-i şer' lede'l-mu'âyene ve'l-keşf vakf-ı muşârun-ileyhin bâ-berât-ı 'âlîşân te'yîden mütevellîsi olub Âsitâne-i 'Aliyye'de mukîm ricâl-i devlet-i 'aliyyeden Kahyâ İsmâ'îl Efendizâde Mustafâ Nazîf Efendi hazretleri tarafından ta'mîr ve termîm bâ-i'lâm istid'â ve ber-vech-i muharrer cânib-i vakıfdan ta'mîr ve termîm olunmak bâbında emr-i 'âlî sudûruyla mütevellî-i mûmâ-ileyh taraflarından husûs (...) mahrûse-i mezbûre a'yânı mevâlî-i 'izâmdan Feyzîzâde semâhatlü Şerîf Ahmed Efendi hazretlerini tevkîl ve mikdâr-ı masrûfunu cânib-i vakfa rücû' itmek üzere ta'mîr ve termîm emr u ihâlesini nâtik bir kıt'a mektûb-ı safî-i hazret-i veliyyu'n-ni'amî ile hâlâ Kocaeli ve Hudâvendigâr sancakları müteferriki vezîr-i gayret-semîr devletlü Hüseyin Paşa hazretlerinin buyruldu-i 'âlîleri vürûduyla müberrât-ı mezkûr Efendi-i mûmâ-ileyh hazretleri tarafından gereği gibi ta'mîr ve termîm ve hitâma resîde olmağla kâim-makâm-ı mi'mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve bi'l-cümle erbâb-ı vukûf ile bi'l-mu'âyene üzerine varılıb mütesellim-i belde sa'âdetlü 'Osmân Ağa ve vâkıf-ı muşârun-ileyhin medrese-i celîlesi müderrisi reîsü'l-müderrisîni'l-kirâmî fazîletlü es-Seyyid el-Hâc Ahmed Nesîb Efendi ve vücûh-ı ahâlî ve eşrâf-ı mürtezika-i hâzırdan oldukları hâlde tecdîd ve ta'mîr olunan mahaller yegân yegân keşf u mu'âyene ve dikkat olunarak bi'l-ihbâr ketb u tahrîr olunan mesârîfi defteridir ki ber-vech-i âtî zikrolunur. Hurrîre fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-'ısrîn min şehr-i Rebî'û'l-ahir li-seneti ehada ve erba'în ve mieteyni ve elf.

Câmi'-i şerîfin kebîr mihrâb kubbesi ve yemîn ve yesârda sagîr kubbeler ve cevânib-i erba'a dîvârları müceddeden ve dîger kebîr kubbenin nisfından ziyâde mahalli kezâlik müceddeden sıva için kireç yük 300 fî pâre 100, horasan yük 150 fî pâre 60, keten çöpü kıyye 900 fî pâre 16, 1.335 guruş.

Zikr olunan kubbelerin ekser rahnedâr olan mahallerine alçı kıyye 1.500 fî pâre 13, 500 guruş.

Zikr olunan kubbeler ve cevânib-i erba'a dîvârlarına sıva üzerine ve kireci me'a nakliye kıyye 2250 fî pâre 8, 450 guruş.

Zikr olunan mahallere sıvacı gündeliği 'aded 300 me'a ta'âmiye fî 4, rençber yevmiyesi 'aded 100 fî pâre 1 me'a ta'âmiye 2.550 guruş.

Zikr olunan mahallere sıva için ecnâs-ı kereste ve mismâr ve dülgerân yevmiyesiyle iskele mesârifi 800 guruş.

Mihrab ve kubbe ve müezzîn ve hünkâr mahfellerinin müceddeden elvân-ı boya ve ücret-i nakkâş ve mesârif-i sâiresi 600 guruş.

12 ‘aded kebîr havâle camları tecdîdi ve tel mesârifi 380 guruş.

Derûn-ı câmi‘-i şerîf pencerelerine cam ta‘mîri ve çârçûbe tecdîdi ve noksân cam mesârifi 140 guruş.

Hünkâr mahfeli döşemesi ve pencere kapuları ta‘mîrâtı ve mihrâb tarafında şem‘dânlık tecdîdi 300 guruş.

Hâric-i câmi‘-i şerîf sofasında 6 ‘aded kubbelerin müceddeden sıvasına kireç yük 15 fî pâre 100, horasan yük 85 fî pâre 60, keten çöpü kıyye 45 fî 16, 667,5 guruş.

Zikr olunan kubbelerin rahnedâr olan mahallerine alçı me‘a nakliye kıyye 300, 100 guruş.

Zikr olunan sofa kubbelerinin sıva üzerine elzem mermer kireci kıyye 500 ve dîvârlarına badana mesârifi 100 guruş.

Zikr olunan sofa kubbeleri sıvasına sıvacı gündeliği ‘aded 150 fî 4, rençber yevmiyesi ‘aded 300 fî pâre 90,1.275 guruş.

Mahall-i mezkûr iskele mesârifi ve dülger yevmiyesi ve mismâr 300 guruş.

Câmi‘-i şerîf üzerinde kubbeler ve derzler etrâfına hatıllık meşe ağacı ‘aded 465 ve iki mahalde çatı için ecnâs-ı kereste ve tahta terbî‘an 1.415 guruş.

Zikr olunan iki ‘aded çatı ve etrâf kubbeler hatılları için ecnâs-ı mismâr kıyye 100 fî pâre 100 üstâdiye ‘aded 80 fî 3,5 rençber yevmiyesi ‘aded 80 fî pâre 90, 715 guruş.

Cevâmi‘-i şerîf üzerinde etrâf kubbelerin ekser mahalline müceddeden sıva için kireç yük 15 horasan yük 100 keten çöpü kıyye 300, 645 guruş.

Zikr olunan mahaller sıvasında üstâdiye ‘aded 100 fî 3,5 rençber yevmiyesi ‘aded 200 fî pâre 90, 800 guruş.

Kurşun altına sarı toprakda sıva için ve dülger ve üstâdiyesi ‘aded 90 fî 3,5 rençber yevmiyesi ‘aded 200 fî pâre 90 saman yük 30 fî 7, 975 guruş.

Câmi‘-i şerîf üzerine müceddeden kâl u bast olunan kurşun ‘aded 1395, kıyye 2459 beher kıyyesi on üçer akçeden kâliye ve bastıyye mesârifi 2.658 guruş.

Kezâlik câmi‘-i şerîf üzerindeki kurşunlardan rahnedâr olub ta‘mîr olunan tahta 400 beher tahtası yirmi beşer pâreden mesârifi 200 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 300 fi 3 900 guruş.

Kurşuncu rençberi yevmiyesi ‘aded 200 fi pâre 100, kurşuncıyân ta‘âmiyesi ‘aded 200 fi pâre 20 600 guruş.

Câmi‘-i şerîf üzerinden şiddet-i rûzgâr ile sâkit ve zâyi‘olub müceddeden iştirâ ve bast olunan kurşun noksânı kıyye 135 fi pâre 60, 2.025 guruş.

Minâreye müceddeden badana mesârifi 55 guruş.

Câmi‘-i şerîf havlî divârları ve kapuları horasan ve kireç harcı ile cemî‘ levâzımıyla tecdîd ve ta‘mîrleri mesârifi 100 guruş.

Yekûn 2.0475,5 guruş.

Medrese-i celilenin 16 ‘aded ayak ta‘mîrâtında ve üstâdiye ve tuğla ve kireç ve horasan ve levâzım-ı sâiresiyle 330 guruş.

Medrese-i mezkûrenin üzeri aktarma mesârifi ve kiremid noksânı ve üstâdiye ve levâzım-ı sâiresiyle 455 guruş.

Yekûn 785 guruş.

Türbe-i şerîf üzerine müceddeden kâl u bast olunan kurşun kıyye 1167 beher kıyyesi on üçer akçeden kâliye ve bastıyye mesârifi 121,5 guruş. **(37b)**

Mahall-i mezkûrda rahnedâr olan kurşun tahtası ta‘mîrâtı ‘aded 100, 50 guruş.

Mahall-i mezkûra ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 20, 60 guruş.

Mahall-i mezkûr kurşuncu rençberi ve ta‘âmiyeleri 35 guruş.

Türbe-i şerîfe kubbeleri etrâfına ve kafalarına hatıllık ecnâs meşe ağacı ve üstâdiye ve derz için horasan ve kireç ve levâzım-ı sâiresi 200 guruş.

Yekûn 466,5 guruş.

‘İmâret-i ‘âmire sakfi aktarması ve kiremid noxsânı ve üstâdiye ve mismârı ve levâzım-ı sâiresi 470 guruş.

Anbar-ı ‘imâret sakf-ı ‘atîk enkâzından mâ‘adâ ecnâs-ı kereste ve mismâr ve üstâdiye ve levâzım-ı sâiresiyle tecdîdi mesârifi 750 guruş.

Hammâliye ve nakliye-i levâzımât ve urgan ve kürek ve kûfe ve kazma ve edevât-ı sâire mesarfi 500 guruş.

Yekûn 1.720 guruş.

Cem‘an yekûn 23.447 guruş. (7 Aralık 1825)²⁸⁸

YEŞİL İMARET

Çelebi Sultân Mehmed Câmî‘-i Şerîfleri keşfi defteri

Devletlü Dâru’s-Sa‘âdeti’ş-Şerîfe ağası hazretlerinin nezâret-i ‘aliyyelerinde âsûde evkâfdan mahrûse-i Bursa’da vâki‘ Yeşil ‘imâret dimekle şehîr merhûm ve magfûrun-leh Çelebi Sultân Mehmed Hân -tâbe serâhû- hazretlerinin binâ ve ihyâ buyurdıkları câmi‘-i şerîfleriyle türbe-i münîfe ve dersihâne üzerlerine mebsût kurşunlarının ekserisi şiddet-i rûzgârdan sâkit ve rahnedâr ve müceddeden kâl olunmağa muhtâc ve etrâf-ı kubbe etekleri hatılları dahi tecdîd ve ta‘mîre eşedd-i ihtiyâcı olduğundan ve derûn-ı câmi‘-i şerîfde edâ-i salât mümkün olmamak derecesine resîde olmakdan nâşî eşrâf-ı mürtezika ve hademe-i vakf ve bâ-cümle cemâ‘at-i müslimîn taleb ve iltimâslarıyla bu fakîr bi’n-nefs kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerlerine varılıb kâim-makâm-ı mütevellî-i vakf ve vücûh-ı ahâlî-i hâzırûn oldukları hâlde muhtâc-ı ta‘mîr olan mahaller yegân yegân mu‘âyene ve keşf birle tahmîn ve ketb u tahrîr olunan mesârifi defteridir ki zikrolunur. Hurrîre fî 9 Receb (12)41.

Câmî‘-i şerîf-i mezkûr kubbe etekleri etrâfına hatıllık Kayacık ağacı ‘aded 80 fî pâre 50 ve def‘a dördü bir yük meşe ‘aded 80 fî pâre 40 ve def‘a dördü bir yük ufak meşe ‘aded 50 fî pâre 40, 370 guruş.

²⁸⁸ BSS, B 86/288 35a.

Câmi'-i şerîf üzerinde sakf olan derzlerinde muktezî Karacakaya tahtası 'aded 360 fî pâre 50, 450 guruş.

Şâdurvân tavanı tezdîdi ve boya ve kereste ve mismâr ve üstâdiyesiyle ta'mîri mesârifi 200 guruş.

Kubbeler etrâfına derz için kireç yük 50 fî 3, horasan yük 50 fî pâre 60 keten çöpü kıyye 75 fî 20, 262,5 guruş.

Câmi'-i şerîf ve türbe-i münîfe ve ve dersâne ve şâdurvân üzerlerinde müceddeden kâle muhtâc kurşun tahtası 1455 beher tahtası on yedişer kıyyeden 24.735 kıyye beher kıyyesi ücret-i kâliye ve bastıyesiyle beşer pâreden 3.081, 75 guruş.

Ecnâs-ı kurşun mismârı kıyye 100 fî pâre 3 ve kurşuncıyân ta'âmıyesi 'aded 100 fî pâre 20, 350 guruş.

Kurşun altına toprak yük 100 fî pâre 25, saman yük 10 fî 5, 112,5 guruş.

Câmi'-i şerîf ve türbe-i münîf ve dersâne üzerlerinden şiddet-i rûzgâr ile sâkıt ve zâyî' olub müceddeden iştirâyâ muhtâc kurşun kıyye 500 fî pâre 60, 750 guruş.

Zikr olunan mahaller için dülger yevmiye 'aded 50 fî 3,5 rençber yevmiyesi 'aded 100, 375 guruş.

Ecnâs-ı kereste mismârı kıyye 50 fî pâre 116, 145 guruş.

Câmi'-i şerîf-i mezkûr minâresinin külâhı tezdîdi kâffe-i lâzım ve üstâdiyesiyle 500 guruş.

Câmi'-i şerîf havlîsinde memşâlar ta'mîri kiremid ve kereste ve üstâdiyesiyle 150 guruş.

Esnâ-i ta'mîrde muktezî kûfe ve urgan ve kalbur ve kürek ve levâzım-ı sâire 50 guruş.

Yekûn 6.806,75 guruş.

Vech-i meşrûh üzere zikr olunan mahallerin tezdîd ve ta'mîrleri mesârifi meblağ-ı mezbûr altı bin sekiz yüz altı guruş otuz beşer pâre ile ancak husûl-pezîr olur deyu

mahallinde kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve kurşuncıyân ve erbâb-ı vukûf-ı hâzırûn bi‘l-ittifâk haber virdikleri işbu mahalle şerh virildi. (17 Şubat 1826)²⁸⁹

İVAZ PAŞA CAMİİ VE MEDRESE

‘İvaz Paşa vakfının keşf defteri

Bâbu’s-Sa‘âdeti’s-Seniyye ağası hazretlerinin nezâretlerinde olan evkâfdan mahrûse-i Bursa’da vâki‘ merhûm ve magfûrun-leh el-Hâc ‘İvaz Paşa nâm sâhibu’l-hayrın mahrûse-i mezbûrede Tavuk Pazarı’nda kâin binâ ve ihyâ eylediği câmi‘-i şerîf ve medrese-i celîlesinin ba‘z-ı mahalleri eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc-ı ta‘mîr olduğundan hâlâ mütevellîsi es-Seyyid el-Hâc Hüseyin Efendi ma‘rifetiyle bâ-izn-i şer‘ bi-şartı’r-rücû‘ tecdîd ve ta‘mîr ve tekmîl olunmağla mahall-i merkûm mütevellî-i merkûm iltimâsıyla cânib-i şer‘den kâim-makâm-ı mi‘mâr-ı hâssa ve sâir erbâb-ı vukûf ile üzerine varılıb yegân yegân mu‘âyene ve keşf ve ketb u tahrîr olunan mesârifî defteridir ki zikrolunur. Fî 27 Şevval (12)41.

Câmi‘-i şerîf havlîsinde müceddeden dîvâr tûlen ve ‘arzan doksan altı arşın olub beher arşını altmışar pâreden 144 guruş.

Dîvâr-ı mezkûra hatıllık için meşe ağacı 63 guruş.

Zikr olunan dîvâr üzerine iktizâ iden kiremid ‘aded 1.500 beher yüzü üçer guruşdan 45 guruş.

Câmi‘-i şerîf ve medrese-i celîle üzerlerine akdarma için usta yevmiyesi ‘aded 25 fi 3,5 87,5 guruş.

Câmi‘-i şerîf ve medrese üzerlerine iktizâ iden kiremid noksânı ‘aded 1500, 45 guruş.

Ba‘z-ı mahallerine muktezî olan kereste ve mismâr ve oluk 36 guruş.

Kuşbazlar Hânı tarafında hendek tathîri mesârifî 38,5 guruş.

Su yollarına top çekme ve ba‘zan meremmâtı ve mu‘allimhânenin ba‘z-ı ta‘mîri mesârifî 59 guruş.

²⁸⁹ BSS, B 86/288 47b.

Hammâliye ve nakliye ve ihrâc-ı mezbele ve mesârif-i keşf ve mi‘mâr 75 guruş.

Yekûn 593 guruş.

Vech-i meşrûh üzre ta‘mîrât-ı mezkûre meblağ-ı mezkûr beş yüz doksan üç guruş ile ancak husûl-pezîr olur noksân ile mümkün değildir deyu mi‘mâr ve sâir erbâb-ı vukûf ihbâr eyledikleri işbu mahalle şerh virildi. (4 Haziran 1826)²⁹⁰

²⁹⁰ BŞŞ, B 86/288 64b.

SONUÇ

Bursa Şeriyye Sicilleri ışığı altında 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki dinî yapıların tamir ve restorasyonlarını konu edindiğimiz çalışmamızda öncelikle Bursa tarihine ve şehir tarihi çalışmalarında Şeriyye Sicillerinin önemine değindik. İncelediğimiz alandaki cami, türbe, mescit, mektep, medrese ve imaret gibi yapıların hemen hepsinin birer vakıf eseri olması sebebiyle Osmanlı'da vakıfların anlamı, işleyişi ve çeşitlerinden bahsettik.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden yapılar hakkında kısaca verdiğimiz bilgilerde günümüze ulaşsın ya da ulaşmasın tüm yapı nüvelerinin ortak özelliklerini yansıtmaya gayret gösterdik. Tamire ihtiyaç duyulan yapıların hangi etkenlere maruz kaldığından yine sicillerden vermeye çalıştığımız örneklerle kısaca bahsettik.

Transkribini yaptığımız 43 ayrı belgeden çıkardığımız sonuçlar ve bu alanda yapılan çalışmalardan yararlanarak tamir prosedürünün işleyişi ile ilgili birtakım değerlendirme ve çıkarımlar yaptık. Belgelerde kullanılan sözcüklerin ve kelime gruplarının daha rahat anlaşılması amacıyla anlamlarını vermeyi uygun bulduk.

Transkribini verdiğimiz 43 belge Osmanlı'da tamir prosedürünün işleyişi açısından önemli veriler içermektedir. Tamir ihtiyacı bulunan yapılar için genellikle vakıf mütevellisi tarafından mahkemeye başvurulmaktadır. Yapıların muhafazası ve korunmasına son derece ehemmiyet gösterildiğini prosedürün işleyişinden görmek mümkündür. Yapının tamiri gerekli izinler alındıktan sonra mahkemenin gözetiminde sürdürülmektedir. Tamir işlemi sona eren yapılarda onarım ve harcamaların "keşf-i evvel" sırasında tespit edilen ve kaydedilen hususlara uygun olup olmadığı da "keşf-i sâni" sırasında titizlikle incelenmektedir.

Tamir kayıtlarında yapıların hangi vakfa bağlı oldukları ve tamirat masraflarının nereden karşılanacağı bilgisi verilmektedir. Vakıf mütevellisi harcamaları kendi karşıladığında keşf-i sâni sonrasında belirlenen masrafın kendisine ödenmesine karar verilmektedir. Yapının bütün masrafları mahkemenin görevlendirdiği katib, mimar ve vakıf sahibi olan ya da vakıf konusunda ehil olan kimselerle birlikte tespit edilmektedir.

Yapının bulunduğu mahallenin sakinleri de kaşiflerde hazır bulunmakta ve onların bilgilerine de gerektiğinde müracat edilmektedir.

İncelediğimiz 43 belgede kaydı tutulan dinî yapıların çoğunu camilerin oluşturduğunu görmekteyiz. Camilerin ahşap olanlarında tahribat genellikle yangınlardan dolayı olmuştur. Cami, türbe, zaviye gibi dinî yapıların külliye ve imaret içinde bulunanlarında mutfak, şadırvan, ahır, han ve hamam gibi kısımları da tamir edilmiştir. Tamir masrafları yapının tahribatının büyüklüğüne göre değişebildiği gibi bir kayıt içinde birden fazla yapının yer alması ile de değişebilmektedir. Yapının onarımı için gerekli malzemeler tek tek yazılarak hangi miktarlarda sarf edileceği de dönemin ağırlık birimleriyle zikredilmektedir. Usta, rençber, ırgat, nakkaş gibi onarımda çalışanların ayrı ayrı yevmiyeleri ve kaç kişi oldukları belirtilerek toplam tutar zikredilmektedir. “Mesarif-i saire” deyimiyle zikredilen ve genellikle satın alınması gerekli seccade, perde, şamdan gibi malzemeler ile keşif masrafları da tamir belgelerine kaydedilmektedir. En ince ayrıntısına kadar not edilen masraflar tamir bittikten sonra da aynı özenle tespit edilmektedir. Bu belgeler ışığında dönemin yapı malzemeleri ve aletleri, fiatları, ağırlık birimleri, çalışanların yevmiyeleri gibi hususlarda ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür.

XIX. yüzyıl Bursa’sı ve tarihî-dinî yapıları hakkında bilgi vermeye çalıştığımız tezimizin Bursa tarih çalışmalarına ve genel Osmanlı devri araştırmalarına küçük bir katkı olmasını temenni etmekteyiz. Şehir tarihi ile ilgili araştırmalar dönemin günlük yaşantısından, siyasî, ekonomik, iktisadî, askerî ve kültürel daha pek çok alanda önemli bilgileri gün yüzüne çıkardığı gerçeğinden hareketle çalışmamızın da pek çok alanda çalışma yapmak isteyenler için faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

MAHKEME SİCİLLERİ

A 183	B 325	B 82
B 117	B 328	B 85
B 207	B 330	B 86
B 275	B 334	B 99
B 291	B 336	C 10
B 297	B 351	C 24
B 31	B 358	C 38
B 321	B 76	
B 322	B 80	

KİTAPLAR

ABDÜLKADİR Mülazım, **Bursa Tarihi Klavuzu**, Bursa İl Özel İdaresi, İstanbul, 2008.

AKGÜNDÜZ Ahmet, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

AKGÜNDÜZ Ahmet, **Şerhiye Sicilleri Mahiyeti toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler I**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

ASLANAPA Oktay, **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

AYGÜN Sevgi, **692 Nolu Balıkesir Şerhiye Sicil Defteri (Transkripsiyonu ve Değerlendirme)**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2005.

BAYKAL Kazım, **Tarihte Bursa Yangınları**, Bursa, 1948.

- DEVELİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 25.b., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- DOĞAN Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Pınar Yayınları, 17.b., İstanbul, 2005.
- ERGENÇ Özer, **XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.
- ERGİN Osman Nuri, **Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939.
- GABRIEL Albert, **Bir Türk Başkenti Bursa**, çev. N. Er, H. Er, A. Kazancıgil, I-II, C.I, Paris, 1958.
- GÜLER Mustafa, **Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (XVI-XVII. Yüzyıllar)**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.
- GÜNAYDIN Nurşen-KAPLANOĞLU Raif, **Seyahatnamelerde Bursa**, Bursa Ticaret Borsası Yayınları, Bursa, 2000.
- HOCA Saadettin Efendi, **Tâcu't-Tevârih**, İstanbul, 1279.
- İNALCIK Halil, **Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- KANDES Vasileios I, **Kuruluşundan 19. Yüzyıl Sonlarına Kadar Bursa**, çev. İbrahim Kelağa Ahmet, Gaye Kitabevi, Bursa, 2008.
- KARA Mustafa, **Tekkeler ve Zaviyeler**, 4.b., Dergah Yayınları, İstanbul, 1999.
- KAZICI Ziya, **İslam Medeniyet ve Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1999.
- KAZICI Ziya, **İslami ve Sosyal Açından Vakıflar**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1985.
- KEPECİOĞLU Kamil, **Bursa Kütüğü**, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Ebru Matbaacılık, İstanbul, 2009.
- KÖPRÜLÜ Fuat, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

KÜTÜKOĞLU Mübehat, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1998.

OKYAL Rıfat, **Söğüt Bursa İznik Edirne Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1996.

ÖZBİLGİN Erol, **Osmanlı Hukukunun Yapısı**, Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1995.

ÖZTÜRK Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

PAKALIN Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I-III, MEB Devlet Kitapları, İstanbul, 1971.

SAVRAN Ahmet-ÇÖGENLİ M. Sadi, **Osmanlıca ve Arşiv Rehberi**, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1989.

SERTOĞLU Midhat, **Osmanlı Tarih Lügatı**, Enderun Kitabevi, 2.b., İstanbul, 1986.

SÖZEN Metin, **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1975.

SÜME Mehmet, **42 Numaralı Develi Şeriyeye Sicili**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1993.

TANPINAR Ahmet Hamdi, **Beş Şehir**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1989.

TEXIER Charles, **Küçük Asya Bithynia**, çev. Raif Kaplanoğlu, Avrasya Etnografya Vakfı, İstanbul, 1997.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I-XI, C.I, Ankara.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, 3.b., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

YILMAZ Fehmi, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti, İstanbul, 2010.

MAKALELER / BİLDİRİLER

AKGÜNDÜZ Ahmet, “Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri ve Çeşitleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, I-XXI, C.X, Ankara, 2000, s.449.

ATAR Fahrettin, “Kadı”, **DİA**, I-XXX...(devam ediyor), C.XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi, İstanbul, 2001, s.66.

ATEŞ İbrahim, “Vakıf Eserlerinin Onarım ve Restorasyonu ile İlgili Vakfiye Şartlarına Genel Bir Bakış”, **Vakıflar Dergisi**, sy.23, s.162.

ÇETİN Atilla, “Payitaht Bursa’daki Ünlü Kültürel Şahsiyetler”, **Payitaht Bursa’da Kültür ve Sanat Sempozyumu**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2006, ss.109-112.

ÇETİN Osman, “Bursa Şer’î Mahkeme Sicillerinden Notlar”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.II, sy.II, Bursa, 1987, s.60.

GEDİKLİ Fethi, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şeriyye Sicilleri”, **Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.III, sy.V, 2005, s.190.

HIZLI Mefail, “Anadolu’daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.II, sy.IV, 2004.

HIZLI Mefail, “Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XII, sy.I, s.368.

HIZLI Mefail, “Bursa Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Sıbyan Mektepleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2008.

HIZLI Mefail, “Hüdavendigâr Vilayeti İmar Defteri”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.V, sy.V, Bursa, 1993, s.234.

HIZLI Mefail, “Osmanlı Dönemi Bursa’ında Eğitim Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.VII, sy.VII, Bursa, 1998.

HIZLI Mefail, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa Tamir ve Restorasyonları”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.V, sy.V, Bursa, 1993, s.220.

HIZLI Mefail, “Osmanlı Vakıf Sisteminde ‘Rakabe’ ”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.VI, sy.VI, s.55.

HIZLI Mefail, “Osmanlılarda İlköğretim Tarihi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.VI, sy.XII, 2008.

İNALCIK Halil, “Bursa”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi, İstanbul, 1992, s.447.

KARA Mustafa, “Mabet Psikolojisi ve Ulucami”, **Bursa'nın Kalbi Ulucami**, Bursa İl Özel İdaresi, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2009.

MADRAN Emre, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Restorasyon Etkinlikleri”, **Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1996.

MARDİN Ebü'lulâ, “Kadı”, **İslam Ansiklopedisi**, I-XXIX (devam ediyor), C.VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s.43.

OĞUZOĞLU Yusuf, “Bursa'nın Payitaht Olması”, **Payitaht Bursa'da Kültür ve Sanat Sempozyumu**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2006, ss.58-59.

OĞUZOĞLU Yusuf, “Osmanlı Döneminde Bursa”, **Bursa Ansiklopedisi**, I-IV, C.I, Bursa Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, ss.325-326.

ÖZTÜRK Nazif, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler Ansiklopedisi**, I-XXI, C.X, Ankara, 2002, s.442.

PAY Salih, “Bursa Kadı Defterleri”, **U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.X, sy.II, ss.87-95.

SİNGER Amy, “İmarethaneler”, çev. Alim Yılmaz, **Türkler Ansiklopedisi**, I-XXI, C.X, Ankara, 2002, ss.484-485.

TANSEL Selahattin, “Bursa (Kentin Kuruluşu)”, **Bursa Ansiklopedisi**, I-IV, C.I, Bursa Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s.288.

YEDİYILDIZ Asım, “Ulucami'nin Tarihçesi”, **Bursa'nın Kalbi Ulucami**, Bursa İl Özel İdaresi, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2009.

YILMAZ İbrahim-DİKMEN Ümit, “Osmanlı Döneminde Yapıların Onarım ve Restorasyonunda Tasarım ve Onay Süreci”, **23. Uluslararası Yapı & Yaşam Kongresi Bildiriler**, Bursa, 2011.

YINANÇ Mükrimin Halil, “Bursa”, **İslam Ansiklopedisi**, I-XXIX (devam ediyor), C.II, İstanbul, 1979, s.810.

251

۱۴
۲۱۱۲

مخزن بر سرده واقع موریک حضرت زینب بنا در اجابا بیوردی قریب جامع شریفی در سینه کابین صادر دانند هر چه
 موریک صبح بود بلکه شریف صوبیک صادر دانند مذکور نختنده واقع مقصد بحق آزار از اولیای سنی شاه و جابر
 و ولد و اولاد که این جور با ایدر نام ازینک مجامعت بسط اولیای قنوت و در از منته اید خواب اولیای مجد تغییر
 و تربیتند احتیاج اید محتاج اولیای فخر ما مذکور که اصحاب شرف حضور شرفها آنها و جوارنگر معرفت شرف
 و صوناظر معرفت بعد از صاحب مجد و بسط اولیای قنوت و اقسا اید یک مصر فانی معرفت شرفه شرف
 و بعد از اصحاب شرفه نیز توزیع و تقسیم اولیای شرفه است اما اید یک شرفه شرفه و تسبیح اولیای کتاب اید
 السید عبید الحکیم انوشیروانی در آخر بیوردی در اواخر بیوردی در اواخر بیوردی در اواخر بیوردی در اواخر
 مولانا سید محمد امین افندیگ مارالبیاض در اواخر بیوردی در اواخر بیوردی در اواخر بیوردی در اواخر
 بنا در عبید صا اید که زنده اید که در اولیای نصف مصارف در یکله اصحابی را ضرر و لغین بهر ذرا غنی
 الزم مذکور که رانی صاحبیه را اید که در اقسا اید به جانب بشری است بیسیوز تیشرا یکله کونکات بهر ذرا غنی
 فوش فنی تعبیه اولیای و هر کونکند اقسا اید به جانب بشری است بیسیوز تیشرا یکله کونکات بهر ذرا غنی
 دستاویه و ارغادیه سبله فر قراجه در سبیل سید یوز لظا غرض که جمعا یکله یکله تیشر درت فریضا
 و تحبیلاریه و تعبیر قالد رم و مصارف سبیل لازمه سید یوز لظا غرض که جمعا یکله یکله تیشر درت فریضا
 و کراته اصحاب شرفه پینلر زده معاد بلده اوزره بهر خابیه لرنیه توزیع و تقسیم اید کل مصارف

۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵

۷ موریکت جامع شریف و مکتب و عمارت تکمیل کشف دفتر
 بیالسعادة السید افسی نظار تکرید اولاد او خاندان و حرم اموریکت این بنیاد طاهریت نم صلوات
 خود بر او در بنیاد طاهریت عمل کرده بنا و احیا ابدی کار کرد جامع شریف و جوار آن کتب مکتب و عمارت
 محتاج تعمیر اولاد اهل مکتب و عمارت وقف است را به ملک بالمشروطه منوبی و مشروطه طاهریت بنا
 قلمقام اولاد محمد سعید بیگ افندی عوفتیه بسط الدروع نعیم و زعم و خفاه رسیده اولادین جانب
 قانقار عمارت واریات و حقوق ابدی له المعانی و الکشف کتب و کتاب اولادین مصحح دفتر بدین طرز
 ذکر اولادین حوزة انبیاوم النبی صریح الفکر است اربعین و مائتین و الف
 دیو جامع شریف خارج کتب جامع در وقت حواله جامع شریف حواله دفتر اولادین و اولادین
 جارجوه در علم عملی است مع شریف خرد و خرد و خرد و خرد

جامع شریف مذکور در بوار لیس در زاکون
 کتب جوید ضایع است
 دیوار مذکور در زینت اولاد بویه شریف
 کتب جوید ضایع است

مکتب مذکور در حوزة طویط
 و ایدیه هم عملی و لوازم کتب
 مکتب مذکور در حوزة طویط
 و ایدیه هم عملی و لوازم کتب

سقف مذکور در بان اعجاز
 مع کاتبه کتب مذکور
 سقف مذکور در بان اعجاز
 مع کاتبه کتب مذکور

ذکر اولاد محله مساجد و کتب
 بدو مساجد است
 عمارت مذکور در حوزة طویط
 کتب جوید ضایع است

قبوله جدید کلید جامع شریف و عمارت و مکتب
 و اولادین و کتب و کتب و کتب
 قبوله جدید کلید جامع شریف و عمارت و مکتب
 و اولادین و کتب و کتب و کتب

مکتب ۹۰۰

و در مشرف اوزنه ذکر اولادین محله کتب جدید و تعمیر کتب و عمارت اولاد صلوات در بنیاد طویط
 اتی بیس خود سر او در بیان ابدی الحق حصوله نیز اولادین قانقار عمارت و ارباب و حقوق
 عملنده بان تقاضی خبر و بر دگر اشیا و کتب و کتب و کتب

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a list or index of names and titles. The text is arranged in approximately 15 columns, with each column containing a vertical list of entries. The entries are written in a cursive style and include various names, titles, and possibly dates or locations. The text is densely packed and covers most of the page area.

اجرایک جامع ترفیعی کتب کثیر

۲۰

باب الحاح السینه اعراض نفاخته از کف او عارضه چونکه بر سر او واقع نمود اجرایک و بعد
اجرایک ابنا بنمونه اجرایک هم مصداق است چنانکه از کتب ترفیعی که گفته آمد و اجاباتی
جامع ترفیعی و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است
و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است
با حروف کلمات و حروف کلمات و حروف کلمات و حروف کلمات و حروف کلمات
جامع ترفیعی و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است
و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است و نیزه جدولی است
اولی که است اصغر و اربعین و مائین و الف

(158)

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

جامع ترفیعی در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان
در همه درختان و در همه درختان و در همه درختان

تذکره جامع مسالک غیر کشف و غیره

58

افتخار الحاصل و القویین الشعل بالعباده شریفه فاسم اعظمه او فاعلم کرمه و رسمه و انعمه و مومنین زاده و فاضله
م صاحب کرامت کرمه نورم نیا و اجابا بود که قیام و عید فتنی و خوار او غنی جامع شریفه نورم نیا شد اجابا او و مومنین
ایست حالت منسوبه خوارم سلیمان انا معرفتید کیم اکتفا بر جامع مذکور در کتب غیره اندک شرف و زینت او شمس نورانی
بنام جانب شرفان کاتبه کرمه شریفه ارسک اوله فی معانی برده و نورشونجا و ارباب و قوف و زوق و نفا و یاد و زر کرمه زاده
بیان بیکان زینت و اعزاز نظر و ذوق اوله رفیع و نامی محاکمه و مصارفا و غیره در کتب برده آید از کتب شریفه
مذکور جامع شریفه از زینت فاعل اوله سطره و نامی
قور شرفه مصارفا و غیره در کتب برده آید از کتب شریفه
در عقیده و افتخار و نظارنی
۱۸۳ -

درست حد و فیه منته و جائه زینت عسله
بهر کرامت و نیتا زینت و زور و کرمه
۸۷ -

جامع شریف مذکور کتب جانب شرفه و غیره کرامت
و مصارفا و اوستادیه و زینت عسله
۱۱۰ -

جامع شریف مذکور کرمه سلفه و صلیق فونی و کشفه و غیره
و در کتب جامع شریفه و غیره و کتب جامع و غیره
۷۵ -

وقف منشا الیه نورانی و فاضله جامع شریفه از زینت فاعل
اوله سطره و نامی محاکمه و مصارفا و غیره در کتب برده آید از کتب شریفه
۱۱۱ -

جامع شریف مذکور کرمه و در ارباب افاضه و زینت فاعل
کرمه سلفه و صلیق فونی و کشفه و غیره
۱۱۲ -

دکتره کرمه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه
بهر جامع کرمه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه
۱۱۳ -

جامع شریفه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه
بهر جامع کرمه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه و کرمه
۱۱۴ -

وقف منشا الیه نورانی و فاضله جامع شریفه از زینت فاعل
اوله سطره و نامی محاکمه و مصارفا و غیره در کتب برده آید از کتب شریفه
۱۱۵ -

سنة ادرخان جامع شريف كند قندير

(470)

اصحاب الحاص والمدين معتمد الملك والامير...
عليه نده اسود او طاهر...
كان جامع سلمه وبعده منيف...
منيف نك...
تغير ما...
مخار بده...
نظر اوندقه...

جامع شريف شاد...
اي نوب...
با...
۱۸۳۹

اصحاب...
دوام...
در زرينه...
۱۸۶۷

كذلك جامع شريف...
بين...
وقبله...

در جامع...
و تقديري...
۱۲۰

باهم...
وقديري...
۱۵۸

كشفي...
وتوم...
۱۱۲۴۲

باهم...
ايه...
و ارباب...
اشبه...

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Neslihan	Bostan
Doğum Yeri ve Yılı	Derince	1987
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce	Orta Seviye
	Arapça	Orta Seviye
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2001 - 2005	İzmit Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2005 - 2009	U.Ü. İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2009 -	U.Ü.İ.F. Sosyal Bilimler Enstitüsü/İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
1.	2011 - Devam ediyor.	Bursa Büyükşehir Belediyesi/ Bumep
İletişim (e-posta):	neslihanbostan@hotmail.com	